YÖNETİMLERİN KARAR ALMA SÜRECİNDE STRATEJİ VE PARA POLİTİKASI

Emre Sevçin

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Programı/Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi İhsan Gülay

İstanbul

T.C. Maltepe Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Ağustos, 2018

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

Emre SEVÇİN in "Yönetimlerin Karar Alma Sürecinde Strateji ve Para Politikası" başlıklı tezi 10/09/2018 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından değerlendirilerek "Maltepe Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği" nin ilgili maddeleri uyarınca, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalında Yüksek Lisans/Doktora tezi **oy birliğiyle** / **oy çokluğuyla** olarak kabul edilmiştir.

Unvanı. Adı ve Soyadı	İmza
Üye (Tez Danışmanı) : Dr. Öğr. Üyesi İhsan GÜLAY	
Üye : Dr. Öğr. Üyesi Şafak GÜNDÜZ	
Üye : Dr. Öğr. Üyesi Muhammed BAMYACI	

Doç. Dr. Ahu TUNÇEL ÖNKAL
Enstitü Müdürü

ETİK İLKE VE KURALLARA UYUM BEYANI

Bu tezin bana ait özgün bir çalışma olduğunu; çalışmamın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalarda bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilmeyen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; çalışmanın Maltepe Üniversitesinde kullanılan "bilimsel intihal tespit programı" ile tarandığını ve öngörülen standartları karşıladığını beyan ederim. Herhangi bir zamanda, çalışmamla ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçlara razı olduğumu bildiririm.

10/09/2018

Emre Sevçin

TEŞEKKÜR

Değerli tez danışmanım Dr. Öğr. Üyesi İhsan Gülay hocama en içten teşekkürlerimi sunar ve kendilerine son derece minnettar olduğumu belirtmek isterim. Hocamın her zaman için güler yüzlü tavırlarından, desteklerinden, fikirlerinden ve bana karşı duyduğu güvenden ötürü de en derin şükranlarımı sunmak isterim.

Emre Sevçin

ÖZ

YÖNETİMLERİN KARAR ALMA SÜRECİNDE STRATEJİ VE PARA POLİTİKASI

Emre Sevçin

Yüksek Lisans

Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Yüksek Lisans Programı/Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi. İhsan Gülay

Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018

İnsanların arzuladığı hatta sınırsız miktarda arzuladığı tek şey paradır. Çünkü insanların ihtiyaçları sınırsızdır ve sınırsız ihtiyaçlara karşı sınırlı imkânlar mevcuttur. Sahip olunan şeyleri koruyabilmek ve sınırlı imkânları aşabilmek para ile gerçekleşir. İnsanlar maddi ihtiyaçların tümünün para ile sahip olabileceğine inanırlar fakat tam bu noktada, insanların içerisinde yaşadığı ekonomi sistemi devreye girer; yani, sınırsız ihtiyaçları sınırlandıran bir sistem. Bu çalışmanın temel amacı, ülke ekonomisi sistemlerinde merkez bankası tarafından uygulanmakta olan para politikaları ve stratejik yönetim anlayışıyla beslenen merkez bankası yönetimi ele alınmıştır. Ayrıca çalışma da vurgu yapılmak istenilen iki önemli konu vardır. Bunlardan ilki para politikası dahilinde olan kur politikası ve faiz politikasıdır. Kur ve faiz politikası özellikle günümüz dünyasında gelişmekte olan ülkeler açısından ciddi öneme sahiptir. Ekonomilerin gelişmesinde genel olarak faiz; sermaye ve tüketim üzerinde etkili olurken, kur ise; yatırımlar, ihracat ve ithalat üzerinde oldukça etkilidir. Bu bağlamda para otoritesi diyebileceğimiz merkez bankaları, ülke ekonomilerinin durumu ve gidişatı hakkında en verimli olacak politikayı uygulaması gerekmektedir.

Anahtar Sözcükler: Yönetim, Strateji, Para Politikası

ABSTRACT

MONETARY POLICY AND STRATEGY IN THE DECISION-MAKING PROCESS OF GOVERNMENTS

Emre Sevçin

Master Thesis

Political Science and International Relationships Programme/Political Science and International Relationships Department

Thesis Advisor: Assistant Professor, İhsan Gülay

Maltepe University Institute of Social Science, 2018

People want money in an unlimited amount as people's needs are limitless but there are limited resources for unlimited needs. It can be done with money to protect what is possessed and to go beyond limited opportunities. People believe that they can have all their material needs with money, but at this point the economic system in which people live works as a system that limits unlimited needs. The overall objective of this study is to examine the central bank managements, which are fed by central banks in country's economies, by monetary policies and a strategic management mentality. There are also two important issues to be emphasized in the study. The first one is interest rate policy and exchange rate policy within the monetary policy. The exchange rate and interest rate policy is of great importance in terms of developing countries today. In the development of economies interest has an effect on capital and consumption. Exchange rate is very effective on investments, exports and imports. In this context, central banks, which we can call money authority, have to apply the most efficient policy for country's economy.

Keywords: Government, Strategy, Monetary Policy

İÇİNDEKİLER

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI ..... **HATA! YER İŞARETİ TANIMLI DEĞİL.**
ETİK İLKE VE KURALLARA UYUM BEYANI II
TEŞEKKÜR IV
ÖZ V
ABSTRACT VI
ŞEKİLLER LİSTESİ IX
KISALTMALAR X
ÖZGEÇMİŞ XI
1. BÖLÜM 'PARA' 1
1 .GİRİŞ 1
1.1 Araştırma Problemi 2
1.2. Araştırma Amacı 6
1.3. Araştırmanın Önemi 8
1.4. Araştırmanın Sınırlılıkları 9
1.5. Araştırma Yöntemi 11
1.6. Araştırma Modeli 11
1.7. Evren ve Örneklem 13
1.8. Veriler ve Toplanması 14
1.9. PARA: Mübadele Tarzlarından Günümüze Kısa Değerlendirme 14
1.10. TOPLUM ÜYELERİNİN İKTİSAT BİLİNCİ ELEŞTİRİSİ 20
1.11. EKONOMİK DÖNGÜ 21
1.11.1. TÜKETİM 23
1.11.2.1. Tüketimin Devlet Aracılığıyla Toplumsal Hizmete Dönüştürülmesi 25
1.11.3. ÜRETİM 27
1.11.3.1. Kapitalist Üretim ve Sorunları 33
1.11.4. SERMAYE 36
1.11.4.1. Faiz Getiren Sermaye 38
1.11.4.2. Sermaye Dolaşımı 40
1.11.4.3. Kredi Sistemi ve Bankacılık 42
1.12. EKONOMİK BÜYÜMENİN İFADESİ 45
1.12.1. Piyasa ve Toplum 46
1.12.2. Toplum Refahı 50
1.12.3. Devlet ve Görevleri: Kamusal ve Özel Alanda Ekonomik Etki 51
1.13. EKONOMİ POLİTİKASI: Para, Kredi ve Bankalar 55
2. BÖLÜM 'PARA POLİTİKASI' 58
2.1. PARA POLİTİKASI 58
2.1.1. Para Politikası Amaçları 65
2.1.1.1. Tam İstihdam 65
2.1.1.2. Fiyat İstikrarı 66
2.2. EKONOMİK BÜYÜME 68

2.2.1. Beşeri Sermaye 72
2.2.2. Fiziksel Sermaye 75
2.2.3. Araştırma Geliştirme (AR-GE) ve Teknoloji 76
2.2.4. Hukuk 76
2.2.5. Devletin Büyümesinde Etkili Faktörler 77
2.3. PARA POLİTİKASI STRATEJİLERİ 79
2.4. PARA POLİTİKASI ARAÇLARI 86
2.4.1. Açık Piyasa İşlemleri 87
2.4.2. Reeskont Politikası 88
2.4.3. Zorunlu Karşılıklar Politikası 90
2.4.4. Ödemeler Bilançosu ve Dengesi Üzerine 91
2.4.5. Hazine 92
2.5. KUR POLİTİKASI 93
2.5.1. Sabit Kur 96
2.5.2. Esnek Kur veya Dalgalı Kur 98
2.5.3. Kura Müdahale 99
2.5.4. Kurların Belirlenmesi ve Etkili faktörler 100
2.5.5. Para Basımı 103
2.6. FAİZ POLİTİKASI 104
2.7. ENFLASYON 109
2.8. İŞSİZLİK 114
2.9. EKONOMİLERDE DENGESİZLİK: STAGFLASYON 118
2.10. EKONOMİLERDE DENGESİZLİK: RESESYON 118
2.11. EKONOMİLERDE DENGESİZLİK: DEFLASYON 119
2.12. EKONOMİLERDE DENGESİZLİK: DEVALÜASYON 120
3.BÖLÜM 'MERKEZ BANKASI VE STRATEJİK YÖNETİM' 122
3.1. MERKEZ BANKASI 122
3.1.1. Merkez Bankası Politika Faizi Belirlemesi 125
3.1.2. Merkez Bankası Likidite Politikası 126
3.1.3. Merkez Bankasının Faiz ile Döviz Arasındaki Etkileşimi 128
3.1.4. Rezerv Para Gelişmeleri 129
3.2. MERKEZ BANKASI BAĞIMSIZLIĞI, ŞEFFAFLIĞI VE HESAP VEREBİLİRLİĞİ 130
3.3. PARA POLİTİKASINDA ŞEFFAFLIK VE BAĞIMSIZLIK 132
3.4. DIŞ BORÇLANMA VE MİLLİ GELİR 135
3.5. YÖNETİMLERDE STRATEJİK YÖNETİM ANLAYIŞI 139
3.6. EKONOMİ YÖNETİMLERİNE FARKLI İKİ ELEŞTİREL BAKIŞ: MONETARİST VE KEYNESYEN 142
SONUÇ 144
KAYNAKÇA 148

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Finansal İstikrarda Enflasyon hedeflemesi …….....4

Şekil 2: Döviz, Faiz ve Enflasyon İlişkisi……...13

Şekil 3: Döviz, Faiz ve Enflasyon Etkileri……..13

Şekil 4: Ekonomik Döngü……...27

KISALTMALAR

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

APİ: Açık Piyasa İşlemleri

ARGE: Araştırma ve Geliştirme

BDDK: Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu

ERM: Europian Exchange Rate Mechanism (Avrupa Döviz Kuru Mekanizması)

FED: Federal Rezerv Sistemi

GSMH: Gayri Safi Milli Hasıla

GSYH: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla

KİT: Kamu İktisadi Teşebbüsü

PPK: Para Politikası Kurulu

ROM: Rezerv Opsiyonu Mekanizması

SWIFT: Society for Worldwide Interbank Financial Telecommunication

TCMB: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası

TOKİ: Toplu Konut İdaresi Başkanlığı

TÜFE: Tüketici Fiyat Endeksi

TUİK: Türkiye İstatistik Kurumu

ÜFE: Üretici Fiyat Endeksi

YÖK: Yüksek Öğretim Kurumu

ÖZGEÇMİŞ

Emre Sevçin

Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

Eğitim

Derece	Yıl	Üniversite, Enstitü, Anabilim/Anasanat Dalı
Y.Ls.	2018	Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı
Ls.	2016	Fatih Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji (ing)
Lise	2009	Özel İhlas Anadolu Lisesi

İş/İstihdam

Yıl	Görev

Mesleki Birlik/Dernek Üyelikleri

Yıl	Kurum

Alınan Burs ve Ödüller

Yıl	Burs/Ödül

Yayınlar ve Diğer Bilimsel/Sanatsal Faaliyetler

Kişisel Bilgiler

Doğum yeri ve yılı : İstanbul, 1990 Cinsiyet: Erkek

Yabancı diller : İngilizce

GSM / e-posta : 0554 855 00 68/emresevcin@gmail.com

1. BÖLÜM 'PARA'

1 .Giriş

Çalışmanın birinci bölümünde, mübadele tiplerinden başlayan ve günümüze kadar gelişim gösteren para üzerinde durulmuştur. Para, gerek toplumların ve gerekse ekonomilerin odak noktasıdır. Para, ekonomik döngü sisteminin bütünleştirici bir aracıdır. Para, insanların zorunlu olarak içinde yaşadığı iktisadi sistemde çok önemli rol oynamaktadır. Dünya nüfusunun sürekli artışı sebebiyle artan tüketim ihtiyacı beraberinde doğan üretimler ve ardından gelen tasarruflar para ile gerçekleşmektedir. Para sadece toplumsal ekonomik sistemin değil, devletler içinde gelişen dünya ekonomi sistemlerinde de sermaye bakımından önemli rol oynamaktadır. Sermayenin güçlü olması ülke içi ekonomik sistemin istikrarı bakımından ve uluslararası açısından ise rekabet edebilmeyi sağlamaktadır.

Çalışmanın ikinci bölümünde, ülke ekonomilerini yönlendiren, istikrar için çalışmalarda bulunan ve gerek görülen durumlarda ekonomiye müdahale yetkisi bulunan merkez bankası dâhilindeki para politikaları geniş bir çerçeve ile ele alınmıştır. Para politikasına merkez bankasının müdahale aracı diyebiliriz. Nasıl ki merkez bankasının nihai hedefi her zaman için fiyat istikrarı olmuşsa, fiyat istikrarının sağlanabilmesi için para politikası uygulamaları gerekmektedir. Merkez bankası uyguladığı para politikasıyla tam istihdamı sağlayabileceği gibi yanlış ve zamansız politika yüzünden işsizliğin artışına da sebep olabilir. Muazzam bir dengeye ihtiyaç duyan ekonomik sistemler merkez bankasının uygulayacağı para politikalarından çok hızlı bir şekilde etkilenir. Çalışmanın bu bölümünde ayrıca özellikle gelişmekte olan ülkeler açısından çok önemli konular olan kur ve faiz politikaları da ele alınmıştır. Ayrıca, ağırlıklı olarak kur ve faizlerin neden olduğu ekonomik dengesizlikler olarak adlandırdığımız stagflasyon, deflasyon, devalüasyon ve deflasyon gibi önemli konularda değinilmiştir.

Çalışmanın üçüncü bölümünün odak noktası ise, stratejik çerçevede merkez bankası ele alınmıştır. Bu bölümde hem para politikası hem de merkez bankası çerçevesinde şeffaflık, bağımsızlık ve hesap verebilirlik konuları değerlendirilmiştir. Buna ek olarak

ülkeler açısından ve toplumlar açısından önemli olan bir konu dış borç ve milli gelire etkisi tartışılmıştır.

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde ekonomi literatüründe yer alan 'tasarruf' kelimesi, çalışma boyunca arka planda aktif tutulmaya özen gösterilmiştir. Çünkü tasarruf kelimesi/bilinci, tüm toplumlarda ve onların ekonomilerinin gelişimleri hususunda zemin oluşturmaktadır.

1.1 Araştırma Problemi

Merkez bankaları faiz oranındaki yaptığı değişiklikle arz ve talebi etkilediği gibi, döviz kurunda görülen değişiklikte arz ve talebi etkilemektedir. Eğer faiz artarsa Türk Lirası cinsinden değerlerde getiri artışı gerçekleştiği bilinmektedir.. Getirisi artan değerleri satın almak isteyen yatırımcıların Türk Lirasına daha fazla ihtiyaç duyacaklarını da bilinmektedir Fakat Türk Lirasına ve cinsinden değerlere artan talep nedeniyle yurtiçi mal ve hizmetlerinde fiyatları artmaktadır. Bunun sonucunda ürünlere ve hizmetlere karşı talep azalmaktadır. Azalan talebin nedeni enflasyonist ortamın oluşmasıdır. Böyle bir ortamda imkânı olan kesimler tarafından varlıklar/paralar yüksek faizden yararlanmak için mevduata yatırılır. Diğer taraftan imkânı olmayan kesim tarafından böyle bir durum olmadığı için yaşam standartlarında bozulma, yani var olan servetlerinde dahi azalma yaşanır. Bunun sonucunda ülkede gelir dağılımında ciddi dengesizlikler ortaya çıkmaktadır ve beraberinde toplumsal huzurda ve bütünlükte istikrar zayıflar. İktisadi politikalar bakımından gerek hükümetin gerekse merkez bankasının amacı vatandaşların refahını artırmak ve ülke ekonomisine nefes aldırmaktır. Merkez bankası tarafından bu durum fiyat istikrarı üzerinden gerçekleşir. Eğer fiyat istikrarı sağlanabiliyorsa tüketim, üretim, tasarruf ve yatırımlar konusunda engeller azalır. Böylece istikrarlı ve sağlıklı bir büyümenin gerçekleşmesi daha kolay ve anlaşılır olmaktadır.

Para politikası stratejisi olarak enflasyon hedeflemesinin bazı olumsuz tarafları da mevcuttur. Örneğin, enflasyon kontrolü zorlaştığında merkez bankasının hesap verebilirliği ve güvenirliğinin azalması problemi ortaya çıkabilir. Merkez bankasının mali baskıları engelleyememesi sonucunda finansal istikrarda bozulmalar ortaya çıkabilir. Genişleyici para politikası faiz oranlarının düşüşünü sağlayabilir, beraberinde

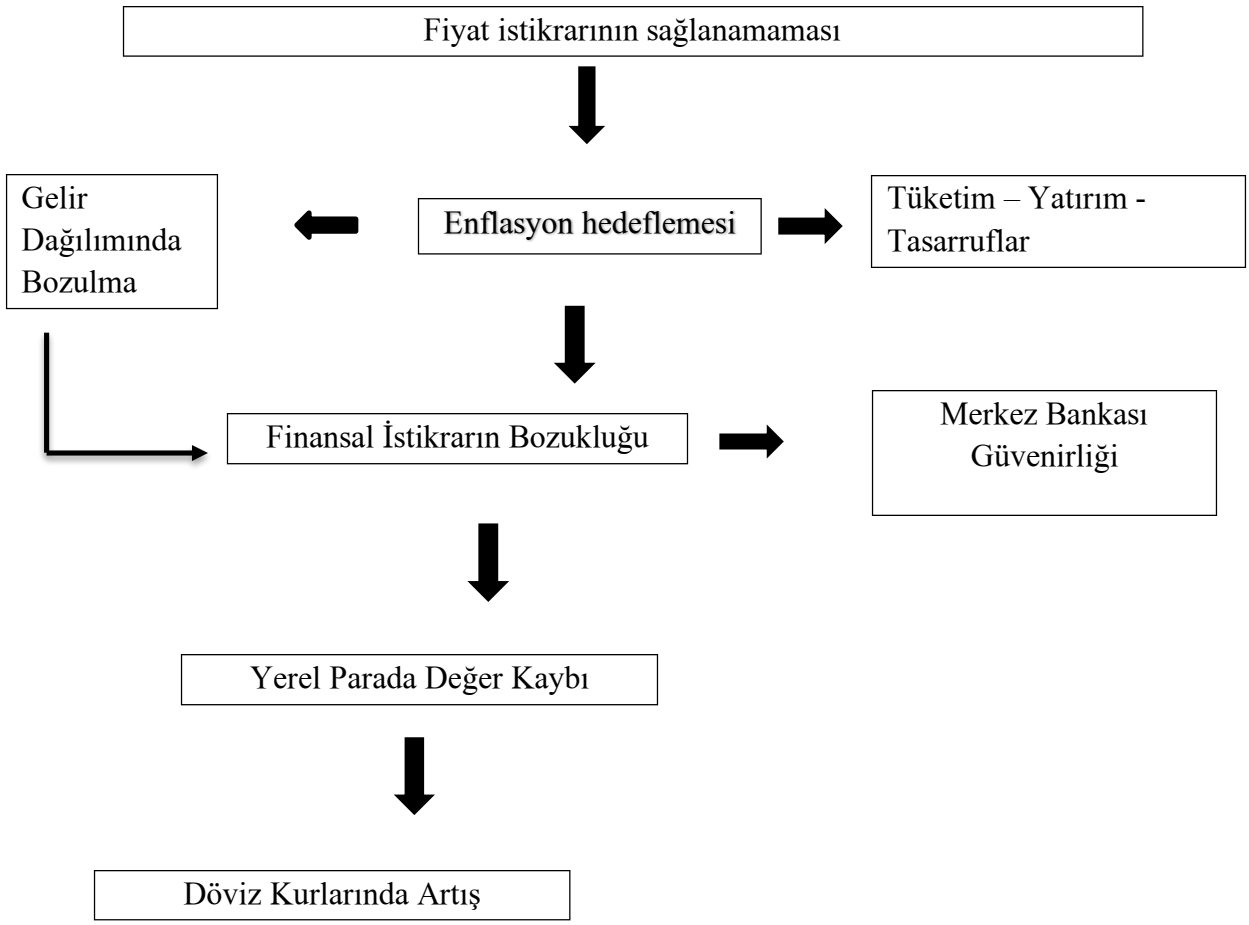
yatırımları artırabilir, artan gelire oranla ithalatta da artış gerçekleşebilir. Fakat faizin düşüşü sermaye çıkışının da gerçekleşmesini sağlayabilir ve ödemeler dengesinde bozulmalara yol açabilir. Bu durumda ise yerel parada değer kaybı gerçekleşir.

Ülkenin yerel para biriminin değer kaybetmesi iktisadi literatürde '*ratchet effect'* (çark etkisi) olarak da adlandırılmaktadır. Dışarıya bağlı konumda olan ülkelerde, ithal edilen ürünlerin dolaylı biçimde fiyatları da artabilir. Bu durumda iç piyasada gelir artırıcı ve ücret artırıcı politikaların devreye sokulması için sendikalar rol oynamaya başlar. Diğer taraftan ithalata bağlı gelişim içerisinde olan ülkelerde, özellikle sanayi alanında kullanılan hammaddeler ve diğer ürünlerin (ithal edilmesi sebebiyle) fiyatlarında artış gerçekleşir. Bu durum üreticileri zor duruma sokarak iç piyasalarda ürünlerinin fiyat artışını sağlarlar ve beraberinde enflasyonun artışı gerçekleşir.

Diğer taraftan faiz oranlarının merkez bankası tarafından artırılması sonucu borçlanma maliyetleri de artmaktadır. Yatırım yapmak isteyenler yatırım yapmaktan vazgeçerler çünkü yatırım yapmak daha maliyetli olur. Tüketiciler açısından ise harcama yapmak yerine faiz getirisine yönelirler çünkü faiz getirisi daha çekicidir. Bu sebepten dolayı mal ve hizmetlere olan talep azalır. Diğer taraftan artan faizler sebebiyle hisse ve tahvil fiyatları da düşmektedir. Bu durum kişilerin servetinde azalışa neden olmakla birlikte artan maliyetler sebebiyle işten çıkarımlara kadar problem teşkil etmektedir. Faizlerin yüksekliği ekonomi de yaşanan durgunluğun seviyesini artırmış ve bu politika sermayenin kaçışı üzerinde etkili olmuştur. Ayrıca faizlerin yüksekliği borç düzeyi yüksek olanlar açısından geri ödeme hususunda da zorluk meyana getirmiş ve bankalarda bu durumdan negatif etkilenmiştir. Faiz oranlarının düşürülmesi ile artan talep ekonomide büyümeye hareket kazandıracaktır; fakat diğer taraftan enflasyonun artışına da neden olabilmektedir. Bundan dolayı kırılgan ve hassas yapısı olan ekonomilerin kendini güçlendirmesi şarttır. Çünkü faiz oranlarındaki sürekli aşağı yukarı yönlü hareketlerin gerçekleştirilmesi çalışmamızda belirttiğimiz ekonomik dengesizlikleri doğurmaktadır.

Enflasyon oranının yüksekliği tüketim, yatırım ve tasarruflar üzerinde kısalmalara, ayrıca bireylerin geleceğe yönelik kararlarında belirsizliğe yol açabilmektedir. Enflasyonun yüksekliği aynı zamanda gelir dağılımını da bozmaktadır. Enflasyonun yüksek olduğu bir ortamda imkânı olan kişiler tasarruflarını arttırmak için faizlere

başvurmaktadır. Fakat imkânı olmayan kişilerin mevcut sermayesini mal ve hizmetler karşında azalması sebebiyle toplumsal bütünlük ve istikrarında bozulması da kaçınılmazdır. Enflasyon oranının diğer bir sebebi olarak dalgalı kur sisteminin varlığından kaynaklanmaktadır. Dalgalı kur sisteminde döviz olarak sermayenin girişi ve çıkışına kısıtlama getirilmediğinden dolayı bu tarz ülkelerin ekonomilerinde uygulanan para politikaları kontrolü para otoritelerince daha yüksek düzeyde olmaktadır. Çünkü yüksek düzeyde olan enflasyon aynı zamanda kredi sisteminde de maliyetleri artırır.

Şekil:1

Döviz ve faiz arasındaki ilişki İktisat literatüründe tartışmalı ve en önemli konulardan biridir. Bu tartışmalarda kendine yer bulan iki farklı görüşe göre faiz oranları sermaye girişi ve çıkışında oldukça etkilidir. Şöyle ki, iki farklı görüşten biri olan geleneksel görüş sermayenin çıkışı durumunda kurlarda görülen istikrarsızlığı engellemek için faiz oranlarının arttırılması gerektiğini savunurken diğer görüş olan revizyonist ise eğer bir ekonomide finansal kırılganlık mevcut ise sermaye çıkışını engellemek ve kurlarda yaşanan istikrarsızlığı giderebilmek için faiz oranlarının arttırılmasının bir anlamının olmadığını söylerler. Çünkü revizyonist görüşe göre kur ile faiz arasındaki ilişki doğru yönlü değildir.

Döviz kuru hedeflemesi, yabancı sermayenin akışını ve yabancı yatırımcıları ülkeye çekme konusunda zemin hazırlar. Fakat kur hedeflemede gelişmekte olan ülkelerin merkez bankaları açısından güvenirliğin de tam olması gerekir. Güvenirliğin sağlanamadığı durumda ekonomi üzerindeki kontrol zorlaşır ve müdahaleler yetersiz kalır. Döviz kuru politikasına önem vermemek ve hatta terk etmek her zaman için ülke ekonomilerinde yüksek maliyetlere yol açmaktadır. Bunun öncelikli etkisi ise siyasi maliyetlere yansır.

Türkiye yapısal sorunlar sebebiyle cari işlemlerde dengesizlik veya enflasyon gibi sorunlarla sürekli mücadele içerisindedir. Bunun sebebi tüketici temelli politikaların olmayışı ve faizlerin sermayeden bağımsız olarak hareket içerisine sokulmasıdır. Üretimin yetersiz kalması yani talebi karşılayamaması ve yeni alanların oluşturulmaması sebebiyle de fiyatlardaki artış da kırılganlığı daha da artırmaktadır. Bu durumların çözümü için yeni yapısal reformların hazırlanarak sadece ülke içerisindeki talebe yönelik değil dünya çapında talebi de dikkate alarak hayata bir an önce geçirilmesi gerekmektedir.

Para miktarındaki değişimlerin doğrudan talep düzeyinde değişimlere yol açtığı bilinmektedir. Şöyle ki, para miktarı artarsa faiz oranları düşebilir ve yatırım harcamaları artabilir. Ama işlem amacıyla para talebi artarsa bu durum beraberinde tüketim harcamalarını da artırır. Türkiye'deki tüketim problemi de buradan doğar; yani üretimi artırmak için uygulanan düşük faiz oranları yine tüketicide mevcut yapı içerisinde karşılık bulur. Daha açık ifade ile sorun yeni yatırım alanlarına yönelik değil daha fazla tüketime yönelik olunmasından kaynaklanmaktadır.

1.2. Araştırma Amacı

Bu çalışmanın amacı günümüz devletleri tarafından para üzerinden uygulanan çeşitli politikaları 'tasarruf' temelli inceleyerek yatırımların genel ekonomi üzerindeki etkileri, finansal istikrarının sürdürülebilmesi için merkez bankası tarafından kullanılan para politikası uygulamaları ele alınmıştır. Para politikası uygulamaları ekonomide oluşabilecek istikrarsızları engelleyebilecek nitelikte olmaktadır.

Merkez bankası sisteminin ekonomi yönetimi üzerinde etkili olan tasarım niteliğindeki para politikalarını incelenirken stratejik yönetim anlayışına bağlı kalınarak merkez bankası yönetimi üzerinde değerlendirmelerde bulunulmuştur. Para politikası çerçevesinde kur ve faiz rejimlerini ayrıca diğer ekonomik etkilerin kur ve faiz üzerindeki etkileri ele alınmaya çalışılmıştır.

Küresel finansal piyasalarda yaşanan olumsuzluklar ve gelişmekte olan ülke ekonomileri politikalarında meydana gelen değişiklikler sebebiyle döviz kurlarında öngörülebilirlik maalesef azalmıştır.

Bu bağlamada merkez bankaları riskleri azaltmak ve finansal istikrarın devamlılığı adına para politikalarının etkinliğini daha da artırıcı girişimde bulunmuşlardır. Örneğin, Türkiye'de zorunlu karşılıklar politikası ve faiz koridoru gibi para politikası araçları Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası'nın yakın zamanda yürürlüğe koyduğunu görebilmekteyiz.

Gelişmekte olan birçok ülkede merkez bankaları istikrarlı büyümeye katkı sağlayacak politikaları uygularlar. Bu politikaların temelinde genel fiyat düzeyinin ve fiyat istikrarının olduğu bilinmektedir. Bunun için parasal hedefleme fiyat istikrarı hedefine ulaşabilmede merkez bankasının uyguladığı ana stratejilerinden biridir. Merkez bankası fiyat istikrarına ulaşabilmek için ekonomideki arz ve talepleri etkilemeye çalışır. Bunun için kısa vadeli faiz oranlarını araç olarak kullanır. Faiz aracı bankaların borç verme maliyetlerini de etkiler. Örnek verecek olursak, merkez bankasının faiz oranındaki bir indiriminde, bankalar müşterilerine düşük faiz oranıyla borç verirler ve borçlanma daha kolay gerçekleşir. Düşük faiz oranından yararlanan müşteriler daha fazla harcamaya veya yatırımlara yönelirler bu durum beraberinde mal ve hizmetlere olan talebi de artırmaktadır. Fakat merkez bankası faiz oranlarını artırdığı takdirde bu kez maliyetler

artar. Yani mal ve hizmetlere talep azalır, harcama isteği tasarruf nedeniyle azalır ve yatırım isteği ertelenir. Bu tez çalışmasının büyük bir kısmı 'tasarruf' üzerinden gidilecek olup, günümüz devletleri tarafından para üzerinden uygulanan çeşitli politikalar incelenecektir.

Merkez bankasının parasal hedefleme stratejisine öncelik vermesinin nedeni ekonomilerde dengesizlik olarak adlandırdığımız enflasyonla ilişkili olmasından kaynaklanmaktadır. Çünkü enflasyon tıpkı bir hastalık gibi vücudun tüm dengeleri bozabilir ve mücadele edilmesi gereken, önlem alınması gereken ve mükemmel dengede tutulması için yerinde politikaların uygulanması gerekir. Enflasyon toplumun ekonomik yapısını bozduğu gibi toplumsal yapıyı da bozmaktadır. Ayrıca enflasyonun yaşandığı ülkelerde geleceğe yönelik belirsizlikler oluşur ve bu durumda ise merkez bankalarına olan güven azalır.

Bu çalışmada para politikası uygulamalarında kullanılmakta olan parasal, döviz, enflasyon ve faiz hedefleme stratejilerinin önemini vurgulamaktır. Bu amaçla; döviz kurlarında görülen değişimlerin genel ekonomi düzeyinde nasıl etkiler yarattığı, döviz kurlarında görülen artışı engellemek, üretim, tüketim ve sermaye hareketlerinde kontrol sağlamak adına kullanılan faiz aracının ne tür etkiler ortaya çıkardığı ve neler üzerinde etkili olduğu, ayrıca fiyat istikrarının önemi açıklanmaya çalışılacaktır. Döviz kuru stratejik çerçevede iki temel biçimde uygulanmaktadır. İlki döviz sabitleme, ikinci olarak ise esnek veya dalgalı kur politikasıdır. Döviz kuru hedefleme politikası sürecinde doğrudan enflasyon üzerinde de etkileşim gerçekleşir. Özellikle, üretimde dışa bağımlılığın yüksek olması yabancı para birimi üzerinde tahmin edilemeyen dalgalanmaları ve beraberinde maliyetlerin yükselmesiyle fiyatların artışını getirir. Bu durumu önlemek için döviz kurunun stratejik olarak hedeflenmesi ve bu doğrultuda hedefe uygun hareket edilmesi gerekmektedir.

Kur politikası tarihsel geçmişe sahip bir para politikası rejimidir diyebiliriz. Kur hedeflemesinde paranın değeri, bir dönem altın standardı sisteminde de olduğu gibi bir mala sabitlenmiştir. Döviz kurunun sabit tutulması mecburi bir sistem değildir. Bu tarz sistemi belirleyen en önemli şey ülkenin ekonomik koşullarının yapısı ve içinde bulunduğu parasal ilişkileridir.

Gelişen ekonomilerde kur hedeflemesi enflasyon oranının hızlı düşüşünü kolaylaştırmaktadır. Örneğin Arjantin'de 1987 tarihinde %131 olan enflasyon oranı, kur hedefi stratejisi uygulamasıyla 1994 yılında enflasyonu %3'e düşürebilmiştir.

Örneğin, 1987 tarihinde Fransa parasını Alman Mark'ına sabitleyerek, enflasyon oranının %3'lerden 1992 yılında %2'lere düşürmüştür. Diğer taraftan İngiltere 1990 tarihinde %10 seviyesinde olan enflasyon oranını benzer uygulama ile 1992 yılında enflasyon oranını %3'e düşürmeyi başarmıştır. Enflasyonist süreçte uygulanması gereken politika, sıkı para politikasıdır yani diğer bir ifade ile para arzının kısılması veya artışın yavaşlatılmasıdır. Çünkü para arzı arttığı takdirde faizler düşer ve yatırım harcamaları artar. Ama işlem amacıyla para talebi arttığı takdirde tüketim harcamaları da artar. Keynes görüşe göre para miktarındaki değişimler toplam talep düzeyinde dalgalı değişmelere neden olabilmektedir.

Türkiye ekonomisinden yola çıkacak olursak kurlarda istikrar sağlayabilmek demek aynı zamanda enflasyon oranında da istikrar sağlayabilmek demektir. Bu önemli bir faktördür. Diğer taraftan Türk Lirasındaki değeri arttıracak politikaların devreye sokulması ise ekonomik büyümede olumsuz sonuçlara yol açabileceği muhtemeldir. Bu açıdan bakıldığında Türk Lirasındaki değer artışının ihracat açısından ekonomik büyümeyi negatif etkileyebileceği düşüncesiyle hükümetin ve merkez bankasının uygulayacağı kur politikasıyla Türk Lirasının aşırı değerlenmesini engellemek amacıyla çalışmalarda da bulunmaktadır.

1.3. Araştırmanın Önemi

Bu çalışma ekonomi sistemi çerçevesinde yönetimlerin karar alma süreci ve bu süreç içerisindeki etkileri araştırılmıştır. Yönetim kavramına bağlı olarak finansal sistemde aktif rol oynayan merkez bankası ve beraberinde yine yönetim çerçevesinde hükümetin toplumsal yapı üzerindeki stratejileri değerlendirilmeye çalışılmıştır. Araştırmanın asıl önemi para politikası ve stratejik bağlamda merkez bankasıdır. Araştırma, 'gelişmekte olan' ülke konumu üzerinden gidilmiş olup ağırlıklı olarak Türkiye üzerinden değerlendirilmiştir. Gelişmekte olan ülkeler ve onların yönetimlerinin gelişimi bugün alınan kararların doğruluğu ve zamanlamanın önemi, ekonomilerinin gelişimlerinin

hangi yönde olacağı hususunda öngörüde bulunabilmeyi sağlamaktadır. Ekonomileri hakkında öngörüde bulunabilen toplumlar ve piyasa aktörleri aynı zamanda yönetimlerine de güven duyarlar. Güven ortamının oluşumu ise beraberinde belirsizliklerin ortadan kaldırılmasını sağlar. Belirsizlikleri ortadan kaldırmak ise toplum yapısında ortak bilincin oluşumunu ve yönetimlerin hedeflerinin gerçekleştirmesini kolaylaştırır.

Ekonomik büyümeyi ve gelişmeyi etkileyen çok fazla etkili politikalar mevcuttur. Bu politikalar içerisinde para politikasının büyüme üzerinde etkisi iktisadi çerçevede farklılık göstermektedir. Türkiye ekonomisinin büyümesinde istikrarın sağlanabilmesi için ağırlıklı olarak ekonomi politikası ve daha çok özel alanlara etki yapacak şekilde para politikasından faydalanılmaktadır. Bu bağlamda para politikasının ağırlıklı olarak özel olmaktan çıkarılıp ekonomik büyümeye tam etki edecek şekilde uygulaması gerekmektedir.

Literatür taramasında para politikasının ve stratejilerinin oldukça önemli olduğu vurgulanmaktadır. Para politikası, üzerinde titizlikle çalışılması gereken hüner isteyen bir sistemdir. Para politikasının doğru bir şekilde gerçekleştirilmesi ekonomik büyüme üzerinde olumlu ve kolaylaştırıcı etkilere neden olurken, aksi durumda yani yanlış izlenen para politikası ise ekonomik büyümede geniş çaplı zarara neden olabilmektedir.

Yaşanılan deneyimlerden yola çıkacak olursak makroekonomik yapının bozukluğu faiz oranlarında yüksekliğe, döviz kurlarında aşırı dalgalanmalara neden olmuştur. Böyle bir ortamda döviz krizini önlemek mümkün olmamaktadır. Makroekonomik yapının sağlam olduğu ekonomilerde ise faizleri yükseltmek döviz kuru şokları karşısında faydalı olabilir. Fakat aksi durumu da maalesef mevcuttur. Merkez bankası finansal sistemin sağlıklı hareket etmesi ve istikrarın sağlanabilmesi açısından döviz piyasasına yönelik önlemleri alması gerekmektedir.

1.4. Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde sınırlılık çerçevesinden dolayı ele alınmak istenilen fakat alınamayan bir konu yine faiz ve döviz arasındaki dengesizlik üzerinedir. Şöyle ki faizin artışı sonucu dolar kurunda düşüşün gerçekleştiği fakat faizin düşüşü sonucunda

doların yukarı yönlü hareket içerisinde olduğunu belirttik. Sınırlılık çerçevesinde hem faizin düşüşü hem de döviz kurunun düşüşü sağlanabilir mi sorusunun cevabı araştırılmak istenilmektedir. Bunun haricinde merkez bankası yetkilileriyle iletişime geçilerek ülke ekonomisinin istikrarı açısından yapılması gerekenler araştırılabilir. Diğer taraftan istikrarın sürdürülebilmesi için ihtiyaç duyulan fakat devreye sokulmamış araçlarda incelenebilir. Piyasa beklentileri ile merkez bankası kararları karşılaştırılabilir.

Faiz oranların düşürülmesi sonucu söz konusu ülkenin iç piyasasında hareketliliğin gerçekleşmesi sağlanabilir. Şöyle ki, tüketim harcamalarının artışı yeni yatırımların oluşumu ve beraberinde yeni istihdam olanakları sağlanabilir. Fakat faizin düşürülmesiyle birlikte söz konusu ülkede sermayenin çıktığı da bir gerçektir. İşte tam bu noktada hem sermaye çıkışını engelleyecek (ki bunun hukuki bir baskınlıktan bağımsız olması gerekir) hem faiz oranlarındaki düşüklüğü kalıcı hale getirecek ve döviz kurunun artışını engelleyecek bir yol bulunması gerekir. Bu durumun gerçekleştirilmesi yapısal reformlar olarak adlandırabileceğimiz projeler ile ilişkilidir. Yapısal reformlardan kasıt en başta merkez bankası olmak üzere kurumların tamamen bağımsızlaştırılması, yatırımcıları cezbedecek vergi teşvikleri, tasarruf politikaları, dengeli bütçe çalışmaları, ARGE yatırımları, gelir dağılımında denge, yerli üreticileri üretime teşvik etmek, eğitim sisteminde değişiklik, yeni projeler, yeni fikirler, eğitim sisteminde dahi diyebileceğimiz gençlerin yaşamlarını devlet tarafından garanti altına alarak onların ülkeye faydalarını maksimum seviyeye çıkaracak şekilde tüm imkânlarını karşılayarak, hatta alacakları aylık ücretlerin batı ülkelerine göre daha cezbedici hale getirerek (bu ücret onların göç etmesini engelleyecek düzeyde olmalıdır) onlara her alanda destek olmak gerekmektedir. Üniversitelerde her bölüm tabi ki kendi içerinde büyük öneme sahiptir. Şöyle ki, toplumun her alanda kendini en iyi şekilde yetiştirmiş nesillere ihtiyacı vardır. Fakat bu alanlar sadece tıp, hukuk, sosyoloji, siyaset, psikoloji gibi alanlara doğru ağırlık kazanırsa bu kez nitelikli elemanların yetiştirilmesi zorlaşır. Bu durum sadece vakıf üniversitelerin kazanç kapılarını daha da açacaktır. Aynı gelir dağılımındaki dengesizlik gibi kazanç belli alanlara kayacaktır. Bu durumun düzeltilmesi için öncelikler toplum bilincinin; ki örneğin Türkiye gibi ülkelerde ataerkil yapının baskın olduğu toplumlarda bunun değiştirilmesi gerekir.

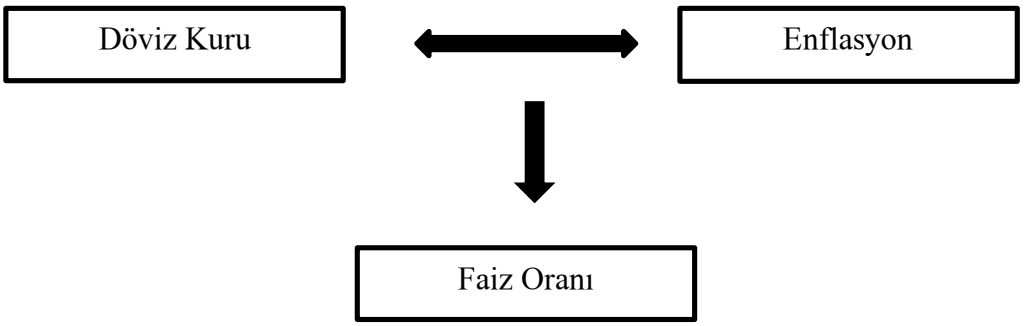
1.5. Araştırma Yöntemi

Bu çalışma tarama modeli ile yapılmıştır. Bu çalışmada para politikası kapsamında faiz ile döviz kuru ilişkisi ve stratejik yönetim anlayışına bağlı kalınarak merkez bankası ele alınmıştır. Bu çalışmanın hazırlanması sürecinde özellikle Türkiye ekonomisinde yaşanılan bazı ekonomik faaliyetler, döviz kuru, enflasyon, faiz, cari açık ve diğer ekonomik dengesizlikler olarak adlandırdığımız birçok olay çalışmamızı destekleyici nitelikte olmaktadır.

1.6. Araştırma Modeli

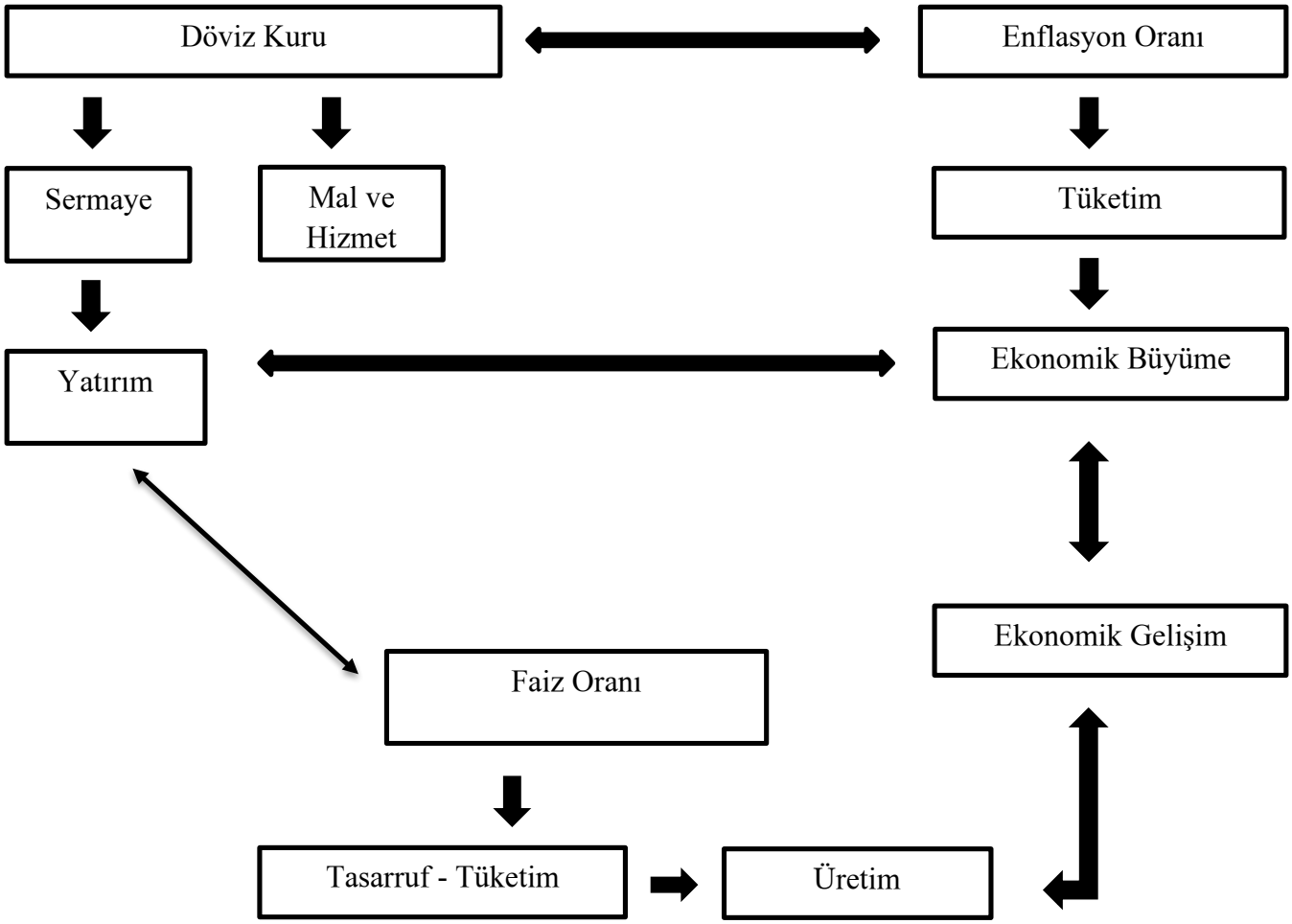
Bu çalışmada deneyimlerden yola çıkılarak para politikası ve ülke ekonomisi yönetimi ele alınmıştır. Çalışmanın hazırlanmasında akademik ağırlıklı olmak üzere bilimsel çalışmalardan faydalanılmıştır. Bunun haricinde yayınlanmış makaleler, dergi, gazete ve internetten de alıntılar yapılmıştır.

Para politikası çerçevesinde döviz kuru, enflasyon ve faiz oranları arasındaki ilişkiyi şu şekilde açıklamak mümkündür; Döviz kuru ve enflasyon oranı arasında ilişki vardır. Ürün hareketleri ve sermaye hareketleri döviz kurlarını etkilemektedir. Diğer taraftan satın almalar ve ekonomik büyüme enflasyon ile ilişkili olmaktadır. Bunun haricinde döviz kuru ve enflasyon oranı doğrudan faiz oranlarında da etkilenmektedir ve aralarında ilişki vardır. Yatırım, tüketim, fon talebi ve arzı ise doğrudan faiz oranıyla ilişkili olmaktadır.

Şekil:2

Döviz kuru, faiz oranı ve enflasyon oranını birbirleriyle karşılıklı etkileşim içerisindedir.

Şekil:3

Döviz, faiz ve enflasyonu birer değişken olarak kabul edebiliriz. Bu üç önemli değişken birbirleriyle karşılıklı biçimde etkileşim içerisindedir. Bu üç değişken iç piyasayı etkilediği gibi ülkenin dış piyasadaki hareketlerini de etkilemektedir. Birbirleriyle etkileşimde olan bu üç önemli değişken sürekli istikrar içerisinde olması gerekmektedir. Aksi halde ülkenin genel ekonomik yapısında çatlaklara ve beraberinde onarılması zorlu olan ekonomik yapı bozukluğuna yol açacaktır.

1.7. Evren ve Örneklem

Merkez bankası ticari kuruluşları, bankaları ve finansal sistemin alt yapısını destekler ve çalışmasını sağlar. Yani merkez bankası, para arzını dolayısıyla kredileri kontrol etmede tepe noktada yer alır. Kredileri artırıcı politikanın uygulanması yani faiz oranının düşürülmesiyle kredi musluğunun açılması piyasada parasal canlanmaya yol açmaktadır. Ya da kredilerin azaltılması piyasada parasal hareketliliği tüketim çerçevesinde azaltır. Bu iki durum muazzam bir güçtür aslında. Alınan bir karar doğrudan tüm piyasayı ve hatta dış ticari dengeleri etkilemektedir. Faizlerin artışı maliyeti artırır ve sermaye ile alınan mal ve hizmetler ve hatta yatırımlar daha maliyetli olur bunun karşısında ekonomik büyümede yavaşlama devamında ise duraklama görülür. Duraklamanın veya yavaşlamanın gerçekleşmesi ise dünya çapında düzeyde ekonomik büyümede gerilemeye yol açarak küresel çapta yatırım dengesinde de bozulmalara yol açmaktadır.

Örneğin ekonomik durgunluğun yaşandığı bir ülkede faiz oranlarının aşağı çekildiğini düşünelim. Eğer ülkede sabit döviz kuru rejimi uygulanıyorsa paralel olarak yatırım harcamaları artacak ve ekonomide canlanma görülecektir. Fakat dalgalı döviz kuru rejimi uygulanıyorsa bu çerçevede para politikası mal ve hizmetleri harekete geçirecektir. Ama faiz oranlarının aşağı çekilmesi sermeyenin ülkeden çıkışına neden olacaktır. Sermayenin çıkışı ise ülkenin milli para değerinin düşüşüne neden olacaktır. Bu durumda ithalat kısıtlanırken ihracatta artış gerçekleşmesi mümkün hale gelecektir. Dış ticari ilişkide görülen bu gelişme ülkedeki tüketicilerin harcamalarına karşın uyarıda bulunarak durgunlukla mücadelede pozitif etki sağlar. Fakat diğer taraftan, dalgalı kur sistemi yani piyasanın belirlediği döviz fiyatında aşırı dalgalanmalarda gerçekleşebilir. Eğer ekonomik yapıda genel olarak bozukluk varsa bu durumda ismi

devalüasyon olmasa da döviz kurunda aşırı yükselmeler meydana gelebilir. Bu durumda da doğrudan enflasyon oranının yükselmesine neden olabilmektedir. Enflasyon sorununu yaşandığı ülkede uygulanması gereken sıkı para politikasıdır. Daha açık ifade ile para arzının kısılmasıdır.

Enflasyonist bir ortamda belirli miktarda olan para ile alınabilecek hizmetlerde ve malların miktarında zamanla azalma olacaktır ve paranın değeri mal ve hizmetler karşısında alım çerçevesinde düşecektir. Bu durumda, yerel paraya karşın olan güven azalacak, yatırımlar azalacak fakat dövize karşın duyarlılık artacaktır. Yabancılar açısında ise gayrimenkul gibi mallara olan ilgi artacaktır. Fakat iç piyasadaki alım gücüde zayıflayacaktır.

1.8. Veriler ve Toplanması

Çalışmada yalnızca literatür taraması sonucu veriler elde edilmiştir. Veri tabanları taranmış, YÖK veri tabanındaki tezler araştırılmış, yayınlanmış makaleler, akademik ağırlıklı kitaplar, gazete ve internet kaynaklarından faydalanılmıştır.

1.9. PARA: Mübadele Tarzlarından Günümüze Kısa Değerlendirme

Avcı-toplayıcı yaşam tarzından günümüze hatta gelecekte toplumların şekillenmesinde rol oynayacak ekonomik anlamda atılan adımlara karşın bireylerarası ve toplumlar arasında ki mübadele daha açık ifade ile günümüzde sıklıkla kullanılan alım satım ilişkileri hızla gelişip büyümektedir. Alım satım ilişkileri göz önüne alındığında hiçbir toplum tamamen kendine yetecek güce sahip olamadı ve olamayacaktır. Çünkü insanların varlıklarını sürdürebilmesi tüketime bağlıdır. Sürekli olarak toplumlar gelişmişlik seviyeleri çerçevesinde ürünleri veya hizmetleri ülke sınırları içerisinde geliştirme mecburiyetindedir çünkü bunun öncelikli olarak sebebi artan nüfus meselesidir. Ticari ilişkileri güçlendirme ve gelişen dünyada ayakta kalabilmek adına ürünlerin ve hizmetlerin tüm dünyadaki yaygınlığı sürekli kendini yenileyerek devam edecektir. Tam bu noktada toplumların temel odağı olan üretim ve tüketim ilişkileri son derece önem arz etmektedir. Ülkeler arası alışveriş haricinde bir ülke sınırları içerisinde yaşayan toplum üyeleri arasındaki alışveriş son derece önemlidir. Çünkü bir toplumun

üretim ve tüketim olanakları ne kadar gelişmişlik gösterirse, sahip oldukları ülke ekonomisi de gelişen dünya düzeninde kendini üst sıralara taşıyabilir. Tüm bu alışverişi yani ticari ilişkileri sağlayan, toplumlarca kabul edilmiş olan ve mübadele tarzını değiştiren şey nedir diye soracak olursak bunun cevabı paradır. Günümüzde kullandığımız kavram olarak 'para' tarihsel olarak farklı şekillerde kullanılmaktaydı ve asıl ifadesi mübadeleler temeline dayanmaktaydı. Bu bölümde genel olarak karşılığı olan mübadeleler, karşılığı olmayan zora dayalı mübadele ve günümüzde de etkisinin sürdüğü paranın herhangi bir meta karşısındaki konumundan bahsedilecektir.

Para oldukça geniş bir kronolojiye sahip işlevsel özellikleri olan bir araçtır. Para sadece günümüzde kullandığımız kâğıt ve madeni olmanın yanı sıra tarihsel olarak incelediğimizde karşımıza paranın yerini alan bir ürün olarak besin malzemeleri, mülk, toprak, emek gibi kavramlar karşımıza çıkabilmektedir. Mesela ilkel bir toplum yapısında bu tarzda ürünler, örneğin bir besin malzemesi olan buğday paranın yerini alabiliyordu. Bu durum daha çok yerleşik hayata geçiş öncesindeki toplumlarda gözlenmekteydi. "Mauss, arkaik toplumlardaki toplumsal formasyonun ilkelerini, besin, mülk, kadın, toprak, hizmet, emek ve ritüeller dâhil birçok şeyin karşılıklı biçimde armağan olarak alınıp verildiği sisteme oturtur" (Karatani, 2017, s.32). Armağanlaşmaya dayalı bu sistem aslında sadece arkaik toplumlarda değil, resmi büyüttüğümüzde genel olarak toplumlarda uygulanan bir alışveriş tarzıdır. Çünkü bu sistem genişledikçe toplumlar arasında alışveriş artar ve toplumlar arası ticari anlamda ortaklık bilinci veya hissiyatı oluşur. Bu durumda armağanlaşmanın gücü toplumlar için mühim derecede önemlidir. Bu karşılıklı toplumsal ilişkilere dayalı bir mübadele biçimidir ve karşılığı ihtiyaç duyulan ürünlerde mevcuttur.

Tarihsel olarak incelediğimizde insanlar geçimlerini sağlamak ve yerleşik hayatı benimsedikleri için tarım işleri ve hayvancılıkla uğraşmıştır. İlerleyen süreçlerde toplumlar arası üretimler geliştikçe büyük kentler ortaya çıkmış, insanlar arası sınıfsal bölünmeler, çatışmalar meydana gelmiş ve devlet ihtiyacı doğmuştur. "Devlet, devlet dışı aktörleri şiddet kullanmaktan men etmek suretiyle, bileşeni olan halklarını korur. Başka bir ifadeyle devletin tesis edilmesi, yönetilenlere itaatleri karşılığında barış ve düzen bahşedilmesi bakımından bir tür mübadeledir" (Karatani, 2017, s. 33). Kojin

Karatani'nin bu sözleri Weber'in devlet anlayışına karşın söylenmiş sözleridir. Çünkü Weber'e göre devlet, fiziki güç kullanımını yani şiddet tekelini elinde bulunduran bir sistemdir. Devlet konusu tarihsel olarak bakıldığında oldukça tartışmalıdır. Ayrıca konumuzu ilgilendiren tarafı ise tarihin belirli dönemlerinde karşımıza çıkan sömürge olaylarıdır yani karşılığı olmayan zora dayalı bir mübadeledir. Tarihte tezahür eden sömürgeleştirme olayları kimi devletlerin kurulmasına veya gelişmesine kimi devletlerin yıkılmasına veya başka bir devlete bağlı kalmasına yol açmıştır. Bireyler açısından ele alacak olursak kölecilik sistemimin yaygınlığıdır. Yani birey hayatta kalabilmek için temel ihtiyaçlarını para yerine geçen emeği karşılığında alabiliyordu. Yani emek bir paradır. Devletlerin yapılarını ve dünya düzenindeki konumlarının belirleyicisi ekonomik yapılarıdır. Ekonomik yapılarının güçlülüğü aynı zamanda devletin gücünü yansıtır. Üretim ilişkilerinde ve toplumlar arası ticareti belirleyen sınıflar var olduğu sürece devletlerin kurulması veya bertaraf edilmesi kaçınılmazdır. Burada açıklık getirmek istenilen konu da rıza meseledir. Güç tekeline sahip olan ve askeri alanda gelişmiş devletlerin zor karşılığında edindiği sermaye, toprak mülkiyeti ve emek hırsızlığı söz konusudur. Burada bahsetmeye çalışılan karşılığı olmayan bir mübadele tarzının da var olduğudur ve devletlerin iktidarlığını, daha fazla toprağı mülkiyetine geçirme çabaları ve zenginliklerini sağlama hatta arttırma adına şiddete dayalı bir yol izledikleridir. İzlenilen ama iyi olmayan bu yol gerek halkının refahı gerekse üretim ve dağıtım gücüne sahip olmada ayrıca dünya düzeninde kendine kolayca yer edinmenin bir ifadesi niteliğindedir. "Yeni topraklarda bir topluluk oluşturma süreci zorunlu olarak, orada daha önce zaten bulunan toplulukları bozma ya da yeniden oluşturma süreci anlamına gelir ve ticaret, pazarlık, savaş, soykırım, köleleştirme ve isyanlar dâhil olmak üzere kapsamlı bir pratikler silsilesini içerir" (Loomba, 2000, s. 19).

Karşılığı olan ve paranın para olarak anlam kazanmasında önem arz eden diğer bir mübadele tarzı ise şiddete ve zora başvurmaksızın ortaya çıkan baskın mübadele tarzıdır. Kapital dünyanın oluşmasında ve şekillenmesinde rol oynayan bu mübadele Karl Marx'ın da üzerinde çalıştığı meta mübadelesidir. Değer niteliğine sahip olan para bu mübadele tarzında gelişmiştir ve günümüzde de önemli rol oynamaktadır.

Meta mübadelesi dendi mi, ürün ve hizmetler doğrudan doğruya mübadele ediliyormuş gibi görünebilir, fakat gerçekte para ile meta arasında bir mübadele meydana gelmektedir. Bu durumda para; meta ve bunları taşıyanlar farklı pozisyonlar işgal ederler. Marx'ın belirttiği gibi, para genel bir mübadele edilebilirlik gücüne sahiptir. Ona sahip olan kişi, şiddete dayalı bir zorlama olmaksızın, bir başkasının ürünü veya emeğini elde edebilir (Karatani, 2017, s. 35). Bu durum aslında toplum ile meta arasında bir sözleşme olduğunun ifadesidir ve devlet gücünden farklı bir güce sahiptir.

Para devlet tarafından basılır fakat geçerliliği devletin otoritesine bağlı değildir Para, metalar (ve onların sahiplerinin) dünyasında şekillenen bir güce bağlıdır. Meta mübadelesi karşılıklı özgür rızayla gerçekleştirilen bir mübadele biçimidir. Bu bakımdan, topluluk ya da devlet durumundan ayrılır. Fakat bu aynı zamanda devletinkinden farklı bir tahakküm üretmesine yol açar. Paranın gücü, paranın (ve sahibinin) bir meta (ve sahibi) karşısında sahip olduğu bir haktır. Para istenildiği zaman istenilen metayla mübadele edilebilen ayrıcalıklı bir 'vaat' tir. Bunun sonucunda, metalardan farklı olarak para biriktirilebilir (Karatani, 2017, s. 44).

Para, dayanıksız ürünler gibi değildir. Tonlarca ağırlıktaki ürünleri özellikle dayanıksızsa tek bir yerde uzun süre muhafaza etmek mümkün değildir. Sürekli yenilenmesi gerekir. Bu durum ise tüketim kapsamında ihtiyaçların talebi bakımından değişiklik gösterebilir. Ayrıca tonlarca ağırlıktaki ürünleri karşılayabilecek değerde değişim de söz konusu değildir çünkü yine tonlarca ağırlıktaki ürünü karşılayabilecek ürün bulmak oldukça zordur. İşte bu yüzden para tonlarca ürünlerin karşısında hem dayanıklılık, hem değer, hem de değişim açısından mühim özelliklere sahiptir.

Para biriktirme arzusunun, keza bu arzunun hayata geçirilmesinin, yani sermayenin doğumunun altında bu yatar. Paranın gücü armağan mübadelelerine ya da şiddete dayanan güçten farklıdır. Paranın gücü, başkasını fiziksel ya da ruhsal olarak zorlamak zorunda kalmaksızın, karşılıklı rızaya dayanan mübadeleler aracılığıyla hayata geçirilir. Bu nedenle örneğin bir köleyi çalışmaya zorlamak, ücret karşılığında bir emekçiye iş yaptırmaktan farklıdır (Karatani, 2017, s. 44).

Paranın ortaya çıkmasıyla birlikte bütün ekonomik ilişki biçimleri ve bizzat ekonomik ilişkinin kendisi bireyler açısından rastlantısal bir hale gelmiştir. O halde para, şimdiye kadarki tüm ekonomik ilişkilerin, bireylerin birbirleriyle bireyler olarak değil, belirli koşullar altında kurdukları ilişkiler olduğunu gösterir. Söz konusu koşullar, iki koşulla sınırlıdır: Birikmiş emek ya da özel mülkiyet ve fiili emek. Bu koşullardan birinin ortadan kalkması durumunda ekonomik ilişki kesintiye uğrar (Marx ve Engels, 2013, s. 84).

Yukarıda genel olarak ele alınan tüm mübadele çeşitlerinden çıkan sonuç, ekonomik ilişkilerin toplumlar arasında nasıl tezahür ettiği ve paranın oluşumuyla birlikte toplumlar arası ticaretin nasıl sağladığı üzerinedir. Şimdi diğer bir sorumuz paranın işlevleri üzerinedir. Paranın işlevleri nelerdir? Öncelikli olarak paranın üç önemli işlevselliğini dikkate almamız gerekir. Para bir değer ölçütüdür. Para, bir ürünün ortaya çıkma sürecinde geçirdiği aşamalarda dikkate alındıktan sonra, diğer ürünler karşısındaki değerini belirleyen bir araçtır. Paranın bir ürünün değer ölçüsünün belirleme özelliğine sahip olabilmesi sağlayan etken, toplumdur devlettir. Çünkü ülke içerisinde geçerliliğini sürdüren paranın aynı şekilde yabancı toplumlarca da kabul görmesi ile ticari ilişkiler yaygınlaşır ve itibar sağlanır. Toplum ile para arasında bir sözleşme bir anlaşma mevcuttur ve devletlerin kanunları aracılığıyla kabul gören bir araç haline gelmiştir. Para değer ölçülerini belirleyici bir özelliğe sahip olduğundan ve toplumlarca kabul edilmiş bir araç olmasından dolayı kendisi de bir değere sahiptir. Sahip olduğu değer sebebiyle diğer bir işlevsel özelliği ise ödeme aracı olmasıdır. Somut olarak bir ürünü veya bir malı, soyut olarak ise bir hizmeti veya emeği para ile almak mümkündür. Yani soyut veya somut ürünlerin karşılığı paradır: ödemesi para ile yapılır. Değer açısından kısa bir değerlendirme yapacak olursak para; aynı bir ürünü diğer bir aynı ürünle değiştirmek yerine para karşılığında değiştirilebilmesi olanağına sahip olmasıdır. Paranın diğer ve son özelliği ise tasarruf aracı olmasıdır. İşte bu işlevsel özellik çok önemlidir. Çünkü paranın bu işlevsel özelliği; bireyden topluma, toplumdan devlete, devletten devletlere kadar dünya düzenini oluşturulmasında, toplumların ticari ilişkilerin belirlenmesinde ve ülkelerin ekonomik konumunun belirlenmesindeki ekonomik konum dediğimiz şey aynı zamanda basite indirgenemeyecek kadar önem arz eden ayrıca bir güç göstergesi olduğundan bu işlevsel

özellik ülkeler açısından oldukça önemli bir yere sahiptir. Öncelikli olarak tasarruf dediğimiz şey birikim sağlama, değer koruma, planlama ve dengeleme gibi birçok kavramı içerisinde barındırır. Birey aylık kazancından, varsa ki özellikle modern dünyada kuvvetle muhtemel borçlarını ödedikten sonra arta kalan parasını yastık altı tabiriyle yani şahsi kasasında veya evinin bir köşesinde parasını biriktirmesidir. Diğer taraftan bireyin arta kalan parasını bankaya yatırıp karşılığında faiz alarak parasının değerini koruma girişiminde bulunmasıdır. Ayrıca birey ihtiyacını karşılamak için aylık kazancından fazlasını borç alarak harcama yapabilir ve bu borcunu aylık kazancına göre belirli tarihler üzerinden kazancının bir bölümünü almış olduğu borca karşılık ayırıp ödemeler yapabilir. Bunun adı ise planlamadır ve borca karşılık harcamalarını o belirtilen tarihler arasında kısaltması ise dengelemedir. Aynı şeklide devletler de ülkenin kalkınmasını sağlama ve bu kalkınmada araç niteliğinde olan parasının değerini koruma adına çeşitli birikimlerde, harcamalarda, kısmalarda ve planlamalarda bulunur. Devlet, tüm bu işleri insanlar arasındaki ilişkileri düzenlemek ve bu ilişkilerin normlara uygun olarak yürümesi sağlayan anlaşmazlıkları çözümleyen ayrıca kamusal mal ve hizmetleri üreten ve yöneten en üst egemen meşru gücü temsil eder. Tüm bu anlatılanlar kapsamlı bir biçimde ikinci bölüm de inceleyeceğimiz üzere para politikasıyla ilgili meseleleri kapsamaktadır. Devletlerin gerek iktidarlığını koruma, gerek halk adına hareket etme, gerek gelişen dünyada güç sahibi olabilme, gerekse yürüttüğü hizmetlerin artması ve nitelik kazanması bakımından ve tüm hizmetleri karşılayabilecek personel ihtiyacı her geçen gün artmaktadır. Tüm bunlar maddi imkânlar çerçevesinde gerçekleştiğinden dolayı para, hem devletler hem de toplumlar üzerindeki rollerinde büyük artışlar gözlemlenmektedir.

Bir ülkenin ekonomik olarak kalkınması ve gelişmişlik seviyenin artmasının mümkün olabilmesi için üretim çerçevesi açısından işgücünün ve işbölümünün derinlemesine gelişmesi lazım ki bireyler ve toplumlar arası ticaret artsın. Günümüzde bu ticareti sağlayan ana araç paradır. Para sayesinde işbölümü gelişir, üretim artar. Üretimlerden sağlanan birikimler sermayeye dönüştüğü ve sermayeler de ekonomiye faydalı olacak şekilde yatırımlara dönüştüğü takdirde ülke ekonomisi gelişir. Ayrıca yatırımların da sermaye dâhilinde olduğunu ve büyüdüğünü düşündüğümüzde artık geriye gücün önemi kalır. Bu durum bir ekonomik döngü meselesidir bireyden topluma herkes bu döngü

sisteminin içerisindedir. Herkesin kendini içerisinde bulduğu bu sistemde en etkili kurum ise devlettir. Devletlerin görevi ise bu ekonomik döngüde doğru işleri yapma ve ülke ekonomisinin gelişmesini sağlamak adına çeşitli yönlendirmelerini, adımlarını ve kararlarını ekonomik gelişim çerçevesinden ele alarak uygulamaya koymaktadır.

1.10. TOPLUM ÜYELERİNİN İKTİSAT BİLİNCİ ELEŞTİRİSİ

Ekonomi aslında muazzam büyüklükte, derin iktisadi içeriğe sahip, tarihsel olmakla birlikte geleceğe ışık tutan, şekillendiren, geçmişte tezahür eden olayların (tecrübe bakımından) gelecekte de toplumların yaşantısı ve devletlerin devamlılığını sağlama konusunda önemli ölçüde rol oynayacak bir alandır. Tüketim, üretim, sermaye ve dolaşımı, yatırımlar ve tasarruflar gibi iktisat içerikli tüm alanlar ekonomi içerisinde başlar, kendini tamamlar, yok olurlar veya değişim göstererek devam eder. Ekonominin temel odağında ise bireyler vardır. Bireyler arası ticaretler zamanla toplumlar arası ticarette dâhil olmuştur ve her geçen gün artan dünya nüfusu ihtiyaçların artmasına neden olmuş ve bu sebeptendir ki üretimlerde çığ gibi büyümektedir.

İçinde yaşadığımız dünyada kullanmakta olduğumuz veya ihtiyaç duyduğumuz her şeyin hammaddesi doğada bulunmaktadır ve doğa sürekli olarak kendini yenilemektedir. İnsanlar doğadan elde ettiği ürünler ve hammaddeler sayesinde ihtiyaçlarını karşılayabilmektedir veya onu geliştirip farklı ihtiyaçlarında doğmasına sebep olabilmektedir. Tüm bu ihtiyaçlar arz talep çerçevesinden ele alınarak ekonomi alanında tezahür eder. Fiyatların belirlenmesi talep miktarının yanı sıra maliyeti ve piyasa şartları da göz önüne alınarak belirlenir.

Markette satılan bir tavuk döner paketini hazırlayanların yaptığı üretim faaliyeti iki aşamalıdır. Burada hem mal üretimi hem de hizmet üretimi söz konusudur. Tavuğun beslenmesi, yetiştirilmesi ağırlıklı olarak mal üretimidir. Onun kesilmesi döner haline getirilip paketlenmesi ve market rafına kadar getirilmesi ise hizmet üretimidir. Bu tavuk döneri satın alıp yiyen insanın yaptığı faaliyette tüketimdir (Eğilmez, 2017, s. 28).

Doğadan elde edilen tavuk belirli işlemlerden geçirilerek insanların tüketim ihtiyacını karşılamak üzere piyasaya sunulur. O tavuk dönerin üretilmesinin altında talep yatar

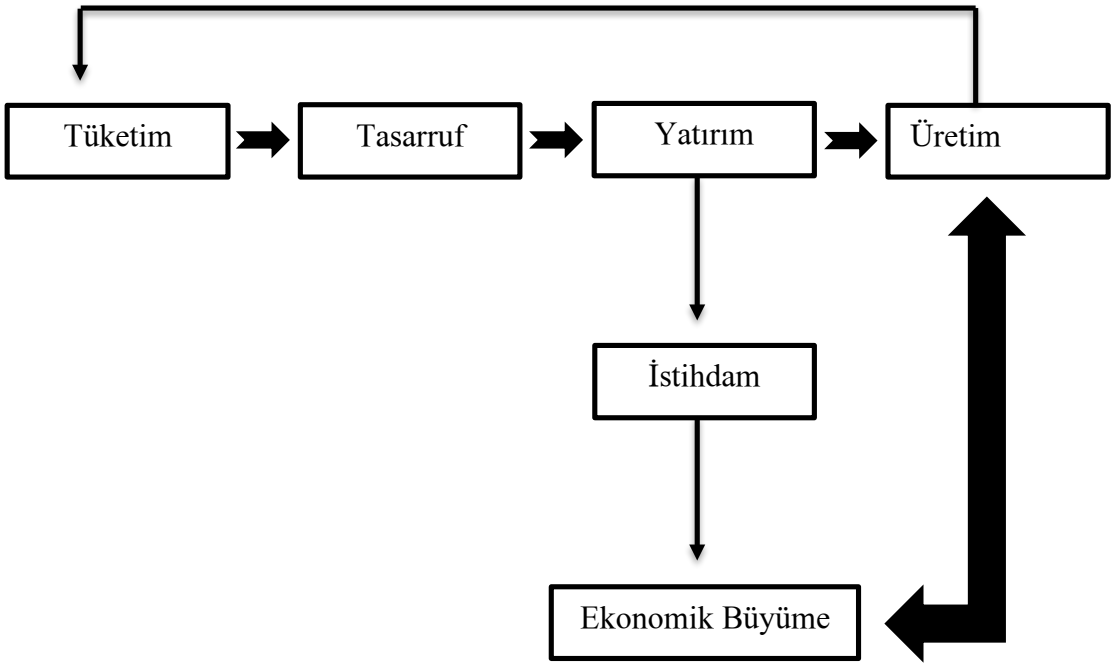
yani tüketim isteği vardır. Talep dediğimiz olay ise o tavuk dönerden ne kadar istenildiğidir. Talebe göre üretilen malın karşılığı mevcuttur fakat tüketim ihtiyacından doğan bir talep yoksa fazla tavuk döner üretimi üreticiye zarardır. Çünkü bir ürünün miktarı talepten fazla ise o malın fiyatı ucuzlar, ters durumda ise artar. Sonuçta üretici de ürettiği ürünleri para karşılığında satmaktadır. Kazandığı para üreticiye daha çeşitli tüketim ihtiyacını karşılayabilme olanağı sunar. Bu süreçte üretici daha fazla para kazanır ve daha fazla kişinin para kazanmasına sebep olur. Böylece bir kişinin üretimi sağlaması ve kişilerce tavuk döneri tüketme ihtiyacı sermaye birikimine yol açarak daha fazla mal üretimine ve daha fazla kişinin para kazanmasına yol açarak yine döngü çerçevesinde alım gücü oluşturarak daha fazla tüketimlere yol açmaktadır. Çünkü her gelir sahibi aslında bir tüketici, her tüketici bir gelir sahibidir.

Devletler de hemen hemen aynı şekilde işlerini yürütür. Devletler toplum güvenliğini sağlamanın yanı sıra hizmet alanında da kendilerini geliştirmişlerdir. Bu hizmetleri sağlamak için ekonomik sistemin çalışması gerekir. Topladığı vergiler aracılığı ile harcamalar yapar, insanlara sunduğu hizmeti sağlayabilmek için personel alır ve onlara ücret öderler. Devletler topluma hizmet ve ekonomik kalkınmaya katkı sağlamak amacıyla yapmış olduğu havalimanları, demir yolları, köprüler, asfaltlanmış yollar gibi sermaye ve güç isteyen imkânları sunduğu gibi bazen de mali desteklerde bulup özel kesimi teşvik ederek üretimlerini ve hizmetlerini arttırır ve böylece üretim mekanizmalarına dâhil olur. İşte burada da olduğu gibi tüm personel özel kesim dâhil birer ekonomik birimdir ve yapılan tüm hizmetler birer ekonomik eylemdir. Eğer ekonomik sistem gerçekten iyi çalışıyorsa bunun sebebi toplumsal iktisadi bilincin kuvvetliliğine ve iyi yönetime bağlıdır. Her şey muazzam bir sistem olan ekonomik döngüde işler.

1.11. EKONOMİK DÖNGÜ

Tüketim ihtiyacından doğan üretim, üretimin artmasıyla biriken sermaye, sermayenin birikmesiyle oluşan yatırımlar, yatırımların artmasıyla büyüyen ekonomi, büyüyen ekonomi sayesinde kalkınma, toplum refahı ve güç…

Yukarıda bahsettiğimiz her bir iktisadi olay birbirlerine sıkı sıkıya bağlıdır. Ekonomik döngü kavramı çeşitli literatürde farklı anlamlarda kullanılsa da bu çalışmada iktisadi kavramlar birbirleriyle iç içe olduğundan dolayı genel anlam bütünlüğünü ifade edebilmek adına 'ekonomik döngü' ismi verilmiştir. Çünkü her bir kavram birbirini sıkı sıkıya takip eden sistem içerisinde hareket etmektedir. Eğer herhangi birinde duraksama görülürse sistem komple duraksar ve devamında dağılır.

Şekil:4

Bu tarz bir durumda tüketime mi yoksa tasarruflara mı yönelmeli? Bu şekilden de anlaşılacağı üzere bu sorunun cevabını ekonominin gidişatı belirlemektedir. Çünkü ekonomide yaşanmakta olan enflasyonist bir ortam mevcut ise tasarruflara, eğer deflasyonist bir ortam mevcut ise tüketime yönlenmesi gerekir. Bunun haricinde tüketime yönelik bir eğilim yoksa üretim, tasarruflara yönelik bir eğilim yoksa yatırım, yatırımlar doğrudan üretim odaklı değilse üretim, üretimlerin olmayışı sonucunda ise ekonomide büyüme gerçekleşmesi zorlu hale gelir. Bunun sonucunda ise refah seviyesinde artış değil azalış olur.

Tarihsel olarak baktığımızda insanların tek bir amacı vardı; varlıklarının sebebi olan yaşamlarını sürdürebilmek. Bu sebeptendir ki, insanların varlıklarını sürdürebilmeleri için, yeme, içme, barınma, kıyafet gibi temek bir takım gereksinimlere ihtiyaç duymuşlardır ve bu ihtiyaçların bir şekilde karşılanması gerekir. O da üretimle meydana gelecektir. Üretimi gerçekleştirebilmek için birinci koşul emek söz konusuydu fakat bu emek dediğimiz kavram sadece insanın kas gücü değildi. Kas gücüyle birlikte bilgi ve tecrübede gerekiyordu. Bu üç unsur toplumsal bilinç ile birleştiğinde ortaya iş gücü çıkmaktaydı. Ortaya çıkan iş gücü sayesinde toplumsal üretim hız kazandı. Örneğin, bireyin giyinme ihtiyacını karşılamak için iplik üretmesi gerekir. İplik üretmek içinse pamuk gerekir; yani doğrudan doğayla iletişime geçmek gerekir. Pamuk dediğimiz madde doğanın insanlara sunduğu bir üründür. İnsanların ortak bilinçle olan hareketi ve tecrübeleriyle zaman içinde tarlada pamuk üretimi gelişti ve yine bilgi birikimi sayesinde pamuk işlenerek ipliğe dönüştürüldü ve giyim, insanların kıyafet ihtiyaçlarını karşılamak üzere hem gelişti hem hız kazandı. Daha sonra kendini bu ve bunu gibi ihtiyaç duyulan alanlarda geliştiren toplumlar ürünlerini piyasaya sunarak para karşılığında sattı. Elde edilen kazançlar birikim yoluyla daha fazla iplik üretimine, daha fazla kişinin istihdamına ve toplumsal üretim sayesinde ekonomilerine faydalı oldu. Bu sayede insanlar giyim ihtiyaçlarını karşılamanın yanı sıra ekonomilerine de katkı sağladı.

1.11.1. Tüketim

Tüketim; sosyal bilimlerin farklı alanlarında tezahür eden ve çeşitli disiplinlerinde üzerinde yoğunlaştığı bir kavram olmanın yanı sıra içerisinde toplumsal, dini, siyasal,

ekonomik ve kültürel değerleri de barındırır. İktisadi anlamda tüketim, "iktisadi mal ve hizmetlerin belirli bir bedel ödenerek insanın ihtiyaç veya istekleri doğrultusunda kullanılması" anlamına gelmektedir" (Demir, 2005, s. 361). İnsanların yaşamlarının sürdürülebilmesini mümkün kılan temel yaşam gereksinimleri, insanların istekleri ve arzuları tüketim alanının oluşmasını sağlar. Ayrıca insanların bu talepleri tüketimin hangi yönde ilerlemesinin ve gelişmesinin temelini oluşturur. Çünkü tüketim insanların yaşamları süresince yine insanların sınırsız istekleri karşısında sonu belli olmayan bir yolda sürekli büyüyerek ve gelişerek ilerleyen bir kavramdır. Buna ek olarak tüketim artan nüfusun ve gelişen dünyanın etkisiyle kendi içerinde çeşitli alanlar oluşturmaktadır. Örneğin, günümüz dünyasında bir tüketim alanı olan konfor, yani modern yaşamdaki gereksinimler insanların aidiyet hisleri üzerinde farklı bir tüketim alanını temsil eder. Bu tarzdaki insanlar yaşam gereksinimlerini oluşturan temel faktörlerin tüketim ihtiyacının yanı sıra, kendilerini bir de modern hayatın koşullarına adapte ettikleri takdirde yeni bir tür tüketim ihtiyaçları daha doğmaktadır. Yüzyıllar öncesine böyle bir durum açık bir şekilde söz konusu değildi. Çünkü sadece artan nüfus beraberinde artan ihtiyaçları doğurdu.

Tüketim kavramı ihtiyaçlar, arzular ve bu arzuların karşılanması için gerekli olan mal ve hizmetlere, paraya ya da başka herhangi bir değere dayalı, zaman ve mekâna bağlı olan toplumsal ve ekonomik bir ilişki biçimini ifade etmektedir. Bununla birlikte tüketim yalnızca ekonomik değil, sosyal ve kültürel bir olgu olduğu için daha geniş bir çerçevede ele alınması gereken bir konudur (Yanıklar, 2006, s. 204). Bu sebeptendir ki tüketim sayesinde insanlar birbiriyle iletişim kurabilir ve kurulan bu ilişkiler toplumsal sistemin parçalarını oluşturur.

Kapitalizmin gelişmesiyle birlikte toplumların tüketim ihtiyacı sürekli olarak arttı. Tüketim ihtiyaçlarının artmasıyla birlikte insanların talepleri sınırsız bir hal aldı. Günümüze kadar gelen süreçte ise bu tüketim alanı içerinde bir alan daha ortaya çıktı, o da açıkça ifade etmek gerekirse gösteriş üzerine kurulu tüketim isteğidir. Bunun sebebi ise, modern üreticiler diye isimlendirilen serbest piyasalarda etkili olan kitlesel üreticilerdir. Her geçen gün gelişmekte olan teknoloji insanların sosyal yaşamları üzerinde de etkili rol oynamaktadır. İnsanlar, tüketim ihtiyacından doğan sosyal

yaşamlarının daha iyi seviyelere taşıyabilmesi için sürekli olarak yaşam koşullarını yeniden inşa etme isteği duyarlar. Söz konusu bu durum tamamen 20. yüzyılda yeni bir boyut kazanan kapital dünyanın yansımalarıdır.

Kapitalist dünya tüketim toplumlarının temelini oluşturmaktadır ve şekillendirmektedir. Kapitalizm bir ekonomik sistem olarak insan davranışlarını etkileyerek insana uyması gereken ödevler vermektedir. 19. yüzyıl kapitalizmi çalışmayı, tasarrufu ve biriktirmeyi överken, 20. yüzyıl sonrası kapitalizm harcamayı ve tüketimi yüceltmektedir. Dolayısıyla insanlar her şeyden önce daha çok tüketici özellikleri ile ön plana çıkarılmıştır (Fromm, 1981, s. 49-50).

Keynesyen politikalar ve Fordist üretim, üretimde artışlara neden olmuştur. Bu açıdan bakıldığında, tüketim her zaman için üretimden önce gelmiştir ve tüketim 20.yüzyıldan sonraki süreçte artık sosyal ve kültürel bağları da kendine dâhil etmiştir. Geçmişte olduğu gibi günümüzde de tüketim toplumlarında insanların asıl görevi tüketim üzerinedir. Fakat günümüz dünyasını geçmişten farklı bir yol izlemesinin sebebi yukarıda bahsettiğimiz gösterge ve semboller sayesindedir. Ve bu gösterge ve semboller, yani insanların tüketim tarzlarının şekillenmesine ve yön vermesine sebep olan insanların ihtiyaçtan fazla arzuların oluşmasına sebebiyet veren reklamlardır. Daha da açık bir şekilde ifade edecek olursak kitle iletişim araçları ve medyanın etkileridir. Siyasal anlamda ise medya aracılığıyla gündem belirleme üzerinedir. Bu durum ise tüketimin hangi yönde arzulanması gerektiğinin ifadesini oluşturur.

Kapitalist üretim sürekli kendini yenileyerek insanlara çok fazla tüketim ürünleri ve hizmetleri sunmaktadır bunun karşısında insanların tüketim ihtiyaçları da çeşitlilik göstermekle birlikte artış da göstermektedir. Tam bu noktada ise karşımıza bir ayrıntı olarak insanların gelir düzeyi çıkar. Günümüzde tüketim mallarının satın alınabilmesi gelir düzeyi ile ilişkilidir.

1.11.2.1. Tüketimin Devlet Aracılığıyla Toplumsal Hizmete Dönüştürülmesi

Yukarıda bahsedilen tüm bu ekonomik alt yapının oluşmasında, ekonomik büyümeye destek olma konusunda, teşvik edilmesinde, gelir düzeyinin belirlenmesinde, toplumsal

üretimin ve tüketimin sorunsuz bir şekilde devamlılığının sağlanmasında devletlerin rolü kaçınılmazdır.

Kapitalist sistem etkilerinin gözlemlendiği ülkelerde, ekonomi üzerine kurulu toplumsal bütünlüğün bozulmaması adına devletler ekonomik kalkınma hedeflerini gerçekleştirmek için bazı adımlar atarlar. Bu atılan adımların ekonomik büyümeye faydalı olacak şekilde planlarlar ve uygularlar. Bu adımlar ekonomik faktörlerin harekete geçmesini sağlar ve bu durum devlet ile toplum arasındaki ekonomi üzerine kurulu işbirliği sayesinde mümkün hale gelmektedir. Bu adımların ciddiyeti genellikle küresel kriz ortamlarında veya sermaye sahibi devletlerin sermayelerinin dolaşımı sürecinde azalması veya duraksaması sonucu ortaya çıkmaktadır. Bu adımlar öncelikli olarak devletlerin toplum üyelerini tüketime yönlendirmesi üzerinedir. Çünkü alım gücünün mevcut olması ve tüketim arzının arttırılması sonucunda piyasalar parasal yönden bir dolaşıma girmektedir. Bunun sonucunda toplum üyeleri arasındaki alışveriş artar, artan alışveriş sayesinde ekonomide canlanma hissiyatı oluşur. Eğer ki enflasyonist bir ortam mevcut ise merkez bankaları çeşitli para politikaları aracılığıyla düzeltmelere başvurur. Veya döviz kurlarında ciddi dalgalanmalar mevcut ise, devletler diğer bir yol olarak bankalar aracılığı ile toplum üyelerinin yastık altı diye tabir edilen evinde veya kasasındaki birikimlerini, faiz karşılığında bankalara yatırması talebinde bulunur. Öte yandan devlet, faizlere karşı hassasiyeti olan toplumlarda (özellikle Türkiye gibi ülkelerde) yine değeri koruma çerçevesinde başka başlıklar altında farklı yollar sunmaktadır. Bu durum daha çok ithalata bağlı üretimin yetersiz kaldığı ülkelerde görünmektedir. Bunun haricinde çeşitli faiz ve kur politikaları uygulamaya çalışırlar. Tüm bu işlemler devlet ile toplum arasındaki ilişkiler sayesinde gerçekleşir. Eğer ki, bir ülkenin yöneticileri ile toplum arasında kuvvetli bağ mevcut ise ve yöneticiler samimi bir şekilde toplum refahı bilincini benimsemişse, bu tarz kriz ortamları hızlı bir şekilde geçmektedir. Sonuçta devletlerin uyguladıkları parasal politikalar sayesinde toplumsal olarak satın alma gücü yükselir veya düşer. Bireyler ekonomik kalkınmaya fayda sağlamak adına toplumla devleti için ve kendi refahı için daima işbirliğinde bulunur.

Bu durumu son dönemde tezahür eden ekonomik sıkışmanın görüldüğü Türkiye'den bir örnekle açıklayacak olursak, ekonomiden sorumlu başbakan yardımcısı Mehmet

Şimşek; “Finansal sistemin derinlik kazanmasını sağlayacak bu önemli adımla vatandaşlarımız yastık altında atıl duran altınlardan ilave getiri sağlayacak, tasarruflar artacak ve ekonomiye ivme kazandırılacak” dedi (www.aljazeera.com.tr).

Bu söylemin amacı son dönemde Türkiye ekonomisinde görülen zayıflamadan bir an önce kurtulmak ekonominin hız kazanması sağlamaktır. Bu bölümde, genel bir bakışla toplumsal tüketimin aynı zamanda bir toplumsal hizmet olduğunu vurgulamaya çalışıldı. Devletler, her zaman halk adına doğru hareket etmek zorundadır ve uluslararası alanda kendilerini en iyi şekilde temsil etmek için çalışırlar. Tüm bu çalışmalar toplumsal ilişkiler bağlamında mümkün hale gelmektedir.

1.11.3. Üretim

İnsanların varlığının belirlenmesinin ardından gelen süreçte ilkel klan topluluklarının oluşumuyla başlayan ve genel olarak toplumsal formasyonlar olarak ele aldığımız bu evrelerin devamında görülen göçebe yaşam tarzları, devamında toplumlar tarafından benimsen tarıma geçiş ve peşinden gelen yerleşik hayat, antik toplumsal yaşam tarzı ve ortaya çıkan kölecilik sistemi, feodal toplum düzeninden, kapitalist düzene ve bu süreçte meydana gelen endüstri devrimleri ile diğer yandan sömürgecilik faaliyetleri insanların tarihsel olarak gelişimlerini yansıtır bizlere. Fakat her bir tarihsel aşama birbirinin ardından gelmemektedir. Örneğin kapitalizmin başlangıcından öncede dünya üzerinde farklı bir ekonomi düzeni mevcuttu veya sömürgeci ülkelerin sistemleriyle, sömürgeleştirilen ülkelerin sistemleri birbirinden farklılık göstermekteydi. Bir takım sistemler şekil değiştirerek devam ederken bir takım sistemler yok olup yeni bir sistemi beraberinde getirdi. Burada özetle bahsetmeye çalışılan durum, insanlar varlıklarından bu yana yaşamlarını sürdürmek ve daha iyiye ulaşma arzusunda olduklarından dolayı bir takım süreçlerden ve bazı –izm’lerin etkisi altında yaşamak zorunda kalmışlardır. Burada anlatılan durum; devletsiz toplumlardan büyük imparatorluklara ve bugün var olan devletlerde meydana gelen süreçte göze çarpan temel işleyiş, ekonominin dikkat çekiciliğidir. Coğrafi keşiflerin bir amacı olan yeni ticaret alanları oluşturmak, diğer taraftan sermaye savaşları ile birlikte elde edilmek istenen merkezi güç, üretimlerin başkaları için yapıldığı kenar çevre durumundaki ezilmiş toplumlar ve arada kalmış jandarma konumundaki sürekli gelişme çabası içinde olan toplumlar, devamlılıklarını

sağlama konusunda hep ekonomik alanda gelişme mecburiyetinde kalmışlardır ve gelecekte de öyle olacaktır. Ekonomik alandaki gelişimi sağlayacak olan ve devamında dünya düzeninde hangi konumda olacaklarının belirleyicisi, ana faktör olarak üretimdir. "Üretim faaliyeti doğada bulunan maddeleri kullanarak ya onların sayısını, miktarını arttırmak, ya da yeni bir madde ortaya çıkarmak olarak kullanılabilir" (Eğilmez, 2017, s. 26).

Örneğin, dünya üzerindeki tüm alışverişi sağlayan temel araç olan kâğıt para, doğadan elde edilen pamuğun işlenmesi sonucu ortaya çıkmaktadır ve diğer yandan ilkel çağlardan bugüne kadar kullanmakta olduğumuz madeni para ise yine doğadan elde edilen bir takım madenlerin işlenmesi sonucu hayatımızda yer almaktadır. Bu para türlerini doğa bizlere sunmaz. İnsanlar bilgi ve tecrübeler neticesinde doğanın ürünlerini işleyerek üretilmektedir. Başka bir örnekle açıklayacak olursak doğanın bizlere sunduğu buğdaylardan elde ettiğimiz tohumlar, tarımsal alanda besleyerek daha fazla buğday üretimine neden olur. Buğdayların işlenmesi sonucu un elde edebiliriz ve yine unun işlenmesi sonucu ekmek üretimi yapabiliriz. Bu örneklerden çıkan sonuç doğadan elde ettiğimiz ürünün sayısını arttırabileceğimiz gibi, o ürüne başka bir boyutta kazandırabileceğimizdir.

İnsanlar hayvanlardan; bilinçle, dinle ya da herhangi başka bir şeyle ayırt edilebilir. İnsanlar kendi geçim araçlarını üretmeye başlar başlamaz kendilerini hayvanlardan ayırmaya başladılar. Bu, onların fiziksel yapılarının koşullandığı bir adımdır. İnsanlar kendi geçim araçlarını üretirken dolaylı olarak kendi maddi yaşamlarını da üretirler. Bireylerin hayatlarını ortaya koyuş tarzı, onların ne olduklarını da ortaya koyar. Dolayısıyla, onların ne oldukları üretimleriyle; ancak –ne ürettikleriyle olduğu kadar nasıl ürettikleriyle de örtüşür. Bu nedenle, bireyin ne oldukları, onların maddi üretim koşullarına bağlıdır (Marx ve Engels, 2013, s. 84).

19. yüzyılın ortalarında İngiltere'de başlayıp oradan yayılan Sanayi Devrimi'yle birlikte, üretimde ağırlığı sanayi malları üretimi ve hizmet üretimi almıştır. Sanayi Devrimi, o zamana kadar evlerde ve atölyelerde elle yapılan ya da elle kullanılan basit makinelerle yapılan üretimin yerini buhar gücüne dayalı olarak çalışan makinelerle

yapılan üretime terk etmiştir. Buhar gücünün üretimin emrine girmesiyle birlikte kitlesel üretim başlamıştır. Kitlesel üretim atölyelerde yapılamadığı için büyük fabrikalar, üretim birimleri kurulmuş, eskiden evlerinde atölyelerinde üretim yapanların bir bölümü bu işyerinin sahibi konumuna geçerken, çok büyük bölümü de buralarda işçi konumuna geçmiştir (Eğilmez, 2017, s. 27).

Fabrika sistemi, kapitalist üretim sürecinin en mükemmel örneğidir (Wallerstein, 2014, s. 46). Fabrika sisteminin günümüz açısından iyi kavrayabilmemiz için, tarihsel süreç içerisinde fabrika sistemimin doğmasının altında yatan koşullara da bakmak gerekir. Çünkü bugünün üretim ilişkileri geçmişte tezahür eden bir takım üretim ilişkilerinden doğmaktadır. Fabrika sistemi ile beraber ürünlerin artışında ve dolaşımlarının hız kazanmasında canlanmalar görülmüştür. Bu hareketlilikler doğrultusunda para birikimi de hız kazanarak aslında kâr oranlarındaki artış sebebiyle sermayelerin de hızla büyümesinin önü açılmıştır. İlk zamanlarda atölyelerde el becerileriyle üretilen ürünler zaman içerisinde fabrikaların da gelişimiyle bağlantılı olarak yerini makinelere bırakmıştır. Yani zanaatkârların el emekleri artık makinaların yeteneklerine geçmiştir. Tam bu noktada, insan varlığının ilk üretici aleti, yani emeğine bir başka boyut kazandırılmıştır. Ben, buna emeğin körelmesi diyorum. Çünkü emek ile üretilen bir ürün makinelerin himayesine geçtiği andan itibaren aslında bir başka boyut kazanıyor. Örneğin, bir günde üretilen bir ürün makineler sayesinde saatler içerisinde yüzlerce hatta binlerce ürünün üretilmesine yol açmaktadır. Ve aynı zamanda gelişen teknolojiler sayesinde ulaşım imkânları da gelişmiştir. Ve bununla birlikte makineler aracılığıyla üretilen ürünler ulaşım imkânlarıyla birleşince dünya çapında hızlı bir dolaşıma girmiştir. Teknolojik imkânların gelişimi; üretilen her bir ürünün üretilecek olan yeni bir ürünün parçası haline getirerek farklı boyut kazandırmıştır. Özetle, el emeğinin üretimi artık başka bir ürün haline gelmiştir ve ilk üretici ilk ürününe tamamen yabancılaşmıştır, çünkü emek üreticileri ürünlerin hızınıza yetişememektedir ve makinalar emeklerin önüne geçerek körelmesine neden olmuştur. “Gelişen teknoloji sonucu makinaların özellikle buhar makinalarının- üretimde kullanılması ile birlikte fabrikalar, yeni üretim tarzının merkezi konumuna gelmiştir. Üretim tarzında yaşanan bu devrim, emek araçlarının alet olmakta çıkarak, makinaya dönüşmesiyle başlamıştır” (Babbage, 1832, s. 11).

Diğer taraftan ele alacağımız konu ise politik alanda hareket eden siyasi aktörler ile onlarla kuvvetli ilişkilerde bulunan üreticilerdir. Kapitalist bir sistem ekonomik üreticiler ile politik iktidarı elinde bulunduranlar arasında son derece özel bir ilişkiyi gerekli kılar. Politik iktidarı elinde bulunduranlar bir dünya-imparatorluğunda olduğu gibi çok fazla güçlüyse, onların çıkarları ekonomik üreticilerin çıkarlarına üstün gelecektir ve sonsuz sermaye birikimi bir öncelik olmaktan çıkacaktır. Kapitalistler büyük bir pazara ihtiyaç gösterirler ama aynı zamanda bir devletler çokluğuna da ihtiyaç duyarlar; böylece devletlerle birlikte çalışmanın avantajlarından faydalanırlar; aynı zamanda çıkarlarına düşman devletleri atlatabilir ve çıkarlarına dostça yaklaşan devletlere yanaşabilirler (Wallerstein, 2014, s. 53).

Aynı zamanda bu durum bizlere üreticilerin tekelci olma arzusunda olduklarının göstergesidir. Çünkü üreticiler ürettikleri malların maliyeti ile satış fiyatı arasında büyük ölçekli marjlar oluşturabilirler bunun sonucunda yüksek kârlar elde edebilirler. Tabi bu durumun bir de patent meselesi vardır. Tüm işlemleri yapabilmek ve hak elde etmek için patent sahibi olmak büyük önem taşır. Tekelciliğin ilk yollarından birisi patent sahibi olmaktan geçer. Patent aslında bir sistemdir. Toplumun ihtiyaç duyduğu, gelecekte duyacağı veya var olan ürünün gelişmişlik çerçevesinde başka bir boyut kazandırma açısından üretim malları patent sisteminin içerinde yürütülür. Patent sistemi üreticiler için büyük kazançların kapılarını açabileceği gibi tüketiciler içinse fazla para harcamaları gerektiği konusunda zorunlu bir yol sunabilmektedir. Toplumsal üretim ve tüketim ilişkilerinin yanı sıra devletler içinde aynı durum geçerliliğini korumaktadır. Gelişen dünyaya ayak uydurabilmek için devletler de uluslararası ticari sözleşmeler çerçevesinde bu sistemin dahilinde olabilmektedirler. Özellikle silah sanayisi ve otomobil sanayisi gibi büyük ölçekli üretim alanları ciddi derecede rol oynamaktadır. Bir ülkede üretilen yeni bir model silahın bir başka ülkede üretilmesi uluslararası ticari ilişkiler çerçevesinde pek mümkün değildir. Çünkü büyük ölçekli üretimler uluslararası alanda geniş korumacı haklara sahiplik konusunda başvuruda bulunurlar ve haklarını korurlar. Bunun yanı sıra toplumdaki bir bireyin buluş niteliğindeki ürünü de hemen hemen aynı derecede ciddiyetini korumaktadır. Birey buluşu için ülke içerinde hak sahibi olmanın talebinde bulunması ve diğer ülkelerde de bu talepte bulunması halinde haklarının koruyuculuğunu sağlayabilir. Patent meselesi ulusal anlamda geçerli bir

sistemdir. Büyük ölçekli firmalar dünya piyasalarında baş aktörlerdir. Birbirleriyle rakip olmanın yanı sıra dünya piyasalarında da hak sahibidirler. Bu yüzden en küçüğünden en büyüğüne tüm üreticilerin ülke ekonomilerine yön vermenin yanında dünya ekonomisinde de payları büyüktür. Burada büyük firmalar ayrıca politik ilişkilere yakınlıklarıyla da bilinmektedir. Üretim olanaklarının gelişmesi ve dünya ekonomisinde söz sahibi olması aynı zamanda devletin gücünün de göstergesi sayılabilir ve bir devletin güçlü olması demek; bürokrasisinin de güçlü olduğunun, sermayesinin de güçlü olduğunun, sınırlar arası ilişkilerde de karar verebilme yetkisine sahip olmasının da göstergesidir. Çünkü kapital bir dünyada öncelik güvenliktir. Kapitalist sistem içerisinde üretilen ürünlerin sağlıklı bir şekilde işleyebilmesi için korumacı devlet güvencesi şarttır. Üreticilerin ürünlerinin dünya piyasasında aktif rol oynayabilmesi için dolaşım sırasında, güvenliğinin de tam anlamıyla sağlanması gerekir. Bu da karar mekanizmalarının ulusal anlamda kuvvetliliğine bağlıdır. Bu durum, devletlerin asıl kazancı olan vergiler üzerinde de etkili olabilmektedir. Ürünlerin sınırlar arası dolaşımı esnasında devletler bir takım gümrük vergileri koyarak kazancını arttırabileceği gibi, ürünlere kota sınırlaması yaparak kendi ürünlerinin de değerini koruma girişiminde bulunabilirler. Devletler üretici firmalara müdahale girişiminde bulunabilirler. Bu müdahalelerin başında vergi sistemi oldukça tartışılan bir konu olmuştur. Devletin vergi toplaması varlıklarının devamlılığı ve toplum üzerinde etkili yaptırımlar yapabilmesi ile alakalı bir konu olduğu için toplamalıdırlar. Toplum açısından ele alacak olursak devletlerin de dikkat etmesi gereken bir konu vardır ki, o da adaletli olmaları konusunda iyi çalışmaları gerektiğidir. Çünkü vergilendirme sistemi asgari ücret ile geçinen bir işçiden, yılda milyarlarca dolar kazanç elde eden patronlara kadar tüm bireyleri kendi sistemine zorunlu bir şekilde dâhil etmektedir.

Devletler üretimleri destekleme açısından bazı vergi indirimlerinde ve teşviklerde bulunabilirler. Bu durum, hem bu gün hem de gelecek için oldukça faydalı bir adım olabilir. Ama diğer yandan asgari ücret ile çalışan işçi gurubundan gelir vergisi adı altında ücret toplaması da pek sağlıklı gözükmemektedir. Çünkü onlar da toplum içerisinde yaşayan bireylerdir ve onlarında tüketim ihtiyaçları, hatta zorunlulukları vardır. Ayrıca onlar da seçimlerde güçlü bir tabana sahiptirler. Gelir vergisinin kaldırıldığını düşünelim: işçiler bir anda daha fazla para kazanmaya başlayacaklardır.

Bu durum onların yıllık zammı konusunda da belki hükümetleri biraz daha rahatlatabilir. Sonuçta fazla para kazanmaya başlayan işçiler yine tüketime yönelecekleri için bir döngü çerçevesinde para dolaşımlı olarak yine devletin kasasına girecektir. Bu örneği vermemizin sebebi tüketimin tüm toplumca faydalanabilecek bir unsur olması ve ayrıca üreticiler için de fayda sağlayacağı düşüncesidir. Çünkü karşılığı olmayan malların üretilmesi de üreticiler için zarardır ve her üreticinin amacı kâr etme üzerine olduğundan dolayı kimse zarar etmek istemez. Devletlerin, özellikle üreticiler ve tüketiciler hatta genel ifade ile tüm toplumu göz önüne aldığında taraflı davranması doğru olmayabilir. Zira, tartışmalı bir konu olan vergiler aracılığıyla firmalar ve onların tüm çalışanları uygulanan vergi politikalarından 'fayda' elde edebilecekleri gibi verginin bir 'zarar' konusu gözükmesi yönünde algı oluşumuna da yol açabilir.

Lojistik alandaki gelişim, iletişim alanındaki yaygınlık, savunma sanayindeki gelişmeler artık günümüz dünyasında merkezlerden tüm dünyaya yayılmış durumdadır. Bu durum bizlere dünya çapında ekonomik bir dengenin var olduğu veya olabileceğin bir göstergesi niteliğindedir. Bu dengeyi bozmak veya aşmak isteyen devletler ise özgürlük alanında bir gün kendilerini başka devletlerin baskısı altında bulacaklardır. Çünkü devletler gerek ekonomik, gerek siyasal, gerek kültürel alanda hatta tüm faaliyetlerinde düzenin, güvenin ve adaletin sınırlarında hareket etmelilerdir ve bunu isterler. Herhangi bir alandaki aksama önce kendi toplumlarında bozulmalara, akabinde ise dünya üzerindeki saygınlıklarını kaybetmelerine neden olacaktır.

Kapitalist bir dünya-ekonomi birçok kurumun bir toplamıdır. Bu kurumların birleşimi, kapitalist bir dünya-ekonomisinin süreçlerini açıklayan temel unsurdur ve bu kurumların hepsi birbirleriyle iç içe geçmiştir. Temel kurumlar pazarlardır, pazarlarda rekabet eden firmalardır, devletlerarası bir sistem olan içinde çok sayıda devlettir, hane halkıdır, sınıflardır ve son yıllarda bazı kişilerin 'kimlikler' olarak yeniden adlandırdığı, ama Weber'in terimini kullanırsak statü-gruplarıdır (Wallerstein, 2014, s. 54).

Üretim sürecindeki bu mekân hiyerarşikleşmesi, dünya ekonomisinin merkez ve çevre bölgeleri arasında yalnızca bölüşüm ölçütleri (reel gelir ve yaşam düzeyleri) açısından

değil, daha da önemlisi, sermaye birikiminin yerleri açısından görülmemiş büyüklükte bir kutuplaşmaya yol açmıştır (Wallerstein, 2012, s. 22).

Bu açıdan bakacak olursak bireysel anlamda bir ülkede görülen gelir dağılımındaki eşitsizlik toplumu ciddi derecede ekonomik ayrışmaya yöneltir. Bu durum zamanla iç çatışmalara dahi gidebilir ki, ülke siyasetini bozmakla beraber uluslararası alanda da saygınlığın azalmasına neden olur. Bununla beraber ticari ilişkilerde görülen zayıflık üretimlerin duraksamasına neden olabileceği gibi devletlerin asıl kazancı olan vergiler üzerinde de azalma görülebilir.

Varlıklarının toplumsal üretiminde insanlar, aralarında zorunlu kendi iradelerine bağlı olamayan belirli ilişkiler kurarlar. Bu üretim ilişkileri onların maddi üretici güçlerinin belirli bir gelişme derecesine tekabül eder. Bu üretim ilişkilerinin tümü toplumun iktisadi yapısını, belirli toplumsal bilinç şekillerine tekabül eden bir hukuki ve siyasal üst yapının üzerinde yükseldiği somut temeli oluşturur. Maddi hayatın üretim tarzı, genel olarak toplumsal siyasal ve entelektüel hayat sürecini koşullandırır. İnsanların varlığını belirleyen şey bilinçleri değil, tam tersine onların bilincini belirleyen toplumsal varlıklarıdır (Marx, 2011, s. 23).

1.11.3.1. Kapitalist Üretim ve Sorunları

Yukardaki bölümlerde sıklıkla kapitalizmden bahsedildi. Bu bölümde de kısaca kapitalin üretim boyutu, yani kapitalist üretim açıklanmaya çalışılacaktır. Çünkü özellikle Türkiye gibi kapitalist sistemle geç tanışmış ülkeler açısından oldukça mühim arz eden bir konudur kapitalist üretim.

Geçmişte olduğu gibi bugünde ve gelecekte de insan ihtiyaçlarını karşılamak asıl mesele olarak algılanmaktadır. Fakat bu durumun yanı sıra kapitalist üreticiler açısından bakacak olursak bir diğer meselede kâr etme üzerinedir. Marx'ın bir düşünceden yola çıkacak olursak kapitalist tarzı üretimde iki şey göze çarpmaktadır. Bunlardan birincisi değer oluşturan emek, diğeri ise sermayenin büyümesinde fayda sağlayan artık değer üretimidir. Bir ürünün değeri kullanım değeri açısından önemli olduğu kadar değişim açısından başka bir ürünün üretilmesi de önemlidir. Kapitalist üretimde emek süreci

aynı zamanda artık değerin de üretilmesinin niteliğindedir. Çünkü emek süreci artık değer üretimi ile bağlantılıdır. İnsan sayesinde üretilen emeğin üretiminde ve emek sayesinde ortaya çıkarılan bir mal üretimde gerekli olan bir takım hammaddeler yani üretimi sağlayacak olan bazı üretim aletleri gibi araçlar tamamen üretici ilişkiyi ifade etmektedir. Bu durumun oluşmasını sağlayan sermaye sahibi kapitalist üreticidir. Buna karşılık olarak kapitalist üretici ilk olarak emeğin ve artık değerin sömürülmesini esas almaktadır. Emeği aracılığıyla bir şeyler üretmeye çalışan işçi konumundaki bir birey ürünleri üretirken, üretim araçlarından faydalanır. Yani gelişen teknolojinin sunduğu üretimi kolaylaştıran ve insan emeğinin gerekliliğinin önemini azaltan makinelerden faydalanır. Bu durum aynı zamanda çalışma gücü ve işçi ücretleri bakımından kapitalist üreticinin yararınadır. Bu süreç işlerken işçi üretim araçlarının kendisini kullandığını fark edemez. İşçi makineler sayesinde ürün üretimini yaparken şu durumun farkında olmaz; işçi artık makinenin bir parçasıdır ve bir günde üretilen belli miktar ürün artık yüzlerce hatta binlerce miktara üretime ulaşarak daha az sayıda işçinin çalışmasının gerekliliğini vurgular.

Kapitalist üretimin gerek maddi gerekse toplumsal boyutları vardır. Örneğin, sanayi devrimine kadar el emeği ile üretilen ürünler toplumsal olarak el birliği ile makineleşmeye dönüşmüştür. İşçi artık emek üreticisi konumundan çıkıp makinenin üretimine fayda sağlayacak bir robota dönüşmüştür. Meseleyi daha iyi anlama açısından bir öneri olarak ‘Modern Zamanlar’ adlı Charlie Chaplin’in sessiz filmini izlemek yararlı olacaktır. Tıpkı bu fildeki gibi işçiler artık kapitalist üreticiler açısından birer makine zanaatkârıdır ve onlar artık tek bir işte uzmanlaşmaktadır. Mesai saatleri içerisinde tek bir iş ile meşgul olmaktadırlar ve tamamen makinelerin birer yardımcısı konumundadırlar. Birden fazla işçinin aynı yerde aynı şekilde ve farklı sabit işlerde çalışması bizlere hem iş bölümünü hem de üretimin haddini göstermektedir. İşçiler makinelerin ihtiyaç duyduğu şekilde farklı guruplara ayrılmıştır. Karl Marx, makinelerin zamanla ortaya çıkardığı kapitalist üretimde insanlar artık üretimin mekanizması haline dönüşümünü vurgular. Aslında dikkat edilmesi gereken yine insan unsurudur.

Bununla birlikte üretilen ürünler artık kolektif bir anlam kazanmıştır. Makineleşmeye giden yol her geçen gün gelişmiş ve fabrikaların oluşmasını ve gelişmesini sağlamıştır. Sanayi devriminin başlamasıyla birlikte bizler bu durumu artık daha net bir şekilde görmeye başladık. Günümüze kadar gelen süreçte ise kapitalist üretim özgül bir hal almıştır.

Toplumsal açıdan bakacak olursak makineleşme süreci kas gücünü gerekli olmaktan çıkarmıştır. Bunun sonucunda kadın ve çocuklar işçi konumuna dâhil olarak üretimde rol oynamaya başlamışlardır. Bu durumun sonucunda erkek bireylerin işgücünde azalma, vasıfsızlaşma ve ataerkil toplumların aile kültürleri yapısında bozulmalara yol açmıştır. Toplumun geleceği açısından çocuklarında üretime dâhil edilmesi gelecek için pek parlak gözükmemektedir. O dönemin şartlarında üretkenlik artmış gibi gözükse de üretimden faydalanacak olan kendi toplum üyeleri değil, kapitalist üreticilerin edeceği kârlar olarak ön plana çıkmaktadır. Bu durum kapitalist üretimin tarihsel olumsuzluklarını yansımasıdır. Artık değer açısından ele alacak olursak kapitalist üretimin ortaya çıkışını sağlayan ve aynı zamanda sermayenin tetikleyicisi ilk birikimdir.

İlk birikimin temeli aslında emek üreticilerin emeklerinden ayrılışlarının ve çoğunluklu olarak vasıfsızlaştırıldıklarının, yani birer işçi konumuna gelmelerine dayanır. İlk birikim sayesinde oluşan sermaye birikimi dünya piyasasının da oluşumuna destekte bulunmuştur. Bu birikim, geçmişte olduğu gibi bugün de büyük ölçekli kapitalist üreticilerin ihtiyaç duyduğu hammadde temini ve üretilen malın satılması için gerekeli ortam olan dünya pazarını da beraberinde getirmiştir. Dünya pazarında alışılagelmemiş bir şekilde hız kazanan, kendini sürekli yenileyen ve geliştiren ürünlerin üretimi uluslararası alanda da bir iş bölümünü oluşturmuştur. Artan nüfusla birlikte artan ihtiyaçların da karşılanması üzerine yeni ticari alanların oluşması artık kaçınılmaz bir hâl almıştır. Uluslararası alandaki işbölümüne örnek verecek olursak yılda milyarlarca dolar kâr eden Apple şirketi ürünlerinin üretiminde kullanılacak tüm parçaları kendi ülkesinde üretmek yerine farklı ülkelerde üretim yapmaktadır. Bu durum o üretici için gerek taşımacılık gerek işçi maliyeti açısından daha fazla kâr elde etmesinin kapılarını açar. Bir başka örneği, kültürel değerlerine bağlı görünen ve ihtiyaç dışı ürünlerin

üretilmesine veya kullanılmasına yanaşmayan Hindistan'ın artık kapitalizmin etkisi altında kaldığını dünyaca ünlü marka olan IBM marka bilgisayar üretiminde görmekteyiz. Kapitalist üretimde bulunmak üretimin yapıldığı toplum içerisinde bir takım eşitsizliklerin sebebi olmadığı sürece doğru bir üretim tarzıdır. Çünkü dünya artık tamamen o boyutta üretime geçmiştir ve kendini geliştirmektedir. Üretimlerin üretiminde kendi toplumlarına da faydalı olacak şekilde üretim yapmak son derece önemlidir. Çünkü üretimlerin artışı ile birlikte toplumsal fayda da artıyorsa bu durum beraberinde kalkınmayı da getirmektedir. Ayrıca bu durumu günümüz şartlarından da ele alacak olursak, kalkınmanın profesyonelleştirilmesi ve bürokratikleştirilmesi gerektiğini vurgulamamız gerekir. Bu süreçte aktif başrol oynayacak olan alan ise iktidarın üretkenliğidir.

1.11.4. Sermaye

Karl Marx'a göre metaların dolaşıma girmesi ile birlikte sermayenin ortaya çıkış süreci başlamıştır. Dolaşımı öne çıkaran bakış açısına göre ise, dünya ticaretinin ve dünya piyasasının neden ve nasıl Avrupa'dan başladığını açıklamamız gerekir. Bunlar doğaları itibarıyla daha önceki dünya imparatorluklarındaki ticaret ve piyasadan farklıdır" (Karatani, 2017, s. 230).

Sermaye anlam olarak birikimdir, birikim sonucu oluşturulmuş bir zenginliğin ifadesidir. Sermayenin amacı ise ilk yatırımın veya girişimin başında harcanan maliyetin daha sonradan maddi ve toplumsal olarak kâr getirir hale getirilmesidir. Sermaye sayesinde çeşitli üretim ve hizmet araçları elde edilebilir. Sermaye bir ülke için zenginliğinin ifadesi niteliğindedir. Sermaye kullanımı ve niteliği bakımından asfaltlanmış yollar, köprüler, barajlar, makinalar gibi topluma hizmet amaçlı yapılmış olmanın yanı sıra ormanlar, göller, denizler, hammaddeler, tarımsal ürünlerde sermayenin diğer yüzünü oluşturmaktadır. Para, sermayenin maddi boyuttaki parçasıdır ve kendi içerisinde ücret, gelir, kar, zarar, tasarruf ve getirim gibi özelliklere sahiptir. Tasarruf da sermayenin yeniden hazır üretimini ifade eder.

Devletlerin sermaye oluşumundaki en önemli gelir kaynağı ise daha önce de bahsettiğimiz gibi vergilerdir. Vergilendirme, devletin resmi yargı alanı içinde ya da

dışında yer alan kimselerden zor yoluyla düzensiz aralarla alınan (diğer devletlerden de alınanlar içinde) devlet gelirleri olmaktan çıkıp devletin başlıca gerçekten ezici düzenli gelir kaynağı durumuna gelmiştir. İkinci nokta ise vergilendirmenin, kapitalist dünya ekonomisinin tarihsel gelişmesi boyunca, yaratılan ya da biriktirilen toplam değerin yüzdesi olarak durmadan büyüyen bir görüngü olmasıdır. Bunun anlamı devletlerin, denetimlerinde tuttukları ve sermaye birikimini hızlandırmalarına olanak sağlamakla kalmayıp kaynak dağılımı yoluyla sermaye birikimine doğrudan ya da dolaylı olarak giren kaynaklar bakımından önem kazanmış olmasıdır (Wallerstein, 2012, s. 36).

Devletler iktisadi açıdan kalkınmayı ve güçlenmeyi sağlayabilmek adına vergi toplamakla yükümlü güç içerikli bir kurumdur. İktisadi açıdan kendi lehine çalışarak vergi vermeyen, vergi kaçıran kurumlar ve bireyler üzerinde çeşitli cezai yaptırımları yapma konusunda ciddi haklara sahiptir.

Devlet güçsüzleştikçe, ekonomik olarak üretken faaliyetler yoluyla elde edilen servet azalır. Bu da sonuç olarak devlet aygıtının kendisini – düşük veya yüksek seviyede hırsızlık ve rüşvet yoluyla servet birikiminin başlıca yerlerinden biri, belki de başlıca yeri haline getirir. Güçlü devletlerde bunların olmadığı söylenemez –tabi ki olmaktadır- ama zayıf devletlerde öncelikli servet biriktirme aracı budur ve neticede, devletin diğer görevlerini icra etme yeteneğini zayıflatmaktadır. Devlet aygıtının işleyişi sermaye birikiminin başlıca biçimi haline geldiğinde, makamların ve görevlerin haleflere düzgün bir şekilde aktarılması tüm anlamını yitirir. Bu nedenle, oldukça şaibeli seçimler yapılır ve iktidar kanunsuz bir şekilde el değiştirir. Bu durum da neticede, zorunlu olarak ordunun siyasi rolünü büyütür. Teoride devletler yegâne meşru şiddet kullanıcısıdır ve şiddet kullanma tekelini ellerinde bulundurması gerekir. Polis ve asker bu tekelin asli araçlarıdır ve teoride sadece devlet otoritelerinin enstrümanları olmak durumundadır (Wallerstein, 2014, s. 99-100).

Sonuç olarak, siyasi liderler için ülkenin etkin bir şekilde denetimin sürdürülmesi çok güçsüzleşir ve neticede, bir rejimin ülke içi güvenliği garanti etmeyi sağlamıyor göründüğü durumunda, ordu açısından yönetimi doğrudan ele almanın ayartıcılığı giderek artar. Burada belirtilmesi gereken husus, bu fenomenlerin yanlış politikaların

değil, devlet yapılarının özgül zayıflığının sonucu olduğudur. Bu devlet yapıları, üretim süreçlerinin büyük çoğunluğunun tali olduğu ve dolayısıyla sermaye birikimi için zayıf kaynaklar anlamına geldiği bölgede yer almaktadır (Wallerstein, 2014, s.100).

Kapitalizm kâr amacıyla pazarda satış yapan üretici bireyler ya da firmaların varlığından ibaret değildir. Bu türden kişiler ya da firmalar dünyanın her yanında binlerce yıldır zaten vardı. Ücret için çalışan insanların varlığı da bir tanımlama için yeterli değildir. Kapitalist bir sistemde olduğumuzu ancak sistem sermayenin sonsuz birikimine öncelik verdiğinde söyleyebiliriz. Sonsuz sermaye birikimi oldukça basit bir kavramdır: İnsanların ve firmaların daha da çok sermaye biriktirmek için sermaye biriktirdikleri ve bunun sürekli ve sonsuz bir süreç olduğu anlamına gelir (Wallerstein, 2014, s. 52).

1.11.4.1. Faiz Getiren Sermaye

Para muhtemelen tarih sahnesine çıktığından bu yana faiz karşılığında ödünç verildi. Faiz getiren sermaye, bütün ekonomi kapitalist bir temelde örgütlenmeden çok daha önce vardı. Faiz getiren sermayenin varlığı Antik dönemdeki köle sahibi toplumlardan, Ortaçağ'ın feodal toplumlarına kadar çok farklı toplumsal formasyonlar da görülür (Heinrich, 2017, s.174).

Çalışmamızın ilk bölümünde de belirttiğimiz üzere para mübadele aracı olmanın yanı sıra çeşitli özelliklere de sahiptir ve bunlardan birisi de hatırlayacağımız üzere değer sağlama, değer biriktirme üzerinedir yani tasarruf niteliğini vurgulamaktadır. Bu sebeptendir ki artan birikim sonucunda para, faiz konusunda merkezi rol oynamaktadır. Faizin olması günümüz mal ve hizmetlerin değerini geleceğe göre daha yüksek tutmaktır diyebiliriz. Ayrıca bugün ve gelecek arasında oluşan değer farkı sermaye faizinin ortaya çıkışıdır da diyebiliriz.

Keynes'in yaklaşımında gelişmiş kapitalist ekonomiler ya da kendi deyimiyle girişimci ekonomisi ile basit mübadele ekonomisi arasındaki farklılıkların niteliği önemli bir yere sahiptir. Tüketim amacıyla üretimin gerçekleştiği mübadele ekonomisinde para sadece değişim aracı iken üretimin esas amacının kâr elde etmek olduğu girişimci

ekonomisinde para beklentilere bağlı olarak harcanmayıp, atıl olarak elde tutulabilir. Paranın atıl biçimde elde tutulması ise faiz teorisi ile açıklanmaktadır (Aydın, 2015, s. 207).

Keynes'e göre faiz konusundaki karmaşanın temelinde, gelişmiş kapitalist üretim sürecini yansıtan parasal bir ekonomi ile mübadele ekonomisi arasındaki ayrımın doğru biçimde yapılmaması ve bu anlamda paranın kendine has özelliklerinin anlaşılmaması yatmaktadır. Paranın önemi ve reel ekonomi üzerindeki etkileri faiz mekanizması ile açıklanmaktadır (Aydın, 2015, s. 208).

Kapitalist üretim ilişkileri altında, yani, üretim kapitalist koşullarda örgütlendiği zaman, borç verme tamamen farklı koşullarda meydana gelir. Kapitalist üretim temelinde, bir miktar para toplamı sermayeye dönüştürülebilir ve bu sermayenin ortalama bir kâr getirmesi beklenebilir (Heinrich, 2017, s. 175).

Smith'e göre borç verenin faiz yürütmesinin sebebi, borç alan tarafın bu mübadele sermayenin kullanımı ile kâr yapabilmesidir. Marshall'da da faiz sermayenin getirisi olarak tanımlanmaktadır. Faiz, sermaye kullanımı kazanç sağladığı için, kıt bir kaynak olan sermayeye yapılan ödemedir; sermaye talebi sermayenin veriminden, sermaye arzı tasarruftan doğar. Faiz, sermaye arz ve talebini, piyasada dengeye getiren fiyattır (Seyrek ve Mızrak, 2009, s. 387). Tam bu konuda dikkat edilmesi gereken öncelikli husus ise, tasarruf sonucu elde edilen birikimin, yapılan veya yapılacak olan yatırımın karşında kâr garantisi alabilmesidir. Faiz kavramının parasal bir olgu olduğu ve dolayısıyla para piyasasında belirlendiği bu yaklaşımın özünü oluşturmaktadır. Faiz oranı sermaye arzını yansıtan tasarruf ile sermaye talebini yansıtan yatırım tarafından belirlenir (Aydın, 2015, s. 207). Faiz oranı, ekonomik birimlerin ellerinde bulundurdukları para miktarının tümünü ellerinde tutmak istedikleri noktada sabitlediğinde, para piyasasında denge sağlanır. Faiz oranı, ekonomik birimlerin servetlerini para biçimde ellerinde tutmak için ödemeye razı oldukları fiyat ya da bedel (vazgeçilen gelir anlamında) tarafından belirlenir (Modigliani, 1944, s. 56).

Faiz oranı, para piyasasında denge oranı iken istihdam piyasasında dengesizlik fiyatı olarak nitelendirilir. Faizin parasal bir olgu olduğu ve para piyasasında para arzı ve para talebi tarafından belirlenmesi, Keynes'in teorisinin esasını oluşturmaktadır. İçinde yaşadığımız iktisadi toplumda her şeyden önce gelişmiş parasal üretim koşulları geçerlidir (Aydın, 2015, s. 208).

1.11.4.2. Sermaye Dolaşımı

Parasal birikim, tasarruf, yatırımlar sonucu elde edilen yüksek kârlar, faiz getirileri vb. durumlar sonucu oluşan sermaye, coğrafi alanlarla ilişkili olmanın yan sıra kapitalizmle beraber bir hareket içerindedir. Çünkü her ikisi de en iyiye ulaşma çabasındadır. En iyiden kasıt en yüksek verim ve sürekli olarak kâr edebilmedir.

Weber'in kapitalizmin oluşumunda özellikle önemli olarak gördüğü iki özellik, yani çift-girişli defter tutmanın icadı ve kredi sistemlerinin koordinasyonu para-sermayenin saklanmasına yardım eden araçlar olarak görülebilir. Para zaman ve yer bakımından birbirinden oldukça uzak olan kişiler arasında malların edinilmesi ya da elden çıkartılmasını mümkün kılar. Çift kayıtlı muhasebe, uzun zaman-mekân dilimlerinde ortaya çıkan içe ve dışa akışların ayarlanmasını mümkün hale getirir. Kredi imkânları, Weber'in açık bir biçimde 'değerin saklaması' adını verdiği, gelecekte ödeme yapma taahhüdüne karşı yükümlülükleri ertelemek anlamında kullandığı olguyu olanaklı kılar muhasebe tutma ile kredi sisteminin bir araya gelişleri, para çevrimi ve saklanmasının organizasyonunda önemli bir kurum olan bankacılığın odak alanını oluşturur (Giddens, 2000, s. 126).

Üretim yapabilmek için emek gücüne ve üretim araçlarına gerek olduğunu ve bunların ikisine birden üretim güçleri denildiğini görmüştük. Üretim güçleri, kapitalist bir toplumda, aynı zamanda o toplumun sermayesi demektir. Emek gücü, çalışan insanlar, işçiler demektir. İşçinin üretim faaliyetinde bulunabilmesi için yaşaması, bunun için de kendisinin ve ailesinin bakılıp beslenmesi zorunludur. Bu nedenden ötürü, toplumsal üretimin devamı için, memlekette, işçilerin ve ailelerin bir üretim devresi geçimlerine yetecek kadar tüketim malları stoku bulunması gereklidir (Aren, 2014, s. 53).

Bu durumdan anlaşılacağı üzere; üretim gücü sonucu elde edilen sermaye, yani bir ülkedeki var olan üretim ve tüketim mallarının tamamını sermaye başlığı altında ifade etmemiz mümkündür. Tüketim ve üretim mallarının yıllık bazda göstereceği artış oranı ise bizlere aynı zamanda o ülkenin gelişmekte olduğunu ve sermaye bakımından zenginleştiğini yansıtır. Kapitalist açıdan ele alacak olursak, bu durum diğer taraftan toplum ile ilişkilidir. Çünkü sermayenin zenginleşmesi aynı zamanda toplumun gelişmişliği ile paralel ilerlemektedir. Toplum içerisindeki bireyler açısından ise, bireysel üreticini sermayesi toplum sermayesinin küçük ve bütünleştirici parçasından ibarettir.

Ancak ne var ki bireysel sermayenin, toplumsal sermaye gibi her zaman somut olarak, yani belli mal stokları biçiminde elde bulundurulması söz konusu değildir. Birey için önemli olan, istediği zaman bu malları elde edebilmesidir. Bunun için elinde bunların değerlerine eşit bir para tutarı bulundurması yeterlidir. Bu nedenle bireysel sermaye bir para tutarı olarak düşünülür. Zaten bireysel sermaye üretim sürecinde çeşitli somut biçimler aldığından, onu en soyut biçimiyle bir para tutarı olarak düşünmek en kolay yoldur. Bu, iş hayatında kullanılan dile de uygundur. Gerçekten iş âleminde bir kimsenin sermayesi denilince, para olarak karşılığı anlaşılır (Aren, 2014, s. 54).

Dikkat edilecek olursa sermayenin oluşum koşulları, aynı zamanda kapitalizm dediğimiz, üretim biçimini de belirler. Demek oluyor ki kapitalist üretim biçimi sermayede yansımaktadır (Aren, 2014, s. 56).

Kapitalist, üretime elindeki sermaye para biçimindeyken başlar. Bunu için, önce elindeki para ile üretmeyi düşündüğü mal için gerekli olan üretim araçlarını ve iş gücünü satın alır. İkinci olarak, bunlarla üretim faaliyetlerini yürütür ve düşündüğü malı elde eder. Üçüncü olarak, bu malı satar ve sermayesini tekrar para biçimine dönüştürmüş olur. Sermayenin para biçiminde başlayıp tekrar para biçiminde kapitaliste döndüğü ana kadar geçen zamana üretim süreci ya da sermayenin dolaşım süreci denir. Bu süreç üretilen mala göre, birkaç günlük olabileceği gibi, yıllarla ölçülecek kadar uzun da olabilir. Örneğin, üretilen mal bir baraj ya da büyük bir gemi ise, üretim süreci birkaç yıla uzayabilir (Aren, 2014, s. 57).

Sermayenin bir üretim döneminde kullanılıp biten, yani bütün değerini yeni üretilen mala aktaran kısmına döner sermaye denir. Hammaddeler, yakıt maddeleri ve iş gücü döner sermayeyi oluştururlar. Üretilen mal satılınca, bunlara yatırılmış olan sermayede tekrar geri alınmış olur. Sabit sermaye ise, binalar, alet ve makineler gibi, üretimde bir kere kullanılınca dayanıklı üretim mallarına denir (Aren, 2014, s. 62).

Kapitalist üretimin amacı artı değer elde etmektir. Kapitalist sermayesini üretim için kullanmasının tek amacı budur. Bunun doğal bir sonucu olarak, kapitalist yalnızca artı değer elde etmekle yetinemez, bunu devamlı olarak arttırmakta ister. Bunun için durmadan yollar arar. Ücret sabitken iş gücü uzatılırsa, elbette ki artı değer artar (Aren, 2014, s.65).

Girişimci kapitalistler yalnızca kendi sermayelerini kullanmakla yetinmezler. Başkalarının tasarruf ettikleri paraları da işlerinde kullanırlar. Başka insanları, tasarruf ettikleri paraları ödünç vermeye ikna edebilmek için, açıktır ki onlara bunun karşılığında bir ödün vermek gerekir. Ödünç verilen paranın bir yüzdesi olarak ifade edilen bu ödüne faiz denir. Vade sonunda anapara da geri ödeneceği için, faiz paranın (para biçimindeki sermayenin) kirası niteliğindedir (Aren, 2014, s. 92).

Faizin iki işlevi vardır. Biri ödünç para verilen kimselere çalışmadan bir gelir sağlamak, diğeri de sermaye kullanımının fiyatı (kirası) olarak bu kullanımın rasyonel (akli) olmasını sağlamaktır. Bu işlev, sermayenin özel mülkiyetine dayanmaktadır. Bu tür mülkiyet ortadan kalkınca, faizin bu işlevi de kendiliğinden ortadan kalkar. Ancak, faizin bir gelir türü olarak ortadan kalkması, sermaye kullanımını düzenleme işlevinin de onunla birlikte ortadan kalkacağı anlamına gelmez. Çünkü faizin bu düzenleyici rolü, gelir olma işlevinden bağımsızdır ve son derece önemlidir (Aren, 2014, s.94). Sermayenin önceliği tüketim odaklı değildir. Her zaman için yeniden üretim odaklı olmalıdır.

1.11.4.3. Kredi Sistemi ve Bankacılık

Bankacılık faaliyetlerinin başlangıcı, ekonomilerde para dediğimiz değişim aracının henüz kullanılmaya başlamadığı ilk çağlara kadar uzanmaktadır. O dönemde mallarını

çeşitli tehlikelerden korumak isteyen insanlar bunları tapınaklara bırakmakta, din adamları da kendilerine emanet edilen bu varlıkları atıl tutmayıp, onlara ödünç vermekteydi. Bu nedenle tarihteki ilk bankacılarında din adamları olduğunu söyleyebiliriz. Daha sonraki dönemlerde bu işleri hükümdarlar yerine getirmeye başlamıştır. Zamanla insanlar arasında alışverişin başlaması ve ellerinde bulunan malları, ihtiyaçları olan diğer mallarla değiştirmeleri bir ödeme aracına gerek duymasına yol açmıştır. Ticaretin ilerlemesi ile beraber başka yerlerde bulunan alıcılardan tahsilat yapılması, kıymetli madenlerin naklindeki güçlük ve tehlikeler, madenlerin güvenilir yerlerde saklanması, veresiyeyi tercih eden alıcı ile malın bedelini peşin isteyen satıcının aralarının bulunması gibi faktörler, bankacılığın doğmasına yol açmıştır (Yetiz, 2009, s.9).

Ticaretin gelişmesi, uluslararası bir nitelik kazanması, para ile ilgili kurumların oluşumunu zorunlu kıldığından, ortaya önce sarraflar çıkmıştır. Bu nedenle sarrafları bankerlerin ve bankaların öncüsü olarak nitelendirmek mümkündür. Banka sözcüğü de zaten İtalyanca 'banco' sözcüğünde, sarrafların üzerinde işlemlerini gerçekleştirdiği "masa, sıra" sözcüğünden kaynaklanmaktadır. Bu sarraflardan bazıları taahhütlerini yerine getirmeyerek iflas ettikleri zaman halk bunların 'banco'sunu kırardı. İşte bu nedenle batı dillerinde iflas eden kişilere 'banco' kelimesinden gelen 'bancrupt' denilmektedir. Sarrafların uğraş, alanlarını genişletmeleri, mevduat kabul etmelerinin yanı sıra transfer işlemlerini gerçekleştirip, müşterilerine kredi vermeleri ise bunların iş yerlerini 'mevduat ve transfer bankaları' durumuna dönüştürmüştür. Gerçek anlamı ile para ticareti ise ancak mal ve sermaye ticaretine katılan sınıflarla, tefeciler ve tüccarlardan oluşan burjuvaziyle birlikte ortaya çıkmıştır. Ticaret sermayesinin gelişimi, banka denilen kurumu ekonomik yaşantısının önemli bir öğesi durumuna dönüştürmüştür. Sanayi devrimi ise bankacılığın hızlı gelişme sürecine girmesine yol açmıştır (Aydın, 2006, s. 18).

Bankalar bireylere kredi sağlayıcıdır. Bankalar iç piyasadan topladığı mevduatları, diğer taraftan iç piyasaya borç karşılığında verir. Bankaların mevduat sahiplerine verdiği faiz, piyasaya kredi olarak verdiği faizden daha düşüktür. Bankaların kazancı ise bu aradaki farktır. Kredi yaratmak için bankalar yalnızca mevduatlara bağımlı değildir. Bankalar,

Merkez Bankası'ndan da borç para alabilir. Merkez bankaları para basmaya yetkili tek kurumdur (Heinrich, 2017, s. 181). Kredi sisteminin varlığı, birikimin nesnel koşulları var olduğu ölçüde sadece bireysel sermayeler için değil toplam toplumsal sermaye içinde yalnızca önceki dönem karına dayanan birikimden daha fazla birikimi mümkün kılar (Heinrich, 2017, s.189).

Banka kredileri, faiz haddi ve para miktarlarını gösteren seriler, geçmişte konjonktür hareketlerini yakından izlemişlerdir. Ancak zamanımızda, para ve kredi üzerinde devlet kontrolünün gittikçe artmakta olması, bu serilerin geçmişteki hareketleriyle bundan sonraki hareketleri arasındaki bağın kopmasına neden olmuştur. Artık para ve kredi miktarı, büyük ölçüde devlet politikası tarafından tayin edilmektedir (Aren, 2014, s. 135).

Bankalar ekonomide fon akışını sağlamak dışında kaydi para yönetmek, para ve maliye politikalarının yürütülmesine yardımcı olmak, gelir ve servet dağılımını etkilemek gibi ekonomi açısından önemli başka fonksiyonlara da sahiptir. Bankacılık sektörünün güçlü olması, ülke ekonomilerinin de güçlü olmasını sağlayacaktır. Bankacılığın büyümesi ve gelişmesi ekonominde büyümesi ve gelişmesine neden olacaktır. Finansal sitem içerisinde bankacılık sektörü ne kadar güçlü ve sağlam ise ekonomik büyümede o kadar yüksek olacaktır (Yıldırım, 2004, s.12). Bankaların ülkeler açısından ekonomilerdeki yerinin oldukça önemli olduğunu belirtmiştik.

Ülkedeki finansal yapının güçlü olması bankalar sayesinde olmaktadır. Uzun dönemde makroekonomik istikrarın sağlanmasına yardımcı olan kurumlarıdır. Finansal sistem içerisinde bu kadar önemli olan bankacılık sektörünün, ekonomik sistem ile etkileşimini açık ve net biçimde ortaya koyabilmesi ve sağlıklı bir yapıda işleyebilmesi gerekmektedir. Bankacılık sektörü, hızlı ekonomik büyüme ve gelişmenin başarılmasında önemli bir araçtır (Yıldırım, 2004, s. 12).

1.12. EKONOMİK BÜYÜMENİN İFADESİ

Ekonomik büyüme, en yalın tanımıyla, herhangi bir ekonomide geçmiştekine göre yıl içinde sağlanan gelir artışıdır. Bu gelir artışından beklenen, gelirin üretim faktörleri arasında paylaşılmasından sonra, nihai mal ve hizmetlerin talebini genişletmesidir. Böylece, yatırımlar cazip hale gelirken, istihdam olanakları da artacaktır (Türkölmez, 2007, s. 12).

GSYH'deki 'gerçek' artış oranının kısaca büyüme oranının veya hızının yükselmesi ekonomik ve toplumsal yaşamı tümüyle etkiler. Yüksek büyüme oranı, iş imkânlarının çoğalması, satışların ve kârların artmış olması anlamına gelir (Türkoğlu, 2014, s.17).

Bu bakımdan GSYH'de görülen gerçek artış bizlere mevcut kapasitenin tam kullanımı için açık yollar sunar. Yeni iş imkânları ve iş kuran girişimcilerin sayısında artışlar gözlemlenir. Dayanıklı tüketim malların artışında hatta gelişiminde canlanmalar görülür. Tam aksi durumda ise yani gerçek olmayan büyüme rakamlarındaki artış veya gerçekten büyüme oranındaki düşüş durumunda ise;

Potansiyel olarak sınırsız bir üretim, sınırlı bir tüketimle karşılaşır. Nihai olarak krize yol açacak metaların aşırı üretimine (satın alma gücüne nispetle aşırı üretim) ve sermayenin aşırı birikimine (değerlenmeyen ya da çok az değerlenebilen birikmiş sermaye) yönelik bir eğilimdir: Yeniden üretim durgunlaşır, yatırılan sermaye değer kaybına uğrar veya tamamen kaybedilir, en az kârlılıkla çalışan kapitalistler iflas eder, işçiler işten çıkarılır ve ücretler işsizlikteki artışla birlikte düşer. Krizler aynı zamanda ciddi yıkım süreçleridir: Toplumsal refah ortadan kalkar ve çok sayıda insanın yaşam koşulları dikkate değer biçimde kötüleşir (Heinrich, 2017, s. 196).

Ayrıca bu durumu ek olarak belirtmek gerekir ki kriz ortamları yıkıcı etkiler oluşturmanın yanı sıra yapıcı etkileri de vardır. Ama bu durum sermayeleri güçlü olan ayakta kalma becerisine sahip iyi yönetimin sayesinde mümkün hale gelir. Birbirinden farklı sektörler bağlamından ele alacak olursak eski bir takım sektörler önemini yitirebilir ama diğer yandan yeni sektörler de ortaya çıkabilir. Bu bağlamda kâr oranlarındaki belirsizlik kaçınılmaz olup hükümetlerin uygulayacakları faiz ve kur

politikaları da bu belirsizlikleri ortadan kaldırma bakımından etkiye sahip olur. Kriz ortamları genel olarak belirsiz bir yol sunar. Asıl olanda belirsizliktir ve toplumların refah seviyeleri üzerinde ciddi derecede öneme sahiptir.

Ekonomik kalkınma, sadece sermaye birikiminden ibaret mekanik (teknolojik) ve tek boyutlu değil aynı zamanda sosyal-siyasal gelişmeleri de gerektiren çok boyutlu bir olaydır. Gerçekten sosyal ve siyasal yapıda, eğitim ve kültürde gerekli değişiklikler yapılmadan bir ülkenin ekonomik bakımdan kalkınması olanaksızdır (Aren, 2014, s. 352).

Devlet müdahalelerinin ekonomik büyümedeki önemi çok mühimdir. Bu sebepten dolayı müdahalelerin tarafsız, dolaysız, ayrıntılı, planlı ve kontrollü olması gerekmektedir. Aksi takdirde ekonomiye zarar verme olasılığı yüksektir. Çünkü ekonomi oldukça hassas bir yapıya ve koordinasyonsuz bir planlamadaki tepkisi oldukça sert olabilir.

Ekonomik kalkınma sürecinde karşılaşılacak enflasyon ve ödemeler bilançosu açıkları gibi sorunlar, bağımsız olarak değil, plan çerçevesinde halledilecektir. Bir kalkınma planı enflasyona neden oluyorsa, bununla para ya da mali politika araçlarından bağımsız olarak mücadeleye girişmek kadar saçma bir hareket olamaz. Çünkü hastalığın çözümü planda olduğuna göre, yapılacak şeyde planı düzeltmektir. Demek oluyor ki, kalkınma politikası, bir kalkınma planı yapmak ve bunu yürütmek demektir (Aren, 2014, s. 353).

1.12.1. Piyasa ve Toplum

Çalışmamızda da belirttiğimiz gibi ve birçok ekonomistin hatta siyaset alanındaki aktörlerin de belirttiği üzere insanların ihtiyaçları sınırsızdır. Ciddi orandaki nüfusun ihtiyaçlarının tam olarak karşılanamadığı bir dünya düzeninde yaşıyoruz. Bir taraftan kıtlıkla mücadele içerisinde olan toplumlar, diğer taraftan zenginlik içerisinde yaşamlarını sürdüren toplumlar ve bu iki farklı toplum yapısı arasında kalmış eşitsizliğin de görüldüğü toplumlar geçmişte olduğu gibi günümüzde de varlıklarının devamlılığı için mücadele içerisindedirler. Dünya üzerindeki ülkeler, toplumlar ve öncelikli olarak ekonomileri birbirleriyle ilişkilidirler ve bu ilişkiler beraberinde açgözlülüğü, sefaleti ve arada kalmış kendine çıkar arayan toplum yapılarını getirmiştir.

Bu bölümde piyasa kavramının toplum ve devlet bağlamındaki önemine değinilecek olup refah kavramından yola çıkılarak etkileri tartışılacaktır. "Piyasa üreticiler ve tüketiciler arasındaki ilişkinin manipülasyona maruz kalmasını önleyen şeydir; piyasa, fiyatlar ve kalite standartlarının oluşturduğu tutarlı bir sistemdir" (Cohen, 2000, s. 36).

Ekonomistler, bir ulusun zenginliğini belirlerken genelde üç üretim etkenini ayırt ederler: Emek, sermaye ve teknolojik ilerleme. Sermaye ve emek geleneksel araçlar olarak değerlendirilir. Sermaye, aşınma ve eskime payları bırakılmak suretiyle ülkenin yatırımları toplanarak ölçülür. Emek ise kesin olmayan fakat genellikle benzer yöntemlerle düzeltilen kişi-saat sayısıyla veya işçilerin eğitim düzeyi göstergesiyle temsil edilir (Cohen, 2000, s. 32).

Toplam etken üretkenliği olarak da düşünülen teknolojik ilerleme ise, bir ekonominin sermaye ve emeği bir araya getirme verimliliğini ölçer. Eğer, örneğin iki ekonomi aynı miktarda sermaye yatırıyor ve aynı sayıda işçi çalıştırıyorsa, fakat birisi hâlâ ötekinden daha yoksulsa, daha yoksul olan ekonominin daha düşük bir "toplam etken üretkenliği" düzeyine sahip olduğu söylenir (Cohen, 2000, s. 33).

Teknolojik gelişmeler taşımacılık maliyetlerini düşürmüş, böylece üretim süreçlerinin farklı coğrafyalara bölünebilmesini mümkün kılmıştır. Sanayi Devrimi ile birlikte üretim kapasiteleri hızla artmış, yerel ölçekte tedarik zincirleri oluşmaya başlamıştır. Tedarik zincirleri bir araya gelerek Almanya, İngiltere ve Fransa gibi ülkelerde büyük pazarların oluşmasını sağlamıştır. Bu ülkelerde endüstri hızla gelişmiş, buna paralel olarak 1970 yılından günümüze, GSYH bazında, dünyanın ilk on ekonomisi arasında yer almışlardır. Ulaşım maliyetleri dikkate alındığında, sanayi üretiminin büyük pazarlara yakın kurulması, bu ülkelerin sürdürülebilir büyümesini mümkün kılmıştır (Kulaklıkaya, 2013, s. 2).

Burada dikkat edilmesi gereken önemli husus, ülkeler üretimlerini birincil nitelikte olan mal ve hizmetler üzerine yoğunlaşmasının gerekliliğidir. Bir ülke nitelik, sermaye, kaynak kullanımı, iş gücü ve hammadde bakımından en iyi üretimi hangi alanda sağlayabiliyorsa, bu o ülkenin o alanda en iyiye yani en tekel anlamda yüksek kârlar

elde etmesi sağlayabilir. Sermayesi zengin topraklara sahip bir ülkenin inşaat sektöründeki hızlı girişimi o ülkeyi bir süre sonra yarı yolda bırakabilir. Çünkü para sermaye olarak devreye girdiği andan itibaren finansal sistem oluşur. Bu sistemin çok iyi işler nitelikte olması gerekir. Ve para akışı diğer sektörler üzerinde de fayda sağlayacak şekilde olması gerekir. Bu sistem insan vücudu gibidir. Damarlardaki herhangi bir tıkanıklık vücudun bir yerinde olumsuz sıkıntıların doğmasına sebebiyet verecek kadar mühim derecede önemlidir. Devletin ekonomiye müdahalesinden ziyade kalkınmayı, piyasaları toplumun faydasına ve sermayenin üretimin gücü ile zenginleştirici müdahalelerde bulunması daha sağlıklı gözükmektedir. Devletin damarlardaki kanın akışını kolaylaştırıcı ve sağlayıcı müdahaleleri vücudun sağlıklı gelişimini sağlar ve riskli ameliyatlardan kurtarır. Yani daha açık ifade ile yukarıda bahsettiğimiz sistem olarak finans insanın kalbi, devletin piyasa müdahalesi ise beyni olmalıdır. Devletlerin olumsuz bir durum karşısındaki ani ekonomik kararları veya yasa niteliğindeki önlemleri karşında piyasa zorlamaya gelmez. Çünkü büyüme dediğimiz olay piyasalarda, sermayenin zenginliğine, pozitif oranda yıllık artışına ve teknolojik gelişmişliğe ve ilerlemeye bağlıdır.

Piyasaların olması gerektiği gibi işleyebilmesi için devletin gerekli düzenlemeleri yapması gerekir. Fakat bunun gerçekleşmesi için –özel çıkar gruplarının veya sadece üst kesimdekilerin değil- toplumun genel çıkarlarını yansıtan bir demokrasiye ihtiyaç vardır (Stiglitz, 2016, s. 34).

Siyaset ve iktisat alanlarındaki başarısızlıklar birbirleriyle alakalıdır ve birbirlerini pekiştirirler. Zenginlerin sesinin daha güçlü duyulmasını sağlayan bir siyasal sistem, kanun ve düzenlemelerinin -ve bunların yönetiminin- sadece sıradan vatandaşları zenginlere karşı korunmasız bırakacak şekilde değil, aynı zamanda zenginleri toplumun geri kalanı pahasına daha da zenginleştirecek şekilde tasarlanması için büyük fırsatlar sunar (Stiglitz, 2016, s. 33).

Diğer taraftan piyasalar zenginliğin belli ellerde toplanmasına, çevresel maliyetlerin toplum tarafından yüklenilmesine ve işçilerin ve tüketicilerin istismar edilmesine de yol açabilir. Bütün bu sebeplerden ötürü, piyasalar, vatandaşların büyük çoğunluğunun

yararına çalıştıracak şekilde evcilleştirilip iyi huylu hale getirilmelidir. Dahası, piyasalar aynı şekilde işlemeye devam edebilsin diye bunun süreli olarak yapılması gerekir. Sıradan vatandaşların seslerini duyurduğu anlamlı bir demokraside, eğer sistem vatandaşların durumunu her yıl daha da kötüleştiriyorsa, açık ve küreselleşmiş böyle bir piyasa sistemini en azından bizim bildiğimiz şekilde devam ettirmek mümkün değildir. İkisinden birinin, siyasetimizin ya da ekonomimizin ödün vermesi gerekecektir.

Piyasaları siyaset şekillendirmiştir ve bunu da üst kesimlerin lehine, geri kalanların zararına olacak şekilde yapmıştır. Her iktisadi sistemin belirli kural ve düzenlemeleri olması, sistemin hukuksal bir yapı içerisinde işlemesi gerekir. Böyle birçok farklı olası yapının her biri, gelir dağılımı büyüme, verimlilik ve istikrar açısından farklı sonuçlar doğurur (Stiglitz, 2016, s. 33).

Çünkü en zengin ve en yoksul ülkeler arasındaki açığın genişlemesi, apaçık bir şekilde ekonomik gelişmenin bir kuralıydı (Cohen, 2000, s. 27).

"Dünyanın dört bir yanındaki hükümetler, uzun süreli işsizlik dahi temel iktisadi sorunlara eğilmiyorlardı; dahası, adaletin evrensel değerleri, aksi yöndeki söylemlere rağmen, küçük bir azınlığın açgözlülüğüne kurban edildikçe, adaletsizlik hissi ihanete uğramışlık duygusuna dönüşmüştür" (Stiglitz, 2016, s. 24).

Dünya etrafında önem kazanan üç mesele vardı: Piyasalar olması gerektiği gibi işlemiyordu, çünkü açıkça ne verimli ne istikrarlıydılar; siyasal sistem piyasa başarısızlıklarını düzeltmemişti; iktisadi ve siyasal sistemler esasen adil değildi (Stiglitz, 2014, s. 25). Kendi başlarına işleyen piyasalar, istikrarlı olduklarında bile, genel olarak adaletsiz görünen büyük eşitsizlik seviyelerine yol açarlar (Stiglitz, 2016, s. 27). Tam buradaki mesele vücuttaki damar tıkanıklığının bir sonucudur.

John Maynard Keynes, serbest piyasaların uzun vadeli dengesizlikler yaşayabileceğini ve talep eksikliklerinin iktisadi durgunluğa yol açabileceğini söylemişti. Bu açıdan bakıldığında, nüfusun büyük çoğunluğunu oluşturan ve gelirlerin çoğunu harcamak zorunda kalan orta ve düşük gelirlerin milli gelirden aldıkları payın gidererek azalması

sonucunda oluşan talep eksikliğinin krizin aşılmasının önünde önemli bir engel olduğu savunulabilir (Stiglitz, 2016, s. 19).

Ne var ki çok sayıda ihtiyacın karşılanamadığı bir dünyada yaşıyoruz; yoksulları yoksulluktan kurtaracak, Afrika ve diğer kıtalardaki az gelişmiş ülkelerde kalkınmayı teşvik edecek ve küresel ısınmayla baş edebilmek için küresel ekonomiyi modernize edecek yatırımların yapılmadığı bir dünyada. Aynı zamanda, yetersiz kullanılan çok sayıda miktarda kaynağımız var; atıl durumda olan veya potansiyellerinin altında üretim yapan işçiler ve makineler. İşsizlik yani piyasanın birçok vatandaş için yeterli istihdam sağlayamaması, piyasa başarısızlıklarının en kötüsü, verimsizliğin en büyük kaynağı ve eşitsizliğin de önemli bir sebebidir. Dünyadaki insanların, ülkelerin ve ekonomilerin birbirine bağlı olmaları, aç gözlülük ve sefaletin yaygınlaştırılması için de etkin olarak kullanılabilir, refahı arttırmak için de. Piyasa ekonomisi içinde aynı şey geçerlidir: piyasaların gücü muazzam olsa da piyasanın doğasında ahlaki bir kimlik yoktur. Piyasaları nasıl yöneteceğimize bizim karar vermemiz gerekir. Piyasalar, en iyi hallerindeyken, son iki yüz yılda üretkenlik ve hayat standartlarında yaşanan akıl almaz artışta merkezi rol oynamışlardır (Stiglitz, 2016, s. 26).

1.12.2. Toplum Refahı

Refah kavramı tarihsel olarak baktığımızda oluşum temelini Sanayi Devrimi sürecinde ortaya çıkartmıştır. Sanayi Devrimi sürecinde ortaya çıkmasındaki en büyük etken sosyal devlet anlayışı çerçevesinde bireylerin yaşam ve çalışma koşullarının eşitsiz ve zorlu olduğudur. Bunun başlıca sebebi ise kapitalizmin etkileri ve kapitalist üretimin işçi sınıfının üzerinde oynadığı müdahaleci roldür. Bu yüzden devletlerin bu alandaki etkileri ve müdahalenin devlete aittir ilkesiyle ters düşmektedir. Gelişen dünya düzeninde işçi sınıfının bir takım sendikalar, grevler ve eylemler gibi aktiviteler vasıtasıyla sesleri yükselmiş ve devletler gerek onların yaşam standartlarında, sağlık koşullarında, gelir düzeylerinde ve çalışma saatleri gibi bazı insancıl faaliyetler üzerinde iyileştirme arayışında bulunmuştur. Bu faaliyetler yasalar yoluyla hayata geçmeye başlamıştır. Bu dönemde bu duruma kayıtsız kalmayan devletlerin amacı kendi bireylerine karşı en iyi yaşam koşullarını sunmaya çalışmasıdır. Bundan dolayı devletlerin çalışma ve yaşam koşullarının iyiye götürme çabasındaki öncelikli hedefi

refah devleti olmaya yasalar yoluyla geçmeye çalışmasıdır. Bu durumun diğer bir sonucu olarak devletlerin ekonomideki rollerinde artış görülmeye başlamış ve sosyal sorunlarında çözülme arayışıyla birlikte modern devlet etkilerini de beraberinde getirmiştir.

Eğitim, sağlık, sosyal güvenlik, gelir dağılımı ve yoksulluk gibi sorunlar günümüz devletlerinin en önemli refaha ilişkin görevleridir. Bu sebeple, gelişmiş ülkeler bu olgu çerçevesinde görev ve sorumluluklarını yerine getirmektedir (Kurşun ve Rakıcı, 2016, s151).

Günümüz devletleri gelişmişlik seviyelerine göre sosyal refah uygulamalarına yer vermektedir. Türkiye de sosyal refah uygulamaları açısından her ne kadar gelişmiş ülke seviyesinde olmasa da önemli ölçüde sosyal refah uygulamalarına yer vermektedir. Dünya üzerindeki gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin birçoğu gibi, Türkiye'de liberal ekonomik düzeni benimsemiş ve karma ekonomiden liberal ekonomiye doğru geçişe başlamıştır. Devletin KİT'lerdeki istihdam politikaları, gecekondulaşma olgusuna göz yumulması, tarımda destekleme alımları ve çeşitli sübvansiyonlar da dolaylı transferler olarak ülkemizdeki refah sisteminin bir yüzünü oluşturmaktadır. Ayrıca, kadınların işgücüne katılımını teşvik amacıyla pozitif ayrımcılık uygulamaları gündeme gelmiş ve bu konuda kadınlar lehine önemli uygulamalar hayata geçirilmiştir. Özel okullara öğrenci teşviki uygulaması ve 2016 yılı itibariyle asgari ücrette önemli artış sağlanması önemli sayılabilecek diğer refah uygulamalarıdır. Genel Sağlık Sigortası ile tüm vatandaşların sağlık hizmetlerinden yararlanabilmesi sağlanmıştır. Diğer uygulamalar ise; bakıma muhtaç kişilerin bakımı için ücret ödenmesi, engelli çocuk ve gençlerin eğitimi için para yardımı yapılması, işinden ayrılan bireyler için ilk 6 ay işsizlik yardımı verilmesi, yoksul ve fakir aileler için TOKİ gibi konut edindirme sistemlerinin oluşturulmasıdır (Kurşun ve Rakıcı, 2016, s152).

1.12.3. Devlet ve Görevleri: Kamusal ve Özel Alanda Ekonomik Etki

Devlet, insanlar arasındaki ilişkileri düzenleyen ve bu ilişkilerin normlara uygun olarak yürümesini sağlayan anlaşmazlıkları çözümleyen kamusal mal ve hizmetleri üreten ve yöneten en üst egemen meşru gücü temsil etmektedir. Devletin asli görevinin negatif

boyutta olduğu söylenir. Bundan kasıt devletin negatif boyuttaki görevi devletin topluma zararlı olan şeylere mani olmak iç düzeni ve dış güvenliği sağlamaktır. Devletin niteliğini incelerken onun yasakçı ve hâkim olmak üzere iki temel özelliği belirtilir. İlk olarak söyleyebileceğimiz, devletin yasakçı özelliği toplumun çekişme, kargaşa ve belirsizlik gibi durumlardan korumaktır. İkinci olarak ise, devletin hâkimiyeti üzerinedir yani toplum içerisinde hâkimiyeti sağlamakla yükümlüdür. Devletin modern görevi öncekileri devam ettirmekle birlikte daha çok pozitif yöndedir. Devletin bu yeni görevi toplumun ortak ihtiyacı olan mal ve hizmetleri üretmektir. Günümüzde devlet toplumun temel ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla gerekli mal ve hizmetleri sunmak için piyasaya bir üretici olarak girmiştir. Devlet, ekonomik faaliyetleri düzenleme ve gelirlerin bölüşümünü adil olarak sağlama adına ciddi bir görev üstlenmiştir. Devletin düzenleyici görevleri arasında işsizliği azaltarak istihdam sağlama, yeni iş alanları oluşturma, yatırımlarla üretim sistemlerini geliştirme ve arttırma, fiyat istikrarını sağlayarak tolumun refah payını azaltan enflasyonu frenleme ve sonuç olarak gelişen ve değişen yeni dünya düzenine uyum sağlama adına teknolojileri ülke içerisine transfer ederek bölgesel gelişmeleri sağlamaktadır. Devlet bu görevleri gerçekleştirirken dolaylı ve dolaysız piyasa denetimi metotlarından faydalanır. Devlet bir yandan ekonomik faaliyetleri denetleyip düzenlerken diğer yandan da gelirin toplumda yeniden bölüşmesini gerçekleştirmek amacıyla bir takım politikalar uygular. Bu uygulama tüm toplumu adil bir şekilde ilgilendiren gelir transferi üzerine yoğunlaşmaktadır. Bu durumun amacı siyasi iktidarların vergiler üzerindeki hâkimiyetidir. İktidarlar vergi düzenlemelerinde bulunur, işsizlere ve dar gelirlilere yardım yapar ve bazı kesimlere de mali destekte bulunur. Bu durum aynı zamanda devlerin ‘sosyal devlet’ anlayışının topluma yansımasıdır.

Devletin büyümesinde etkili olan faktörlerin başında sanayileşme gelmektedir. Fabrika sisteminin gelişmesi, teknolojik yeniliklerden faydalanabilmek, şehirlerin gelişimi, alt yapıları güçlendirme çalışmaları, konut, sağlık ve eğitim gibi sosyo-ekonomik içerikli çalışmaların hız kazanması ve sorunların ortadan kaldırılması devletlerin büyümesinde önemli adımlardır. Bu alanlarda ortaya çıkan sorunlar piyasa ekonomisi tarafından tatminkâr bir şekilde çözümlenemediği için devletlerin müdahalesi kaçınılmaz olmuştur. Ticari ve sınai faaliyetler toplum üzerine ek bir maliyet yüklemektedir.

Firmalar üretimde kullandıkları kaynaklara ellerinden geldiği kadar az ödeme yapmak isterler. Bunu maliyetleri en az düzeye indirmek için yaparlar. Piyasada sosyal maliyetlere sebep olan faaliyetleri düzenlemek ya da engellemek devletin görevidir. Devletin ekonomiyi makro düzeyde kontrol etmek istemesi ekonominin işleyişinde hayati önem taşıyan anahtar endüstrilere sahip olmayı gerekli kılmıştır. Devlet bu anahtar endüstrilere uygulayacağı yatırım ve fiyat politikalarıyla ekonominin bütününü etkilemeyi amaçlamaktadır.

Piyasa üzerinde devlet denetiminin bir amacı da tekellerle mücadeledir. Çünkü piyasalarda monopolleşen özel firmalar tüketiciler aleyhine işleyen bir ekonomik model oluşturabilirler. Devlet monopolleşmeyi kontrol etmek için piyasaya rakip olarak giriş ve bu amaçla iktisadi ve ticari işletmeler kurmuştur. Ne var ki devlet, piyasada özel tekellere mani olmak isterken kamu tekellerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Devlet bazı ekonomik kuruluşlara sahip olmakla toplum üzerinde siyasi gücünü arttırmak ister. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde ekonomik araçlar siyasi otoritenin gücünü arttırmak amacıyla kullanılmaktadır. Yani bağımsızlığına kavuşmuş ülkelerde iktisadi devlet teşebbüsleri milliyetçiliğin ve egemenliğin bir sembolü olarak görünmekte ve teşvik edilmektedir. Bu iktisadi işletmeler siyasi rejimle toplum arasında bütünleştirici bir köprü görevi yapar. Aynı zamanda işletmeler devletin modernleşme ve kalkınma politikalarının iktisadi alandaki modelleridir.

Modernleşme politikası izleyen ülkeler, ister istemez merkeziyetçi ve devletçi olurlar. Çünkü modernleşme gelişmekte olan ülkelerde hep siyasi iktidarlardan halka doğru tek yönlü bir siyasi çizgi izlemektedirler. Modernleşmenin toplumdaki içsel dinamikleri geliştiremediği takdirde, iktidarların bu alandaki görevi devam eder. Bu da devlet bürokrasisinin büyümesi sonucunu doğurur. Burada dikkat edilmesi gereken bir nokta vardır. Asıl olarak ve olması gereken şudur ki; yönetici koltuğunda oturanla yönetici farklıdır. Devlet kuralları belirler ve koyar fakat yönetenler bürokratlardır. Bakanlar emir verebilir fakat bürokratlar ne, niçin, ne zaman, kime karşı ve nasıl gibi önem vurgulayan sorular ile sorgulama yaparlar.

Demografik yapıdaki değişikliklerde devletin büyümesinde etkilidir. Ülkeler, genel nüfusun artması kompozisyonunun değişmesi ve belirli yaş guruplarının ihtiyaçları devletin görevlerini arttıran önemli bir faktördür. Genç yaştaki bireylerin eğitimi, çalışanların ve yaşlıların sosyal güvenliklerinin sağlanması, artan nüfusa yeni iş imkânlarının temini gibi sorunların çözümü hep devletlerden beklenmektedir. Kentleşmede kamu hizmetleri in yeni talepleri oluşturulması, kişi başına düşen milli gelirin arttırılması, yatırımlardan en iyi fayda sağlanabilmesi, kamu işletmelerinin verimliliklerinin arttırılması devletlerin hem itibarını hem de büyümesini sağlar.

Kamu kesiminin ürettiği mal ve hizmetlerin büyük bir kısmı kamusal ya da yarı kamusal niteliktedir. Kamusal mal ve hizmetler demek; faydası ülke geneline yayılmış ve bütün bir toplumun ortak çıkarları olan mal ve hizmetlerdir. Bu duruma, köprüler, yollar, hava limanları, deniz limanları, elektrik santralleri, doğal gaz imkânları, toplu taşıma araçları, eğitim ve sağlık hizmetleri gibi birçok örnek verebiliriz. Hukuki açıdan bu mal ve hizmetlerin faydası çoğu kez bölünmez, kullanıcılara göre fiyatlandırılmaz ve hizmete ilişkin fiyatı ödemeyenler bu hizmetten mahrum edilemezdir. Bu hizmetler genellikle vergiler yoluyla finanse edilir. Milli savunma ve güvenlik hizmetleri bu türdendir. Yarı kamusal hizmetlerde faydası belirli bir bölge ya da toplum kesimiyle sınırlı ve bu ölçekte bölünmez olan ortak hizmetlerdir. Her iki niteliği taşıyan hizmetlere kamu hizmetleri denir. Özel mal ve hizmetler ise faydası ferdi ve bölünebilir niteliktedir. Hizmete ilişkin fiyatı ödemeyenler hizmetten yararlandırılamazlar. Özel mal ve hizmetlerden yararlanmanın tek yolu fiyatını ödeyerek onu satın almaktır. Bu nedenle kamu hizmetleri doğrudan kâr amacına göre değil, kamu yararına göre uygun olarak halka sunulmaktadır.

Özel yatırımlar açısından kamu yatırımları oldukça önemli etkiye sahiptir. Ekonomik büyümede hem kamu yatırımları hem de özel yatırımlarının büyüme oranı ile ilişkilidir hatta belirleyici konumdadır.

Tabii ki, ekonomi tam istihdamda olduğunda devletin daha fazla harcama yapması GSYH'yi artırmaz. Bu durumda, devlet harcaması başka harcamaların kısılmasına yol açmak zorundadır. Eğer FED, yapılan devlet harcamalarının enflasyona yol açmaması

için faiz oranlarını artırır ya da krediye erişimi zorlaştırırsa, daha önce yapılmakta olan başka yatırımlar yapılmamaya başlayacaktır (Stiglitz, 2016, s. 311).

Hükümetler ekonomik büyüme oranını arttırabilmek adına tüm bu alt yapıların oluşmasında aktif rol oynarlar. Sadece ülke içerisinde değil aynı şekilde yabancı özel yatırımları ülkelerine çeşitli imkânlar sunarak dâhil etmek istemektedirler. Çünkü yabancı yatırım ülke ekonomisine fayda sağlayabileceği gibi yenilikleri de beraberinde getirerek farklı alanlarda ticari alan oluşumunu sağlayabilirler. Fakat yabancı yatırımcılar için yatırımlarını gerçekleştirmek istedikleri ülkelerde öncelikli olarak hukuk istemektedirler. Yani, hukuktan kasıt eşit ve adil bir yaklaşıma sahip bir biçimde uygulanmasını istemektedirler. Aksi takdirde yatırımlar yatırımcılar için belirsizlik ortamı oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra dünyada büyük bir sermaye niteliğinde dolaşan trilyonlarca Amerikan doları bulunmaktadır. Bu bahsi geçen ve miktarı tam olarak netlik kazanmamış paranın önceliği barış ortamının sağlanmış, gelişmiş veya gelişmekte olan bir ülke arayışında olmasıdır. Ciddi miktarda olduğu tahmin edilen bu para gelişmekte olan ülkeler açısından ciddi önem arz eder. Yatırım süreci içerisinde bir ülkeyi devasa boyutta gelişimine katkı sağlayabileceği gibi herhangi bir olumsuzluk durumunda geri çekilerek ülke ekonomisini zor duruma sokabilir.

1.13. EKONOMİ POLİTİKASI: Para, Kredi ve Bankalar

Bu bölümde yukarıdan bir bakış açısıyla para, kredi, bankalar ve ekonomi politikaları üzerine genel açıklamalara değinilecektir. Bu bölümün ifadesi ikinci bölümde tüm detaylarıyla ele alınacak olan para politikasına giriş niteliğindedir.

Para bir değer ölçüsü, değişim ve birikim aracı olarak modern ekonomilerin temel taşıdır. Para, kredi ve mevduat istatistiklerini Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası (TCMB) açıklar. Para politikası, enflasyonu anlamak ve denetlemek konusunda da vazgeçilmez bir önem taşır. TCMB, banknot ihraç etme tekeline sahiptir. Para politikasını yürütme yetkisine sahip Merkez Bankası, kendi bilançosunu denetleyerek liranın değerini korumayı hedefler. Türk lirasının yabancı paralar karşısındaki değerini korumak da TCMB'nin görevleri arasındadır. Merkez Bankalarının bağımsız olması gerekir. Ancak faiz oranları ve kurlar, hükümetlerin makroekonomik hedefleriyle

bağlantılı olduğu için bağımsızlığın eşgüdüm içinde yürütülmesi zorunludur. TCMB, bankacılık sisteminin güvenli bir şekilde çalışması için gerekli gördüğü önlemleri alır. Bankalar nakite ihtiyaç duyduklarında TCMB'den reeskont işlemleriyle para çekebilir (Türkoğlu, 2014, s. 89).

Reeskont haddi düşürüldüğü zaman, bankalar Merkez Bankası'na reeskonta getirmekte oldukları senet miktarlarını çoğaltarak nakit (banknot) mevcutlarını arttırırlar. Banknot mevcutlarının artması, bankalara kredilerinin genişletme ve dolayısıyla ek para yaratma olanağı verecektir. Diğer taraftan bankalar, müşterilerinden istedikleri faizi de reeskont haddindeki düşüşe paralel olarak azaltabileceklerinden, kredi talebi de artabilecektir. Reeskont haddi yükseldiği zaman da olaylar bunların tersi yönünde gelişecektir. Gerçekten, bu durumda bankalar, Merkez Bankası'nda senet iskonto ettirmek suretiyle borç almaktansa, kredilerini genişletmemeyi daha kârlı bulacaklardır (Aren, 2014, s. 331).

Bu nedenle TCMB 'bankaların bankası' diye adlandırılır. Bankaların denetimini, Merkez Bankası ve Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu (BDDK) birlikte yapar. Merkez Bankası, açık piyasa işlemleri, zorunlu karşılık oranlarının değiştirilmesi ve kredi denetimi gibi araçları kullanarak, para politikasının makroekonomik hedeflere uyumlu olmasını sağlar. TCMB'nin temel amacı enflasyon oranını hedeflediği düzeyde tutmaktadır (Türkoğlu, 2014, s. 89).

Hükümetlerin işleyiş bakımından öncelikli olarak hedefleri ekonomik alandaki kalkınmayı en iyi seviyelere taşımaktır. Temel hedef, sürdürülebilir büyüme ve istihdamın artışıdır. Sürdürülebilir büyümenin ölçüsü, örneğin beş yıllık dönemde sağlana yıllık ortalama büyüme hızıdır. Bir hükümet iki-üç yıllık bir dönem için genişletici ve gevşek parasal politikalar uygulayarak büyüme hızını yükseltebilir. Ancak bu politikaların sonucunda enflasyon oranı yükselip, dış ticaret ve bütçe açıkları artıyorsa, sağlanan büyüme kalıcı olmaz. Yüksek büyüme hızlarını yaşandığı dönemin ardından durgunluk ve kriz yılları gelir. Bu dur-kalk temposu, ortalama büyüme hızını ve ekonominin genel performansını düşürür (Türkoğlu, 2014, s. 109).

Ekonomi alanında sürdürülebilirliği sağlayacak emin adımlar atılmadığı takdirde ve bunu görmezden gelerek yeniden yapılandırmaların plansız bir şekilde devamı sonucunda piyasalar her alanda ciddi tehlikeli ikazlarda bulunur.

Dengeleri tekrar yerine oturtmak için ekonomiyi yavaşlatıcı politikalar uygulandığında ise bu kez büyüme oranı düşer ve işsizlik artar. Ekonomi politikasında önceliklerin tespiti hükümetlerin sorumluluğundadır. Hükümetler en doğru politikalar denetimini bulmak, kısa adede dengeleyici politikalar uygularken, orta vadede ekonominin teknolojik düzeyini ve üretim potansiyelini yükseltecek kapsamlı önlemler almak zorundadır. Teknolojik düzey yükseltilmediği takdirde ekonomi bir uçtan diğer uca savrulmaktan kurtulamaz. Ekonomi politikaları iki temel başlıkta incelenebilir. Maliye politikası mevcut vergi oranlarının değiştirilmesi, bazı vergilerin kaldırılması veya yeni vergilerin getirilmesiyle yürütülür. Kamu harcamalarının düzeyi ve teşvik önlemleri de maliye politikası kapsamında ele alınır. Maliye politikası doğrudan hükümetin sorumluluğundadır. Para politikasını Merkez Bankaları yürütür. Temel kararlar merkez bankasının karar organları ve 'Para Politikası Kurulu' tarafından alınır (Türkoğlu, 2014, s. 109 - 110).

Çalışmamızın ikinci bölümünü oluşturacak olan para politikası, geçmişte olduğu gibi günümüz ve gelecekte de hükümetlerin ekonomik alandaki rollerinin ve toplum üzerindeki etkileri açısından oldukça önemlidir.

2. BÖLÜM 'PARA POLİTİKASI'

2.1. PARA POLİTİKASI

Günümüz dünyasında her ülke, kendi iktisadi politikalarının etkinliği üzerinde etkili olabilmek adına, kendi merkez bankalarını kurmuşlardır. Her bir merkez bankasının, ülkesinin ekonomik koşullarına karşı sorumlulukları vardır. Merkez bankalarının kendilerine has iktisadi yönetim özelliği bulunmasının yanı sıra diğer merkez bankalarıyla da benzerlikleri bulunabilir. Örneğin merkez bankaları batı ekonomileriyle karşılaştırıldığında bir takım benzerlikler göze çarpar bu benzerliklerin başında dünyadaki parasal dolaşım vardır. Merkez Bankaları incelenmeye başlandığında tarihsel olarak ilk merkez bankasının doğuşunun nasıl ve nelerin etkili olduğunu ayrıca diğer ülkelerin neden bir merkez bankasına sahip olmak istediği sorusunu akıllara getirebilir. Bu bölümde merkez bankası tarafından oluşturulan para politikası ele alınacaktır. Para politikası ekonomi politikası araçlarından biridir aslında. Buna ek olarak, para politikası ekonomik istikrarın gelişimini ve sürdürülebilirliği konusunda enflasyon, fiyat istikrarı, faiz ve kur gibi ciddiyet arz eden ekonomik olayları garanti altında tutma zorunluluğu da mevcuttur.

Bugün alınan bir kararın doğruluğunu gelecek bizlere göstermektedir. Doğru kararlar verebilmek adına geçmişte yaşanılanlardan ders çıkarmak oldukça mühim olmanın yanı sıra bugünün koşullarını ve yapılan işleri en iyi şekilde anlayıp uygulamamız gerekmektedir. Bu durum ayrıca yönetim şeklinin stratejik bir boyut kazanmasıyla da ilgilidir. Ekonomik faaliyetlerin önceliği toplumları ekonomik alanda geliştirme üzerine olmalıdır. Bu durumun oluşumunun arkasında yer alan konu başlıca yerini para politikası teorilerine bırakmıştır ve en iyi şekilde çalışması için bu konuyu çok iyi bilmek gerekmektedir.

Her ülkenin kendine has ekonomik yapısı vardır ve bu yapı para politikası verimliliğiyle ilişkilidir. Bu bağlamada, gelişmiş ülkeler ekonomilerinde uyguladığı para politikaları çok daha verimlidir. Çünkü finansal sistem artık oturmuştur. Diğer ülkeler açısından ise para politikası verimliliği, finansal çerçevede biraz daha risklidir.

Bir şehir düşünelim, yolları yetersiz ve dar bu sebepten dolayı günün her saati çok yoğun araç trafiği oluşmakta ve ulaşımda ciddi derecede sıkıntılar çekiliyor. Bu trafik yüzünden insanlar çok fazla zaman kayıpları yaşıyor aynı zamanda bunalmalara yol açıyor, fazla yakıt tüketimi, fazla hava kirliliği, fazla gürültüler meydana gelmesi de cabası… Bu probleme çözüm aranmadığı takdirde, ortaya belirsizlik hali çıkıyor. Acaba bir üretici ürünlerini yetiştirebilecek mi? Bir ürünün üretilmesinde gereken zaman ihtiyacının artması işçi açısından verimliliğini ne ölçüde etkileyecek? Veya üreticinin maliyetleri daha fazla mı artmakta? Trafiğin ortadan kalkması için mevcut yolların genişlemesi, yeni yolların oluşturulması, bağlantıların en iyi şekilde yapılması gerekmektedir. Ulaşımda daha fazla kolaylıkların oluşturulması için teknolojik yeniliklerinde hayata geçirilmesi gerekir. Ayrıca ulaşımda herhangi bir sebepten dolayı, en ufak bir aksamanın dahi oluşma ihtimaline karşın farklı alternatiflerde hazırda olması gerekmektedir. Şehrin yollarını yenilecek olan kurum, trafiğin problemini çözerek ulaşımı etkiler. Yeni yapılacak yolların veya mevcut yolların iyileştirilmesi sürecinde etkili olan bu kurum, ulaşımdaki karmaşık hali ortadan kaldırarak düzenin oluşmasını sağlayacaktır. Bugün trafiğe çözüm arayışlarında ortaya çıkan projelerin faydasını ve alınan kararlarının doğruluğu insanlar yarın öğreneceklerdir. Eğer planlanan projeler bugünden itibaren yarınlarda da fayda sağlayabilirse, uygulanmadan önce alınan karar doğru bir karardır. Burada vurgulamamız gereken bir diğer husus ise, alınan kararların ve uygulanmak istenilen projelerin merkezinde stratejik bir yönetimin olması gerektiğidir.

Benzer şekilde bir ülkenin Merkez Bankası kendisine bağlı olan finans kuruluşlarıyla olan parasal alışverişi, toplumsal ekonomik alanda oldukça etkilidir. Örneğin Merkez Bankası borç verirken bunu faiz karşılığında yapıyorsa ortaya para politikası çıkar. Bu politika sayesinde faiz oranlarında değişimler görülebilir. Bu sebepten dolayı tüm ekonomik faaliyetler ve piyasadaki mevcut fiyatları etkiler. Fiyatların ciddi artışı veya azalışı sonucu ekonomide bozulmalar yaşanabilir. Bu da insanların ticari ilişkilerini olumsuz etkileyerek belirsizliğe sürükler. Veya para politikasında alınan kararın uygulamaya sokulması ekonomik beklentilerin aksine hareket etmemelidir. Alınan kararlar planlı, işlevsel ve daha iyiye doğru yönlü olmalıdır. Fırsatlar en iyi şekilde

değerlendirilmeli, kriz ortamların oluşma ihtimaline karşın fayda sağlayıcı alternatiflerinde hazırda olması gerekir.

Para politikasının önemli bir özelliği genel nitelikte olması, yani ekonominin bütün faaliyet alanlarını aynı biçimde etkilemesidir, bunlar arasında ayrım yapmaya elverişli olmamasıdır. Gerçi bazı faaliyet alanlarına verilecek kredi yi bollaştırmak ve faizini de düşük tutmak mümkündür Fakat böyle bir politikayı başarı ile yürütmek çok güçtür (Yanık, 2008, s. 24).

Para politikası talep ve arz üzerinde genişletici ve daraltıcı bir politika niteliğine sahiptir. Para politikası yeni bir kavram değildir fakat zaman içerisinde genişleyen ekonomik koşullar sebebiyle büyük değişim süreçlerinden geçmiştir. Özellikle enflasyonist ortamlardan hareketle geliştirilen para politikası, dâhiline kur sistemini de alarak oldukça etkili bir sistem olmuştur. Çünkü ülke içi ve dışı ekonomik alanda istikrarı sağlamada denge oluşumu ve iyiye ulaşmada para politikası son derece önemlidir.

Para politikası, en geniş anlamıyla, var olan koşullara göre, ekonominin likiditesini (harcama potansiyelini) arttırmak ya da azaltmak demektir. Bu, esas olarak, para hacminin (banknot + mevduat) değiştirilmesi yoluyla sağlanır. Bununla beraber çok defa, sadece tedavül hızının değişmesi yoluyla da aynı sonuç elde edilebilir. Para politikası, genel nitelikte, yani ekonominin bütününe yönelen önlemlerden oluşur. Özelleştirilmeye, yani sadece belli aksaklıkların giderilmesine yöneltilmeye elverişli değildir. Gerçi seçici (selektif) kredi kontrolü yoluyla sadece bazı faaliyetleri teşvik ya da sınırlandırma olanakları varsa da, bu yöntemin başarı ile yürütülmesi çok güçtür. Çünkü bir kredinin belli bir amaç için verilmesi, mutlaka o amaç için kullanacağını garanti etmez. Krediyi alan kimse çok defa bunu kullanmak hususunda geniş bir serbestliğe sahiptir. Bu serbestliği önlemek ise göründüğünden daha zor bir iştir (Aren, 2014, s. 330).

Para politikasının amacı, fiyat istikrarının, tam istihdamın ve ekonomik büyümenin gelişmesine yardımcı olmaktır. Bir para arzı tekelcisi olan FED, ekonomide toplan

talebi etkileme konusunda benzersiz bir konumdadır. FED politikası, para arzına doğrudan tesir edecek olan bankacılık sistemi içindeki fazla rezervi etkiler ki, bu da faiz oranlarını değiştirir. Faiz oranlarındaki bu değişiklikler, tüketim, yatırım ve net ihracat yoluyla toplam talepte değişiklikler olmasına yol açar (Mill, 2017, s. 215). Bu durum GSYH'yi, enflasyon oranlarını ve işsizliği etkiler.

Merkez bankası ekonomiyi, faiz oranlarına baskı uygulayarak ve halka hitaben konuşarak etkiler. Ekonomik büyüme durumunda, FED ekonominin fazla hızlı büyüdüğü zamanlarda faiz oranlarını çok hafif yükselterek enflasyon uyarısı yapabilir. Enflasyon dönemlerinde ise faiz oranlarında frene basarak sürücüye sert bir uyarı yapar ve ekonominin yeniden kontrol altına alınmasını sağlar. Durgunluk durumunda FED'in en fazla yapabileceği, frenden ayağını çekmek veya faiz oranlarını düşürüp sürücüyü gaza basmaya cesaretlendirmektir. FED'in gücü orantılı değildir; enflasyonu durdurabilir fakat sadece tam istihdamı teşvik edebilir (Mill, 2017, s. 215).

Merkez Bankası başkanlarının halka hitaben açıklamaları günümüz dünyasında ciddi öneme sahiptir. Çünkü insanlar artık ekonomik alanda bilinçli şekilde hareket etmeye çalışmaktadırlar. Bunun sebebi yukarıda da bahsettiğimiz üzere geçmişte tezahür eden bir takım ekonomik etkilerin unutulmamaya çalışılmasıdır. İnsanlar ve başta ekonomistler olmak üzere piyasa fiyatlarındaki artışın veya azalışın sonunun nereye doğru gidebileceği artık tahmin edilebilir hale gelmiştir. Tam bu noktada Merkez Bankası başkanının (guvernör) ağzından çıkan kelimeler bir anda ekonomik faaliyetler üzerinde fırtınalar estirebileceği gibi sakinliğin de oluşmasını sağlayabilirler. Özellikle gelişmekte olan ülkeler açısından bir örnek verecek olursak; FED'in faiz kararını açıklayacağı günde, hatta saatinde küçüğünden büyüğüne asıl olarak üreticiler önceden pozisyon almaya çalışırlar. Başkanının konuşması esnasında kur hareketlerinde ciddi dalgalanmalar gözlemlenir. O an bir belirsizlik hali oluşur. Bu durum genelde ithalata bağlı ülkelerde gözlemlenir. Veya bunun haricinde artan faiz oranları sebebiyle ülke içerisine sermaye akışı olabileceği gibi sermayenin kaçışı da söz konusudur. Bu durum sadece FED'in açıklamalarıyla değil her ülkenin kendi Merkez Bankası'nın açıklamaları esnasında da sermayenin nerede ve nasıl kullanılacağını ayrıca ihracat ve ithalat üzerinde de etkiye sahiptir. Nemini alan ani sermaye kaçışı, gelişmekte olan ülkeler

açısından faiz ve enflasyon üzerinde aşırı oynaklıklara neden olur. Bu durumda merkez bankası hedeflerine ulaşmada zorluk yaşar.

Merkez Bankaları ülkenin ekonomik alandaki durumuna göre her zaman iyiye ulaşma çabası içerisinde yer alırlar. Merkez bankalarının açıklamaları sebebiyle günümüz dünyasında birbirleriyle ticari ilişkileri olan ülkeler, her zaman birbirlerinden etkilenirler. Bunun sonucunda ülkeler, bazı dönemlerde ekonomik alanda yavaşlama veya hızlanma sürecine girerler. Ve Merkez Bankaları genişlemeci veya daraltıcı para politikasını devreye sokarlar.

Durgunluk dönemlerinde genişlemeci mali politika, genişlemeci para politikasıyla pekiştirilir. Devlet harcamaları artıp, vergiler düştüğü için faiz oranlarına yukarı doğru baskı uygulanır. Genişlemeci para politikası faizler üzerindeki yukarı doğru baskı uygulanır. Genişlemeci para politikası faizler üstündeki yukarı doğru olan baskıyı, para arzını genişleterek ve kısa vadeli faiz oranlarını düşürerek dengeler. Enflasyonist dönemler başkanlar ve yasa koyucular için daha problemli dönemlerdir. Daraltıcı maliye politikasının reçetesi, harcamaların azaltılmasını ve vergilerin arttırılmasını gerektirir ki, bunlar siyasi açıdan rağbet görmezler. Daraltıcı (sıkı) para politikası, enflasyonu durdurmakta etkilidir ve FED'in siyasi baskılardan yalıtılmış olması, onu bu görev için kusursuz kılar (Mill, 2017, s. 218).

Para politikasının kısa vadede ve uzun vadede etkileri farklıdır. Kısa vadeli faiz oranlarını düşürmek, tam istihdamı ve ekonomik büyümeyi teşvik etmek amacıyla tasarlanan genişlemeci para politikaları, sonunda enflasyonu körüklediklerı için faizlerin yükselmesine neden olurlar. Bu, para politikasının dikkatle uygulanması gerektiği anlamına gelir. Fed, parasal bir uyaran ortaya atarsa gelecek enflasyonu engellemek için bu uyaranı ortadan kaldırmayı da planlamış olmalıdır. Politika üretenlerin sorunu politikanın zamanlanmasını tespit etmektir. Parasal uyaranın vaktinden erken kaldırılması uzun süreli bir durgunlukla sonuçlanabilir fakat düşük faiz oranlarını çok uzun süre korumak da neredeyse kesin olarak, daha yüksek bir enflasyona yol açabilir. Enflasyonu düşürmek için para politikasına çok fazla bel bağlamak da sorunlara yol açabilir. Ekonomik dalgalanmalar üzerine devlet, durgunluğu dengelemek için

genişlemeci maliye politikası uygulayıp, sonra da enflasyon dönemlerini kontrol altına alması için FED'e bel bağlarsa faiz oranları artar ve uzun vadeli ekonomik büyüme engellenir. Devlet bir noktada kendi harcamalarını kısmalı ve/veya uzun vadeli faiz oranlarının çok yükselmesini önlemek için vergileri yükseltmelidir (Mill, 2017, s. 219).

Parasal uyarılar değerlendirilirken ülkenin iç ve dış borçları da ele alınır. Ülkenin ekonomik alandaki gidişatına bağlı olarak toplum içerisinde bazı eleştiriler ortaya çıkar, özellikle ekonomiden anlamadığını ileri süren sabit ücretli çalışan veya daha iş hayatına adım atmamış bazı kesimlerce akıllara şu soru gelebilir: Neden devlet fazla para basarak herkesi zengin etmiyor ve borçları ödemiyor? Veya enflasyonist bir ortamda fazla para basılırsa ne olur? Bu basit bir soruların cevabı da oldukça basittir ve para politikasını ilgilendiren bir sorudur. Enflasyon bir kapitalist veya komünist bir toplum yapısından kaynaklı bir fenomen değildir. Enflasyon paranın basımıyla bir alakalı bir durumdur. Yukarıdaki iki sorunun oluşmasının altında ise para miktarı yatmaktadır ve enflasyon parasal bir fenomen halidir. Para basımını daha iyi açıklayabilme açısından, ülkenin dolar borcuna karşılık düşen yerli paranın bolca basıldığını ve toplum içerisindeki bireylere devlet tarafından hakkına düşen payını bolca verdiğini varsayarsak, fiyatlar düşer mi? Kesinlikle hayır. Herkes rahat bir yaşam mı sürer? Kesinlikle hayır. İşsizlik ortadan kalkar mı? Kesinlikle hayır aksine artar. Ülkenin dış borçları tamamen ödenir mi? Hayır. Çünkü insanların istekleri sınırsızdır ve sınırlı imkânlar vardır. Bir birey hayatı boyunca çalışarak biriktiremediği paraya bir anda sahip olursa ne olur? Bu birey gibi milyonlarca insan var. Bir daire alacağını düşünelim. İnşaat firmaları artan talebi karşılayamaz hale gelir ve bunun sonucunda sınırlı dairelerini en yüksek fiyattan satarak daha fazla kâr elde etmek için çalışırlar. Yani sabit ücretli bir çalışan, hayatı boyunca biriktiremediği paranın üzerine devlet tarafından verilen parayı eklese de yine o daireyi alamayabilir. İnşaat işçileri işten ayrılır ve inşaat durma noktasına gelir eğer bitmiş bir proje ise daireler satılamaz hale gelir bu da inşaat sahibi için büyük bir zarar oluşturmaktadır. Sadece inşaat alanında değil tüm üretilen ürünler içinde aynı durum geçerlidir. Fiyatlar artar. Artan fiyatlar sebebiyle insanlar geçimlerini sürdüremez. Çünkü para artık değersizdir. Ve paranın öncelikli fonksiyonlarından bir olarak değer biriktirme aracı olan durumundan çıkmıştır. Değersiz para karşısında kurlarda, ciddi yükselmeler görülür. Bu durum ise gelişmekte olan ve ithalata bağlı ülkelerde olumsuz

etkilerin doğmasına yol açar. Asgari ücret ile çalışan veya gelirini beğenmeyen binlerce hatta milyonlarca kişi işlerinden ayrılacağı için işsizliğin önüne geçilemez. Bunun haricinde şirket sahipleri de işçilerin ücretlerini karşılayamayacağı için dükkân kapatmak zorunda kalırlar. Piyasadaki para dolaşımında duraksama görülür. Devlet vergilerini alamaz hale gelebilir ki böyle bir durumda devletin gücünün yitirmesi ve uluslararası ilişkilerde negatif yönlü baskılarında doğmasına sebebiyet verebilir. Ayrıca toplum içi güvenliğin azalmasına kadar gidebilir. Faiz konusundan ele alacak olursak eline yüklü miktar para geçiren bireyler paralarını bankalara faiz karşılığında yatıramaz çünkü finans kuruluşları üreticiler ve tüketiciler olmadığından parayı işletemezler bir başkasına aldıkları mevduatı borç olarak yansıtamazlar. Ülke ekonomisi ciddi sıkıntı içerisine girer. Çünkü ekonomi herkes içindir ve herkes yaşamlarını ekonomi içerisinde yürütür bunun için ekonomik denge çok önemlidir ve bu dengeyi sağlamak muazzam bir çaba ister onun için iyi bilmek gerekir.

Gelişmekte olan ülke ekonomilerinde uygulanan para politikası, geleceğe yönelik tahmin edilemeyen belirsizlikler sebebiyle belirlenen hedeflerde sapmanın meydana gelmesi muhtemeldir. Fakat sapmaların ciddi boyutta olmaması gerekir. Bundan dolayı merkez bankası sapmanın (örneğin enflasyon hedeflemesinde) belli aralıkta (bant) hareket etmesine dikkat eder. Örnek olarak enflasyon hedeflemesinde, enflasyonun hedefin üzerinde çıkması karşısında faiz oranları yükseltilebilir ve ardından kamu borç stoku kontrolden çıkabilir ve daha fazla fiyat artışı gerçekleşebilir. Bu sebepten dolayı, uygulanacak para politikasının sonuca etkisini çok iyi bilmek ve faizin hangi yönden daha etkili olacağına dair bilgi edinmek çok önemlidir.

Ülke ekonomisi temel olarak, büyüme ve istihdam, ödemeler dengesi, fiyat istikrarı gibi hedefleri kapsar. Para ve maliye politikaları da bu hedeflere ulaşmak için kullanılan temel araçlardır. Para politikalarını uygulamakla yükümlü olan Merkez Bankası, bu işlevini banka ve banka dışı kesimlere olan yükümlülüklerini değiştirmek yoluyla gerçekleştirmeye çalışır. Parasal açıdan disiplin sağlanamadığı takdirde, reel ekonomi ve üretim baskı altında kalır ve dengeler bozulur (Türkoğlu, 2014, s. 95).

2.1.1. Para Politikası Amaçları

Para politikası ekonomik faaliyetlerdeki hacmin, genel anlamda fiyatların denetlenmesi amacını taşımaktadır. Bunun yanı sıra para politikası merkez bankası para arzı üzerinde de etkili olmaktadır. Ayrıca yukarıdaki satırlarda da bahsedildiği üzere gerek merkez-çevre bağlamında dünyadaki parasal dolaşımdan nem alabilmek adına ve tedavüldeki paranın artışı ve azalışı kontrolünü elinde tutabilmesi para politikasının bir diğer amacını vurgular. Para politikasının işlevselliği çoğunluklu olarak serbest piyasa ekonomisinin etkin olduğu ülkelerde görülmektedir. Bu sebeptendir ki para miktarının arttırılması istenildiğinde faizlerin azalması veya tersi durumda faiz haddinde bir artış görülebilir. Para politikası uygulandığı ülkelerde genel bir niteliğe sahiptir. Yani uygulamak istediği bir kararda, aynı zamanda ekonominin başka alanlarında da etki göstermesi kaçınılmazdır. Örneğin, faiz oranlarında ki bir değişimde döviz piyasası etkilenir bunun sonucunda ise ticari ilişkilerde ve alanda farklı akışların doğmasına yol açabilir. Veya enflasyonist bir ortamın doğmasına sebebiyet verecek yanlış alınan bir para politikası kararında insanlar paralarını dövize yatırabilir ve bunun sonucunda milli paranın değeri döviz piyasalarında aşağı yönlü olur. Çünkü paranın nerede nasıl kullanılacağı serbest piyasa ekonomilerinde bireylerin iradesine bağlıdır. Hükümetlerin gerek para miktarında gerekse faiz oranlarında değişikliğe gitmeleri bireylerin parayı nasıl kullanmaları gerektiği değil, bireylerin değişimler karşıda ve hükümetten bağımsız iradeleri çerçevesinde hareket eden bir kullanım şekli mevcuttur. Bu sebepten para politikası aslında bir müdahale çeşididir diyebiliriz.

2.1.1.1. Tam İstihdam

Ekonomi politikasında tam istihdamın amaç olarak belirlenmesi 1929 dünya ekonomik krizine kadar uzanmaktadır. Tam istihdam, tüm üretim faktörleri için amaçlanmakla birlikte, asıl üzerinde durulan, emek faktörünün tam istihdamıdır. Emek piyasasının istihdam durumu, ekonomideki tüm üretim faktörlerinin istihdam düzeyinin değerlendirilmesi için temel oluşturur. Para politikası uygulaması açısından tam istihdam amacı, konjonktürel işsizliğin önlenmesini, yapısal, mevsimlik ve arızi işsizlik türlerinin giderilmesini ya da ortadan kaldırılmasını da içerir. Ancak, tam istihdamın ölçülmesinde arızi ve mevsimlik işsizliğin tamamen ortadan kaldırılmasının zorluğu

nedeniyle, kabul edilebilir bir minimum işsizlik oranı, tam istihdam sayılmaktadır. Gelişmiş bir ekonomide ortalama %3 oranındaki işsizlik normal kabul edilmektedir. Gelişmekte olan ülkelere bu oranın %5 olması normal karşılanabilir. O halde bu ülkeler, ilgili oranlara ulaştıklarında, tam istihdama ulaşmış sayılabilir (Parasız, 2003, s. 1).

2.1.1.2. Fiyat İstikrarı

Türkiye'de 2001 yılında Merkez Bankası yasasında yapılan bir değişiklikle para politikasının oluşturulması ve uygulanmasına yönelik olarak enflasyon hedeflemesi ilkesi benimsendi. Yasaya göre, Merkez Bankası ve hükümetin beraberce belirleyecekleri enflasyon hedefi ve ekonomik büyüme tahminleri çerçevesinde para politikası, enflasyonun hedef doğrultusunda oluşturulmasına yönelik uygulanacak. Merkez Bankası'nın böyle bir görevi başarıyla yürütebilmesi için para politikasını enflasyondan başka hiçbir kaygısı olmadan yürütebilmesi gerekir. Buna yönelik olarak iki önemli şartı vardır: (1) Merkez Bankası'nın kamu kesimine (Hazine) kredi vermemesi, (2) Dalgalı kur rejiminin uygulamada olması. Birinci şart Merkez Bankası'nın iradesi dışında para arzını artırabilecek faaliyetlerden çekilmesini sağlıyor. İkinci şart ise, Merkez Bankası'nın döviz kurlarını kontrol edebilmek için enflasyon hedefi ile tutarlı olmayan para politikası uygulamasının önüne geçmeyi hedefliyor (Eğilmez ve Kumcu, 2016, s. 174).

Fiyat istikrarını sağlayabilme para politikasının amaçları arasında öncelikli yer tutmaktadır. Fiyat istikrarı, enflasyonist veya deflasyonist bir ortamda para politikasının mücadeleci ayağını oluşturmaktadır. Geçmişte olduğu gibi günümüzde de görülen fiyat istikrarsızlığın sebebi, toplam talepte görülen artışın fiyatları da sürekli olarak arttırma eğiliminde olmasıdır. Fiyatlarda görülen istikrarsızlıkların çözümü için para politikasında daraltıcı, tersi durumda ise genişlemeci uygulamalar ilgililerce devreye sokulmaktadır. Yüksek enflasyon oranları her zaman belirsizlik ortamı oluşturmaktadır ve bu durum karar birimlerini ve tüketicileri oldukça etkiler. Yani fiyat düzeyinin yükselmesi (enflasyon) sonucu, ekonomik faaliyetlerde belirsizlik oluşur ve bunun sonucunda ise iktisadi büyüme aşağı yönlü olarak hareket etmeye başlar. Bu bakımdan enflasyon parasal bir niteliğe sahip olduğundan para politikası için oldukça önemlidir.

Fakat Merkez Bankası'nın sadece enflasyon için çalışmaz aynı zamanda diğer değişkenler içinde çalışır.

Fiyat istikrarı ağırlıklı olarak fiyatların düşük seyirli ve istikrarlı seviyede seyretmesi anlamına gelmez. Ekonomideki karar verici otoritenin; üretim, tüketim, tasarruf ve yatırım alanlarındaki karar verme sürecini engellemeyecek nitelikte, geleceğe yönelik tahminlerde bulunabilecek kadar düşük enflasyon oranının oluşturulması ve sürekliliğin sağlanmasını gerçek anlamda fiyat istikrarı diye ifade edebiliriz. Bu bakımdan fiyat istikrarı Merkez Bankası hedefleri arasında yer almaktadır.

Fiyat istikrarı amacına para değerinin korunması amacı da diyebiliriz. Para değerinin istikrarından, öncelikle paranın yurtiçi değeri anlaşılmaktadır. Bilindiği gibi fiyatlar genel düzeyinin yıllık ortalama artış hızı enflasyon oranını verir. Ancak daha gerçekçi yaklaşımla enflasyon oranının %1-2 oranında tutulduğu bir ekonomide de fiyat istikrarının olduğunu rahatça söyleyebiliriz. Bu orandaki artışı, tam istihdamda ve büyüyen bir ekonomide olağan karşılanabilir. Gelişmekte olan ülkelerde %5 fiyat artışı normal karşılanmaktadır. Enflasyon oranının normal kabul edilen bu oranların üzerine çıkması, parasal servet biriktirme işlevinin sarsılmasına neden olabilir. Özellikle paradan kaçış olgusu, tasarruf oranını genellikle olumsuz yönde etkileyebilir. Ayrıca enflasyonun geliri yeniden dağıtıcı etkisini de unutmamak gerekir. Yani enflasyon sabit gelirliler aleyhine bir durum yaratır (Parasız, 2003, s. 2).

Ekonomik aktörler tasarruflarında, yatırımlarında veya tüketim konusunda karar alırken fiyat istikrarını değerlendirirler. Yani fiyat seviyelerindeki istikrar veya olası bir değişkenlik, aktörlerin kararlarını etkiler. Fiyat istikrarının oluşturulamadığı ülkelerde, finansal kuruluşlarında etkinliği azalmaktadır. Yani bu durum güven ortamının olmayışına ve geleceğin öngörülememesinin sebebinden kaynaklanan bir durumdur. Bundan dolayı faizlerde yükselme riski başlar ve hükümetlerin ekonomik politikalarında da sorunlar oluşturur. Başlıca sorun ise uluslararası ekonomilerde rekabette güç kaybına uğranmasıdır. İç piyasada ise, iş kapasitesinde ve gelir dağılımında bozulmalar görülür. Ayrıca, fiyat istikrarı toplumun sosyal refaha kavuşmasını ve sürdürebilmesi konusunda toplumun iktisadi damarlarından biridir.

Bunun yanında, serbest piyasa sisteminin işlerliğinin sürdürülebilmesi için fiyat mekanizmasının enflasyonun bozucu etkilerinden korunması gerekir. Bu sağlandığında, kaynakların etkili ve verimli bir şekilde dağılımı gerçekleştirilemez. Öte yandan genişletici para politikaları sonucu hâsıl olan enflasyon ve parasal sistemin bozulması ve buna bağlı olarak alınacak yanlış kararlar ve yanlış beklentiler M.Friedman ve Hayek'e göre stagflasyonun en önemli sebebidir (Parasız, 2003, s. 2).

2.2. EKONOMİK BÜYÜME

Ekonomi politikasının amaçlarından biri ekonomik büyüme, II. Dünya Savaşından sonra önem kazanmıştır. Daha önceki dönemlerde büyüme, konjonktür olgusundan ayrı olarak düşünülmüyor ve kısa dönemli ekonomik dalgalanmaların hafifletilmesi daha önemli bulunuyordu. II. Dünya savaşından sonra uzun süreli ekonomik gelişme sorunu da ekonomi politikasının amaçlarından biri olmuştur (Parasız, 2003, s. 2).

Ekonomik büyüme, her ülkenin öncelikli iktisadi politika hedefidir ve ekonomilerin temelini oluşturan ekonomik büyüme üzerinde ciddiyetle çalışılması gereken bir konudur. Ekonomik alanda büyümenin sağlanabilmesi için öncelikli olarak bazı tespitlerde bulunulması gerekmektedir. Örneğin, büyümeye fayda sağlayacak faktörlerin neler olduğunu, bu faktörlerin nasıl geliştirileceğini ve uygulanacağı üzerine politikaların oluşturulması ve uygulanması gerekir. Bu da ekonominin makro kısmından ibarettir.

Literatürde ekonomik büyümeyi araştırdığımızda karşımıza sıklıkla GSYH çıkmaktadır. Ekonomik büyümenin ölçülmesinde ve değerlendirmesinde GSYH'den yararlanılır. "Büyüme amacı gelişmekte olan ülkelerde kalkınma amacıyla birlikte ele alınmaktadır. Büyüme ve kalkınma hızları aslında kişi başına reel artış oranı olarak belirlendiği için aynı ekonomik değişkenlerle ölçülür. Ancak kalkınma anlam olarak daha kapsamlıdır ve ekonomik yapı değişikliğini de içerir" (Parasız, 2003, s. 2).

Ekonomik büyüme, ekonomik faaliyetlerin sağlıklı bir biçimde çalıştığı ve istikrar kazanmış bir süreç içerisindeki hareketin ifadesidir. Bu istikrarın sonucunda bizler, milli gelirimizde ve kazançlarımızda artışlar görürüz. Bu aynı zamanda ülkenin üretim

mekanizmalarının da istikrarlı çalıştığını ve kapasite artışlarının da meydana geldiğini yansıtır. Bunun sebebi ekonomik gelişmeyi destekleyici politikaların sürdürülebilirliğidir.

Örneğin, enflasyoncu politikalarla kısa dönemde ekonomik büyüme sağlanabilir. Ancak uzun dönemde, ekonomik büyümenin parasal gelişmelerle gerçekleştirilmesi desteklenebilir bir politika değildir. O halde para politikasının amacı, ekonomik gelişmeyi destekleyici olmalıdır. Ancak hangi büyüme oranının para politikasıyla ilgili konusu belirsizdir ve parasal taban politikasının en zor alanlarından birisi de bu konudur (Parasız, 2003, s. 2).

Diğer yandan siyasi ve sosyal olaylardan da etkilenen ekonomik büyümede nelerin net olarak etkilediği pek fazla kestirilemez. Çünkü daha önce de bahsettiğimiz üzere ekonomi oldukça hassas bir niteliğe sahiptir.

Her ülkenin büyüme oranları farklılık göstermektedir. Bu farklılıkların altında yatan bazı başlıca faktörler mevcuttur. Mesela teknolojik gelişim, beşeri, fiziksel kaynaklar ve sermaye büyümede etkili faktörlerdir. Her faktörün gücü ve düzeyi ülkeden ülkeye değişiklik arz eder. Örneğin, maden, toprak ve petrol bakımından zengin ülkeler bu alanlarda kendilerini en iyiye doğru geliştiriyorsa ve faydasını diğer alanlara doğru, doğru şekilde yayıyorsa ekonomik büyümede pozitif seyir izlenebilir. Diğer bir örnekle; iş gücü, eğitim ve üretim bakımından güçlü olan ülkeler, yeni fabrikalar, yeni ulaşım olanakları kurarak ayrıca eğitim alanında bilim ve teknik yönden de ilerleyerek ekonomik büyümeye katkı sağlayabilir. Aslında işin temelinde bireyin gelişimine fayda sağlayabilme ve yatırımların ekonomik büyüme sürecinde rol oynayabilmesidir. Burada ülkeler için önemli olan toplam nüfustan ziyade nüfusun niteliğidir. Nitelikli toplumlarda büyüme daha hızlı olur.

Dolayısıyla Smith, ülkelerin mutlak olarak üstün oldukları mal üretiminde uzmanlaşmaları ve dış ticaretin serbest olması sayesinde kaynaklarını en verimli şekilde kullanmalarının ülkelerin zenginliğini arttıracağını düşünmektedir. Sonuç olarak klasik iktisadın kurucusu olarak kabul edilen Adam Smith'e göre; ekonomik büyüme üzerinde

işbölümü ve uzmanlaşma; sermaye birikimi ve serbest dış ticaret politikaları önemli bir rol oynamaktadır. Smith'in görüşlerinde bazı sınırlılıkların ve çıkmazların olduğu görülse de; gerek dış ticaret gerek emek ile ilgili teorileri olsun kendisinden sonra gelen iktisatçılar için büyük bir ilham kaynağı olduğu da göz ardı edilmemelidir (Topuz, 2017, s. 66).

Toprakların verimliliği insan yaşamında önemli bir kaynaktır. Topraklarının verimliliği sayesinde nüfusun tüm besin ihtiyacı karşılanabilir. Diğer taraftan, Orta Doğu ülkeleri coğrafi konumları sebebiyle verimli topraklara sahip değildirler. Bu yüzden besinlerini çoğunlukla ithal etme mecburiyetinde kalırlar. Bu nedenle ihracatlarının bir payını ithal besine ayırmaktadırlar. Ayrıca doğal kaynakların ülke topraklarındaki zenginliği endüstriyel büyümeye ve beraberinde ekonomik büyümeye de katkı sağlamış olur.

Eğer bir ülke kaynaklarını verimli bir şekilde kullanabiliyorsa, bu o ülkenin ekonomik olarak büyümesini hızlandırır. Azgelişmiş ülkelerde görülen ekonomik alanda geri kalınmışlığın sebebi ise doğal kaynakların, beşeri ve fiziksel yatırımların, teknolojik anlamda gelişmişliğin olmayışıdır. Bunun en net ifadesini Afrika, Afganistan, Somali, Nijerya, Libya vb. ülkelerde görmekteyiz. Örneğin Afrika, doğal kaynakları (maden) bakımından zengin bir ülke fakat ürünlerinin değeri ve verilen emek karşılaştırılması sonucu ortaya ciddi bir orantısızlık çıkmakta. Bu durum tabi gerek kapitalist gerek kolonyal sistemde tartışılması gerekir fakat konuyu ilgilendiren tarafı üretimde bilgi birikiminin, kullanım olanaklarının, teknolojinin, beşeri sermaye bağlamında nitelikli toplum yapısının olmayışından kaynaklı bir ekonomik büyüyemezlik durumudur. Ekonomik büyümede doğal kaynakların zenginliği ekonomik büyümeyi sağlayan temek kaynak olarak söylenilse de aslıda dünya ülkeleri üzerinde öyle olmadığını açıkça görebilmekteyiz. Çünkü doğal kaynak bakımından zengin ülkeler, gelişmemiş ülkelere göre, ekonomik büyümede daha yavaş kalırlar.

Kaynakların bol olması bir ülkenin ekonomik büyümesini sağlayabileceği gibi, o ülkenin gelişmemesini de sağlayabilir. Bu durum toplumun niteliğine bağlı olmakla birlikte, hükümet yönetiminin de iyi olamamasından kaynaklı bir durumdur.

Örneğin doğal kaynakların zenginliği araştırmalarında Nijerya'dan sıklıkla bahsedilir. Araştırmalar, Nijerya'nın petrol kaynaklarının zenginliğinden bahsederken diğer taraftan bu zenginliğe karşılık Gayri Safi Yurtiçi Hasılanın 'da düşük seyrettiğinden bahseder.

Doğal kaynaklarının zenginliğine rağmen ekonomik açıdan kötü durumda olan sadece Nijerya da değildir. Petrol bakımından Angola, Çad Cumhuriyeti, Sudan ve Güney Sudan, Venezüella ve Irak; maden ve elmas bakımından Kongo, Sierra Leone Cumhuriyeti, Liberya önemli doğal kaynak zengini olan ülkeler arasında iken; düşük Gayri Safi Yurtiçi Hasıla düzeyi, yoksulluk, iç savaş, yolsuzluk ve politik baskıdan bir türlü kurtulamayan ülkelerdir (Deacon ve Rode, 2015, s. 227).

Buradan da anlaşılacağı üzere beşeri, fiziksel, teknolojik ve sermaye düzeylerinin yetersiz olması göze çarpmaktadır. Bahsi geçen bu dört önemli faktör bir yandan da ülkelerin gelecekteki ekonomik gelişimlerinin sürdürülebilmesini garanti etmekle beraber teminat altına da almaktadır.

Bunun yanı sıra üretim sürecinde kaynakların verimliliğini artırarak elde edilecek olan tasarruflar ise yine büyümede pozitif etki oluşturabilir. Çünkü ekonomik anlamda ilerleme sağlayabilme adına tasarruflar etkin rol oynar bunun sebebi tasarrufların sermayeye dönüşmesi sonucu kaynakları daha verimli kullanılabilmesinin yolunu açar veya yeni üretim mekanizmalarının gelişimini sağlayarak yeni ticari alanların oluşumunu sağlayabilir. Tasarruflardan elde edilen birikimler zaman içerinde bankalarda toplanmaya başlamış olup ödünç sistemi sayesinde daha çok alana kredi sağlanarak ülkeler açısından büyümeye hızlandırıcı bir etki sağlamıştır.

Sermaye ayrıca doğrudan mal ve hizmetlerin üretim sürecinde girdi olarak yer aldığı için verimliliği arttırmaktadır. Özellikle gelişmemiş ülkelerde sermaye birikiminin yeterli olmaması sebebiyle verimlilik düşük seviyelerde seyretmektedir. Aynı zamanda bu ülkelerde tasarruf ve yatırım yapma noktasında bireyleri teşvik edici unsurlar da bulunmamaktadır. Tüm bunlar birlikte değerlendirildiğinde; birbirini etkileyen ve bir döngü içerisinde yer alan tüm bu faktörlerin ekonomik büyümeyi olumsuz etkilemesi

kaçınılmaz olacaktır. Ancak tasarruflar ve bu tasarrufların doğru şekilde yatırımlara dönüştürülmesi ekonomik büyüme için büyük bir öneme sahip olan sermaye birikimini arttırılabilir. Sermaye birikimi de tıpkı diğer kaynaklar gibi ekonomik büyüme için gerekli bir koşul olsa da tek başına yeterli değildir (Topuz, 2017, s. 59).

Marx teorisinde sermaye, "sabit sermaye" ve "değişken sermaye" olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. İş araçları ve bina, kömür, kereste gibi diğer araçlar sabit sermayeyi oluştururken; işgücünün fiyatının temsil ettiği sermaye ise değişken sermaye adını almaktadır. Kapitalist üretimde "artık değeri" değişken sermaye yaratmaktadır; makine ise sabit sermayenin bir parçasıdır ve artık değer yaratmaz (Marx, 1965, s. 61).

2.2.1. Beşeri Sermaye

Ülkelerin ekonomik olarak gelişebilmeleri için ekonomik olarak kalkınmaları bir zorunluluktur. Ekonomik kalkınmada ise, bilginin önemi ortaya çıkmaktadır. Yani bilginin üretilmesi ve üretilen bilginin en iyi şekilde topluma sunulması gerekmektedir. Bilginin üretilmesinde, paylaşılmasında ve en iyi şekilde kullanılabilmesi için eğitimli ve sağlıklı bireyin/bireylerin var olması gerekir. Bu aynı zamanda nitelikli toplum yapısının temsilidir. Bu tarz toplumların varlığı, ekonomilerin kalkınabilmeleri açısından etkin rol oynamaktadırlar. Beşeri sermayede en etkili ve önemli faktör nitelikli bireylerin gücüdür.

Bu tarz toplum yapılarında, ülkelerin ekonomi alanındaki gelişimleri daha hızlı olmaktadır. Örneğin, başlı başına bir problem olan yoksulluk seviyesinde azalma görülür, yine ekonomilerin başlıca problemi olan işsizlikte azalmalar görülür. Ülkelerin kalkınması demek, bu iki önemli sorunun ortadan kalkması veya ciddi oranda azalması demektir. Çünkü bilginin üretimi demek aynı zamanda edinilen tecrübelerinde paylaşılması demektir. Bu durum var olan üretim tarzına yeni boyutlar kazandırılmasının kapılarını açar. Bunun sonucunda ise üretimde yükselmeler görülür ve insanlar yeni iş imkânları ve beraberinde gelir elde ederler.

Bu sebeplerden dolayı bireye yatırım yapmak aynı zamanda ülkeye yatırım yapmaktır. Dünya üzerinde görülen gelir eşitsizliklerinin temelinde bireye yatırımın olmayışı yatar. Bu durum daha çok az gelişmiş ülkelerde gözlemlenir. Bu ülkelerde gözlemlenen/yaşanılan gelir eşitsizlikleri ise gelişmiş birey oluşumuna başlıca engeldir. Bireylerin bilgisel açıdan gelişmesi beşeri sermaye katkı sağlarken, aynı zamanda ülke gelirinin artmasına da neden olmaktadır. Bu açıdan ülkeler arasındaki gelişmişlik seviyesini beşeri sermaye doğrudan ya da dolaylı biçimde etkileyebilmektedir. Bir ülkedeki beşeri sermayenin gelişmiş olması ülkenin gelirini artırmaktaysa bu durumun ülkelerin gelişmişlik seviyesini etkilemesi artırması gayet normal olacaktır (Canpolat, 2000, s. 269).

Bilginin üretilmesinde en önemli faktör eğitim sisteminin güçlü olmasıdır. Bilginin üretimi sadece bireylere fayda sağlamaz. Onlar, vasıflı olarak nitelendirilmelerinin yanı sıra ülkenin de bilgi üretebiliyor olması demektir. Ülkenin de bilgi üretmesi demek, tercih edilen ülke statüsüne sahip olabilmesi demektir. Ve ülkeler ürettikleri bilgileri üretimde ve diğer ekonomik faaliyetlerde aktif bir şekilde kullanabiliyorlarsa, bu aynı zamanda o ülkenin ne kadar gelişmiş ve gelişmekte olduğunun bir diğer göstergesidir. Gelişmiş ülkelerde bu gösterge, gelişmemiş ülkelere göre oldukça net bir ifade taşımaktadır.

Ülkelerin kalkınması ülke bünyesinde yaşayan insanların refah içinde olabilmeleri açısından son derece önemlidir. Bu açıdan ülkelerin kalkınması mali ya da ekonomik açıdan rahatlığa kavuşturulmasıyla yakından ilgilidir. Ayrıca ülkelerin diğer ülkeler tarafından tercih edilebilir olmasında kalkınma düzeyinin bir önemli yeri bulunmaktadır (Karagül, 2002, ss. 10-12).

Eğitim bilgi aktarım sürecinin yegâne unsuru olarak karşımıza çıkması itibariyle tüm üretim aşamalarında karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle üretimde bilginin olmadığı hiçbir aşama yoktur. Bu durum bilginin üretiminin en önemli olgusu olduğunu ortaya koymaktadır (Demir, 2006, s. 28).

Beşeri sermayenin arttırılması için eğitim alanına yapılacak yatırımlarla sınırlandırılmaz. Beşeri sermaye yatırımları eğitime yapılan yatırımlarla sınırlandırılmaz. Beşeri sermaye yatırımları eğitime yapılan yatırımlarla beraber, sağlık alanına yapılan yatırımlar ve bireylerin mutluluğunu sağlamaya yönelik yatırımlardan oluşmaktadır. Bu açıdan bireylerin kaliteli yetiştirilmesi sadece eğitim açısından ele alınacak bir husus değildir (Yıldırım, 2005, s. 8).

Bireyin gelişmesiyle birlikte ise ortaya konan ekonomik olgu da artmakta ya da gelişim göstermektedir. Ekonomik olgudaki gelişim yeni istihdam imkânlarının ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Bu açıdan beşeri sermayeye yapılacak yatırımlar hem ekonomiyi hem de bireyleri desteklemektedir. Eğitim faaliyetlerinin artırılması üretimdeki etkinliği artırarak, ekonomik kalkınmanın sağlanmasında önemli rol oynamaktadır (Durgun, 2008, s. 133).

Bireylerin iyi eğitim alabilmeleri ve ülkelerine daha faydalı olabilmeleri için ayrıca sağlıklı olmaları gerekmektedir. Bireylerin hem eğitimli hem de sağlıklı olmaları, onların verimliliğini daha üst seviyelere taşımaktadır. Bu durumun sağlanması birazda ülke yönetimine bağlıdır ayrıca refah ve sosyal devlet kavramları üzerinden tartışılması gerekir. Sağlıklı insan çok daha verimli eğitim alacağından dolayı üretkenlik konusunda da daha başarılı olabilecektir.

Üretim sürecine dâhil olan insanların çoğunluğunu fiziksel ve ruhsal açıdan etkin olan bireyler oluşturmaktadır. Bu açıdan bireylerin bir araya gelmesi büyük potansiyelin oluşmasına imkân tanımaktadır. Bu potansiyel aynı zamanda beşeri sermaye olgusunun oluşmasında temel etken olmaktadır. Yani ülkelerin sahip oldukları nüfus potansiyeli beşeri sermayenin yaratılmasında oldukça önemli olmaktadır (Karagül, 2002, s. 84).

Zaten bilindiği gibi beşeri sermayeye yapılan yatırımlar verimliliğin arttırılmasında, istihdamın yükseltilmesinde, üretimin arttırılmasında ve teknolojik ürünlerin kullanımlarının yaygınlaşmasında olumlu etki göstererek ülke ekonomisinin gelişmesine olanak sağlamaktadır (Yumuşak ve Kar, 2003, ss. 1-2)

2.2.2. Fiziksel Sermaye

Beşeri sermayeden sonra incelenmesi gereken fiziksel sermayenin de ekonomilerin gelişiminde etkisi oldukça fazladır. İnsanlığın tarihinde avcı-toplayıcı yaşam tarzından günümüze kadar olan süreçte, insanlar yaşamlarını sürdürebilmek adına ve bir şeyler üretebilmek adına her zaman bazı aletler yapmışlar ve bu aletlere ihtiyaç duymuşlardır. Bu üretim aletleri/ekipmanı her zaman için sermaye olarak kabul görülmüştür. Bu sebepten dolayı ürün ekipmanı ya da mallar fiziksel sermaye olarak nitelendirilmiştir. Fiziksel sermayenin ortaya çıkışını hızlandıran da Sanayi Devrimi olmuştur.

Bu yönüyle üretimi gerçekleştirmek maksadıyla kullanılan alet, makine, bina ve diğer unsurlar fiziki sermayedir. Beşeri sermaye olgusu ise direkt üretim surecindeki insanlara ilgili bir unsur olup, bu açıdan çalışanlara ait bir kavramdır (Ağır ve Kar, 2000, s. 57).

Fakat dikkat edilmesi gereken bir husus ise fiziksel sermayenin, beşeri sermaye ile olan gizli kalmış ilişkisidir. Bu iki sermaye tipi arasındaki ilişkiyi çözen ülkeler her zaman için daha önde yani daha hızlı gelişim süreci içerisindedirler. Çünkü fiziki sermaye olarak bir ekipmanın veya aletin tek bir amaç için kullanılabilmesinin yanı sıra onu geliştirmekte mühimdir. Bir ürünün üretiminde her zaman bilgi birikimi, bilgi paylaşımı, tecrübe gibi bir takım gereksinimler mevcuttur. Ve bir ürünün üretilmesi ardından o ürünün de sürekli bir gelişim içerisinde olması gerekir bunun sebebi sürekli gelişen teknolojik olaylardır. Ve günümüz dünyası bu teknolojik yeniliklere karşın her zaman kapılarını sonuna kadar açmak zorundadırlar. Aksi takdirde Karl Marx'ın da ele aldığı konu olan yabancılaşmanın benzer durumu ile karşılaşabilme ihtimali çok yüksektir. Ürün bir bireyin elinde gelişir fakat o ürün başkasının elinde farklı boyut kazanarak ilk üreticiye karşın yabancı bir hal alır. Tabi ki üretimde kullanılan ekipmanın tümü gereklidir fakat o ekipmanın daha fazla işlevsellik kazanabilmeleri için ve yeni ürünlerin yeni projelerin hayata geçirilmesi içinde beşeri sermayenin de olması gerekir. Beşeri sermaye ile desteklenen fiziksel sermaye, güçlü ekonominin sürekliliğini sağlar. Ekonomilerin sağlıklı gelişimleri açısından her iki alanda yatım yapmaları gerekmektedir. Çünkü bu durumun devamlılığında araştırma geliştirme ve teknolojik faaliyetlerinde gelişimi sağlanır.

2.2.3. Araştırma Geliştirme (AR-GE) ve Teknoloji

Ekonomik büyümeye fayda sağlayacak olan diğer bir konu ise AR-GE'dir. Yeni fikirlerin, yeni projelerin, yeni imkânların, yeni icatların yani 'yeniliklerin' ortaya çıkması için bu alandaki yatırımlar önemlidir. Özellikle modern dünyanın ihtiyaçlarına hızlıca cevap verebilmek adına sürekli bir gelişim içerisinde olmak gerekir. Japonya ve Çin gibi ülkeler bu alandaki yatırımları oldukça fazladır. AR-GE yatırımları ayrıca daha fazla kâr edebilmenin kapılarını açar. Bunun için ülke yönetiminin destekleyici politika rolü çok büyüktür. AR-GE sonucu ortaya çıkan projelerde az veya çok riskler bulunmaktadır. Bunu için planlama çok önemlidir. Yani, neyi nereye kimler için ve nasıl soruları önemlidir. Devletlerin destekleyici projeleri aynı zaman da teşvik edici ve korumacı politikaları da sunması gerekir. Bunun içinde hukukun çok iyi çalışması gerekir. Sanayileşmiş ülkelerdeki, ekonomik büyümenin devamlılığı için teknolojik yatırımlarında olması gerekir. Teknolojik yatırımlar, teknoloji alanındaki gelişmişliği gösterir. Bunun için AR-GE çalışmalarının verimli olması gerekir. Çünkü teknolojik gelişimlerin sağlanması için AR-GE çalışmalarının yapılması gerekir. Dünya üzerinde çok büyük bir pazar mevcuttur. Bu pazardaki aktörler başlıca üreticilerdir. Pazardan faydalanabilmek adına ve kârlarını maksimuma çıkarmak isteyen üreticiler teknolojik gelişime önem verirler. Bunun için AR-GE çalışmalarında bulunurlar ve bu alanda yatırım kapılarını açarlar. Tüm bunların yanı sıra devletten bir güvence isterler yani patent hakkına sahip olabilme adına ilgili kurumlara başvururlar. AR-GE yatırımları ve teknolojik gelişmeler ekonomik büyümeye fayda sağlayıcı unsurlardır.

2.2.4. Hukuk

Bireyden topluma hatta hükümetlere kadar, herkes yasalar önünde eşit olmalıdır ve yasalarında adil olması gerekir. Çünkü bir anayasada temel ilke, bireysel ve sosyal hakların nasıl korunacağı üzerindedir. Rekabetin olduğu piyasa ekonomilerinde ekonomik etkinliklerin sağlanabilmesi yani, kaynakların ve üretimin verimli kullanımı ve dağılımı toplumsal ve sosyal refahı da artırıcı niteliktedir. Bir ülke açısından hukukun sadece ekonomik anlamda değil, toplumsal yaşamda da çok iyi sağlanması gerekir. Hukukta ciddiyet, kararlılık, tarafsızlık ve en önemlisi adil olmak çok önemlidir. Yolsuzlukların olması, adam kayırmacılığın, dolandırıcılığın, vergi kaçakçılığın olması gibi bir takım usulsüzlüklerin ve yasa dışı faaliyetlerin olması hem

ekonomiye hem de toplumsal yaşama ciddi zararlar vermektedir. Diğer taraftan mülkiyet haklarının korunmaması, ekonomide belirsizliğe sebebiyet verecek siyasi kararlar, hukuki açıklıklar gibi durumlarda ise yine ekonomilerin ve toplumsal yaşamın zararı söz konusudur. Ekonomik açıdan hak ve özgürlükler devletin hukuki yapısını yansıtır. Eğer devlet özgürlüğü kısıyorsa o zaman servet artışını sağlayabilir. Bunu nedeni sosyal ve toplumsal refahı artırmak istemesi olabilir. Fakat toplumun belli kesiminde refah artıyorsa bu kez refahı artmayan kesimin adalet çerçevesinde zararın karşılanması devletin görevidir.

Daha öncede belirttiğimiz üzere ekonomi oldukça hassas bir yapıya sahiptir. Bireysel yatırımlar, fabrikalar ve özellikle yabancı yatırımcıların önceliği hukuki açıdan güven ortamıdır. Güven ortamının bulunmadığı ülkelerde yatırımların gelişmesi ve sıcak paranın dolaşıma girmesi pek mümkün olmadığı gibi olanın da kaçmasına sebebiyet verebilir. Bireyler açısından geleceği görememek onların paralarının ekonomide değil yastık altında kalmasını sağlar. Diğer taraftan yabancı yatırımcılar için de aynı durum geçerlidir. Onlarda paralarını yatıracağı yerlerde hukuki gücün olmasını isterler. Aksi takdirde paralarını başka ülkelerde kullanırlar.

Gelişmekte olan ülkelerde sermaye yatırımı eksikliğinin bir nedeni, yozlaşmış hükümetlerin, ulusal çıkarlar adı altında özel mülkiyete el koyma ihtimallerinin çok fazla olmasıdır. Venezuella'nın 2007'de yabancılara ait petrol yataklarına el koyması, büyük olasılıkla yeni yabancı yatırımları engellemiştir (Mill, 2017, s. 230). Birçok ülkede benzeri faaliyetlerin olduğunu görmekteyiz. Bu durumlar her zaman için sermaye maliyetine zarar vermektedir.

2.2.5. Devletin Büyümesinde Etkili Faktörler

Devletin büyümesinde etkili olan bazı faktörler mevcuttur. Faktörlerin başında sanayileşme gelmektedir. Fabrika sisteminin gelişmesi, teknolojik yenilikler, şehirlerin büyümesi, alt yapı, işsizlik, konut, sağlık ve eğitim gibi birçok sosyo-ekonomik sorunları ortaya çıkarmıştır. Bu yeni sorunlar piyasa ekonomisi tarafından tatminkâr bir şekilde çözülemediği için devletin müdahalesi zorunlu hale gelmiştir.

Ticari ve sınai faaliyetler, toplum üzerine ek bir maliyet yüklemektedir. Firmalar üretimde kullandıkları kaynaklara ellerinden geldiği kadar az ödeme yapmak isterler. Bunu maliyetleri en az düzeye indirmek için yaparlar. Piyasada sosyal maliyetlere sebep olan faaliyetleri düzenlemek ya da engellemek devletin görevidir.

Büyümeyi sağlayan devletin ekonomiyi kontrol etmek istemesidir. Devletin ekonomiyi makro düzeyde kontrol etmek istemesi ekonominin işleyişinde hayati önem taşıyan anahtar endüstrilere sahip olmayı gerektirmiştir. Devlet bu anahtar endüstrilere uygulayacağı yatırım ve fiyat politikalarıyla ekonominin bütününü etkilemeyi amaçlamaktadır. Piyasa üzerinde devlet denetiminin bir amacı da tekellerle mücadeledir. Çünkü piyasada monopolleşen özel firmalar tüketiciler aleyhine işleyen bir ekonomik model oluşturabilirler. Devlet monopolleşmeyi kontrol etmek için piyasaya rakip olarak girmiş ve bu amaçla iktisadi ve ticari işletmeler kurmuştur. Ne var ki devlet piyasada özel tekellere mani olayım derken kamu tekellerinin ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

Devletin ekonomik hayata girmesinin sebebi siyasidir. Devlet bazı ekonomik kuruluşlara sahip olmakla toplum üzerindeki siyasi gücünü arttırmak ister. Özellikle gelişmekte ola ülkelerde ekonomik araçlar siyasi otoritenin gücünü arttırmak amacıyla kullanılmaktadır. Yani bağımsızlığına kavuşmuş ülkelerde iktisadi devlet teşebbüsleri milliyetçiliğin ve egemenliğin bir sembolü olarak görülmekte ve teşvik edilmektedir. Bu iktisadi işletmeler (yeni) siyasi rejimle toplum arasında bütünleştirici bir köprü görevi yapar. Aynı zamanda işletmeler devletin modernleşme ve kalkınma politikalarının iktisadi alandaki modelleridir.

Modernleşme politikası izleyen ülkeler, ister istemez merkeziyetçi ve devletçi olurlar. Çünkü modernleşme gelişmekte olan ülkelerde hep siyasi iktidarlardan halka doğru tek yönlü bir siyasi çizgiyi izlemektedir. Modernleşmenin toplumdaki içsel dinamikleri geliştiremedi takdirde iktidarların bu alandaki görevi devam eder. Bu da devlet bürokrasisinin büyümesi sonucunu doğurur. Devletler kuralları belirler ve koyar fakat yönetenler bürokratlardır bu yüzden yönetici makamına sahip olmak ile yönetici olmak

farklı şeylerdir. Bakanlar emir verebilir fakat olayın ifadesi kime, ne zaman, neden ve nasıl gibi bir takım önemli soruları bürokratlar sorar ve sorgulamalarını yaparlar.

Demografik yapıdaki değişikliklerde devletin büyümesine etki eder. Ülkeler genel nüfusun artması kompozisyonunun değişmesi ve belirli yaş gruplarının ihtiyaçları devletin görevlerini arttıran önemli bir faktördür. Gençlerin eğitimi çalışanların ve yaşlıların sosyal güvenliklerinin sağlanması artan nüfusa yeni iş imkânlarının temini gibi sorunların çözümü hep devletten beklenir.

Kentleşmede kamu hizmeti için yeni taleplerin oluşması, kişi başına düşen milli gelirin artması, gelişmiş ülkelerde gelirin yeniden bölüştürülmesi politikası devletin büyümesinde etkili faktörlerdir. Devlet toplum refahı adına eğitim, sağlık ve konuta fazlaca kaynak aktarımında bulunur. Devletin büyümesini ve harcamalarını teşvik eden bir faktörde kamu hizmetinin ucuz olduğu inancıdır. Buna bağlı olarak kamu hizmetlerinin çoğaltılması devletin görevidir. Ayrıca kamu, işletmelerin verimliliğinin arttırılmasında etkin rol oynar.

2.3. PARA POLİTİKASI STRATEJİLERİ

Ekonomi politikaları uygulamalarında büyük zorluklarla karşılaşılır. Ekonomilerde birbirinden farklı uyuşmazlıklar görülebilir. Örneğin, tam istihdama yönelik politika çalışmaları beraberinde enflasyonu da getirebilir. Diğer bir örnekle piyasalardaki genel fiyat düzeyinin iyileştirilmesine yönelik politikalar beraberinde ödemeler dengesine de yardımcı olabilir. Çünkü ödemeler dengesi ülkelerin enflasyon oranındaki değişimlerini de göz önünde bulundurur. Veya faiz oranlarındaki artış üretimde zayıflıklara yol açabilir. Ekonomilerde her zaman birbirini destekleyen tamamlayıcı veya faktörler arası çatışmalara sebebiyet verecek durumlar mevcuttur. Bu sebepten dolayı para politikası stratejisinde doğru hedeflere yönelmek ve diğer alanları da kontrol altında tutmak oldukça önemlidir. Para politikalarının yürütülmesinde öncelik günümüz ekonomilerinde fiyat istikrarına yöneliktir. Stratejik anlamda ise parasal hedeftir. Fakat parasal hedef sadece ihraç edilmeyen ürünlerin piyasa ki değeri değil, bunun yanı sıra kur hedefi ve enflasyon hedefine yönelik çalışmaları da barındırır. Genel olarak para politikası stratejileri dört farklı hedef üzerinden değerlendirilir. Parasal, kur, faiz ve

enflasyon hedefleri ayrıca bunlar milli paranın ulusal düzeyde değerinin korunmasını da sağlar.

Parasal hedefleme, ülkelerde görülen enflasyonu veya beklentilerini kontrol altında tutma amacını taşır. Merkez Bankası bu yolla para arzını kontrol eder ve yüksek enflasyonu düşürmeye çalışır. Parasal hedefleme; stratejik olarak faiz, ara hedef olarak para arzı ve parasal hedeflemenin nihai amacı olan enflasyon üçlüsünden oluşan bir sistemdir.

Stratejik çerçevede döviz kuru hedeflemesi her ülkenin uygulaması gereken bir politika değildir. Kontrol altında tutulur; fakat bir seçenek değildir. Amerika, Japonya ve Avrupa Birliği gibi topluluklarını buna örnek gösterebiliriz. Bu tarz ülkelerde diğer para politikası araçları kullanılır. Stratejik hedeflemede ise faiz ön plandadır.

Döviz kuru hedeflenmesi, yerli paranın güçlü bir ülkenin parasına bağlanması stratejisidir. Fakat böyle bir durumda uygulanmak istenilen para politikalarının kontrolü azalır. Çünkü para bağlandığı ülkenin politikalarından etkilenir. Bu sebepten dolayı kur hedeflemesinde, özellikle gelişmekte olan ülkelerde krizlerin olma ihtimali daha fazladır. Gelişmekte olan ülkelerde yerli paranın geleceği, bağlandığı ülke sebebiyle belirsizdir. Finansal kuruluşlar borçlanırken döviz cinsinden borçlanırlar. Bu durumda ise devalüasyon olma ihtimali ortaya çıkar. Olumlu taraftan bakacak olursak, enflasyonun yüksek olduğu ülkeler parasını enflasyonun düşük olduğu ülkelere bağladığında, fiyat ve ücretler üzerinde baskılama olanağı elde ederler. İhracata bağlı ülkeler açısından, döviz kurlarının herhangi bir sebepten dolayı dalgalanması, bu ülkelerde maliyet artışlarına neden olabilir. Bu sebeple, kur hedeflemesi yabancı para birimlerinde istikrar sağlanması açısından da önemlidir. Döviz kuru hedeflemesinin kamuoyu açısından bir diğer avantajı ise anlaşılabilir olmasıdır. Ayrıca kur hedeflemesi yabancı yatırımcılar açısından da daha cazip olduğu bilinmektedir. Faizlerin yükselmesi durumunda yatırım harcamaları düşer ve tüketimlerde azalmalar görülür. Çünkü bankaların sunduğu tüketici kredisi oranlarında artış olur. Faiz oranlarının düşmesi durumunda ise tam tersi durumla karşılaşılır. Bu olaylar Merkez Bankası'nın kısa vadeli faiz politikaları sonucunda gerçekleşir. Çünkü kısa vadeli faiz politikaları finansal

kuruluşların maliyetlerini etkileyerek, onların orta ve uzun vadede faiz oranlarını düşürmesi veya artırmasına neden olur. Bu durumdan etkilenenler çoğunlukla tüketicilerdir.

Fiyatların genel düzeyinde ki artışın ifadesi olan enflasyon, tüm ekonomiler için önemli bir sorundur. Yüksek enflasyon, faiz oranlarını arttırarak yatırımları olumsuz etkilemektedir. Faiz ile enflasyon arasında ki ilişki enflasyonun büyüme üzerinde etkili olduğunu ortaya koymaktadır. Yüksek faiz oranları enflasyonu tetikleyicisi niteliğinde olduğu özellikle günümüz tartışmalarında iyice açığa çıkmaktadır. Yüksek faizler kamunun ve özel sektörün borçlanmasını zorlaştırmaktadır. Devlet bütçe açığı verirken, özel sektöründe maliyetleri artabilmektedir. Bütçe açığının kısa vadeli kaynaklardan karşılamak istenilmesi doğrudan, fazla tahvil ihracı dolaylı olarak enflasyonu artırabilmektedir. Özel sektörün maliyetleri sunmuş olduğu mal ve hizmetlere yansıtıldığından dolayı emtia ve hizmet fiyatları da hızla yükselişe geçecektir. Faiz ile enflasyon arasındaki ilişki ilk kez 1930'da Irving Fisher tarafından ortaya konulmuştur. Enflasyon ile faiz arasındaki ilişki 'Fisher Etkisi/Hipotezi' olarak adlandırılmaktadır. Bu ifade; uzun dönemde beklenilen enflasyon oranındaki değişmeler aynı oranda nominal faiz oranında bir değişime neden olacağı üzerinedir. Kurulan bu ilişkinin nedeni uzun dönemde reel faiz oranının enflasyon oranını etkileyen parasal dengesizliklerden etkilenmemesidir.

Fisher Hipotezinin geçerli olup olmadığının bilinmesinin ekonomide uygulanan politikalar, karar birimleri ve döviz kurları açısından farklı önemi vardır. Bunlardan ilki nominal faiz oranı ile enflasyon arasındaki etkileşimin bilinmesi hem finansal piyasaların hem uygulanan para politikalarının etkinliği açısından, bu etkileşimin yönünün ve türünün bilinmesi ise merkez bankalarının enflasyonla mücadelede para politikasını belirlemede önemli rol oynamaktadır (Lebe ve Özalp, 2016, s. 96).

İkincisi ise ekonomideki aktörlerin karar verirken bu hipotezin geçerli olması durumunda yani beklenen enflasyon oranında ortaya çıkan bir değişiklik reel faiz oranını etkilemeyip yalnızca nominal faiz oranında bir değişiklik meydana getirmesinde para politikasının reel faiz oranları üzerinde bir etkiye sahip olmamasıdır.

Son olarak ta Fisher Hipotezi döviz kurlarını etkilemektedir. Döviz kurlarında meydana gelen değişiklik ise ticaret ve sermaye akışını etkilemektedir. Bununla birlikte tasarruf ve yatırımlar üzerinde de etkiye sahiptir. Para politikası uygulayıcıları ve siyasi otorite faiz oranlarının düşürmek istiyorsa öncelikli olarak enflasyonu kontrol altına almalıdırlar. Enflasyonun orta vadede düşük kalması ile faiz oranları ve enflasyon arasındaki ilişki uzun dönemde kırılacaktır. Daha açık ifade ile, uzun dönemli ilişkinin varlığı devam ettikçe faiz oranlarının düşmesi için mutlaka enflasyonun düşmesi gerekir.

Firmalar globalleşmeyle birlikte finansal riskler veya finansal olmayan risklerle karşılaştığı bilinmektedir. Finansal olmayan riskler, işin bütünleşme ve organizasyonel yapısına hakim olan firma yöneticileri tarafından ortadan kaldırılabilen değişikliklerdir. Finansal riskler ise firmaların tamamen dışında gelişen döviz kuru, piyasa, faiz oranı, krediler ve likidite gibi risk barındıran değişkenlerdir. Firmalar, gelecekte maruz kalabilecekleri finansal risklerden vadeli piyasalarda portföy çeşitlendirme, hedging (korunma/sigortalama) ve arbitraj amaçlı işlem yaparak risklerden korunmaya çalışırlar. Özellikle günümüz ekonomi koşullarında görülen faiz oranlarında ki artışın, döviz kurlarında ki aşırı dalgalanmaların ve dolayısıyla ürün fiyatlarına karşın yansımalardan doğabilecek her türlü risklere karşın firmalar kendilerini garanti altına almak istemektedirler. Bu duruma risk yönetimi de denilmektedir. Dolayısıyla hedging sistemine, yükselen veya düşen ürün fiyatları ve döviz kurlarından dolayı oluşabilecek zarar etme riskine karşın korunmaktır diyebiliriz.

Türev piyasalarındaki finansal araçlar, birçok ülkede sadece küçük ve büyük ölçekli firmalar tarafından değil aynı zamanda kendi portföylerini Korumak için kişiler tarafından da kullanılmakta ve risklerin minimize edilmesine yardımcı olmaktadır (Casaretto, 2017, s. 19).

Türkiye maalesef Dolar ve Euro'ya bağımlıdır. Bundan dolayı Amerikan Merkez Bankası'nın veya Avrupa Merkez Bankası'nın kararlarından hızlıca etkilenir. Türkiye ekonomisi çeşitli sebeplerden ötürü ithalata bağımlı bir ülke konumunda olduğundan

dolayı, ithalatın fazla olduğu bir piyasada döviz talebi sürekli artmaktadır. Bu sebepten dolayı kurların düşmesi beklenemez. Bundan dolayı kurlarda ki aşırı artış doğrudan riskleri artırmaktadır. Bunun için hedging sistemi oldukça mühimdir.

Ayrıca belirtmek gerekir ki, emek piyasasında oluşabilecek dengenin geçmişte yaşanan krize göre değişeceği mümkündür. Bu görüş Histerisiz Etkisi olarak ta adlandırılmaktadır. Yani, doğal işsizlik oranına bakılırken tek bir denge kabul ediliyorken, bunda krizin süreside hesaba katılıp çoklu dengeler olabileceği kabul edilmektedir. Fiili işsizlik oranında yaşanan herhangi bir şok durumu ortadan kalksa bile, doğal işsizlik oranına geri dönülmüyorsa, bu yaşanan durumu Histerisiz Etkisi olarak açıklayabiliriz. Histerisiz Etkisini geçmişte olduğu gibi günümüz ekonomisinde görülen kur şoklarında da görmekteyiz. Bir çok ekonomik koşullardan dolayı bir seviyeden bir seviyeye yükselen döviz kurunun bir daha eski seviyeye gelmemesini Histerisiz Etkisi ile açıklanabilir. Örnek olarak Türkiye'de görülen sürekli yukarı yönlü hareket eden ve zaman zaman belirli sebeplerden ötürü aşırı dalgalanan döviz kurunun eski seviyelerine gelmemesi Histerisiz Etkisidir. Türkiye gelişmekte olan ülke konumundadır. Bu sebepten dolayı büyüyen ekonomilerde de riskler daha fazladır ve kriz ortamlarında ki zararlar ekonominin büyüklük oranıyla birlikte hareket etmektedir. Histerisiz Etkisini kur üzerinde bir örnekle açıklayacak olursak; 4,70 TL'den 7 TL seviyelerine yükselen Amerikan Dolarının bir daha 4,70'li fiyat seviyesine inmesinin pek mümkün olmadığıdır. Fakat Merkez Bankası'nın fiyat istikrarı üzerinde ki sıkı çalışmaları, siyasal otoritenin yapısal reformlara ağırlık vermesi, üretimin canlanması, ihracatlar da ki ithal girdilerin azaltılması ve ihracat oranının ithalat oranının geçmesi gibi sıkı duruş, geleceğe yönelik belirsizliklerinde ortadan kalkması ile birlikte döviz kurlarında aşağı yönlü hareketlerin oluşmasını mümkün kılabilmektedir.

Her geçen gün daha fazla küreselleşen finans piyasaları sayesinde dünya ülkeleri, ortak bir finans dünyası oluşturmuşlardır. Teknolojinin gelişimi ve finans sektörü sayesinde, para transferleri saniyeler içerisinde tek bir tuşla gerçekleşebilmektedir. Öyle ki, dünya etrafında her gün çok yüksek miktarlarda para birimi yer değiştirebilmektedir. Bu nedenle, piyasada yatırımcılar arz ve talebe göre oluşan ani dalgalanmalardan etkilenmemek için çeşitli yollarla kendilerini koruma altına almak istemektedirler. Bu

amaçla geliştirilen diğer türev ürünleri ise Forward, Future, Swap'tır. Kurumların stratejik olarak bu araçları kullanarak gelecekle ilgili belirsizlikleri en aza indirebilmeleri mümkündür ve bu araçlar günden güne daha da önem kazanmaktadır.

Forward, anlam olarak bir şeyi ileri bir tarihe atmak demektir. Forward sözleşmeler vadesi miktarı ve fiyatı önceden belirlenmiş bir menkul değerin veya herhangi bir malın (döviz, faiz, tarımsal ürün vs.) ileri bir tarihte teslimini öngören sözleşmelerdir (Erdem, 1993, s. 24).

Forward işlemler, yatırımları döviz cinsinden garanti altına almak isteyen yabancı yatırımcıların başvurduğu daha çok ithalat ve ihracat firmalarının başvurduğu bir işlemdir.

Genelde gelecekle ilgili beklentiler, özellikle de fiyat hareketlerinin eğilimi, belirsizlikler yüzünden tahmin edilemez. Ancak Forward piyasalarındaki fiyatlara bakarak gelecekle ilgili tutarlı tahminler yapmak mümkün olabilir. Forward'ın avantaj niteliğinde ki bir özelliği ise döviz miktarının belirli ve kesin olmasıdır. Yani, kur riskinin kontrol edilmesini mümkün kılarak kurlarda görülen aşırı dalgalanmaların olumsuz etkilerinden korumaktadır.

Future sözleşmeler, vadesi, sözleşme büyüklüğü, alınacak teminatlar, fiyat adımları, işlem kriterleri, ilgili borsa tarafından belirlenen ve standart özellikleri olan ve organize piyasalarda işlem gören sözleşmelerdir. Gelecek sözleşmeleri olarak da bilinir. Gelecek sözleşmeleri, özelliği gereği alım-satıma konu olan malın teslimatı daha sonra yapılır (Ceylan, 1995, s. 231).

Future sözleşmeler düzenli piyasalarda işlem gören standart olarak düzenlenmiş Forward sözleşmeleridir. Bu durum takas kurumu garantisini birlikte getirmiştir. Böylece tarafların birbirine güveni sağlanmış ve Future sözleşmelerin en büyük avantajlarından birisi fiyat düşmesi veya yükselmesi risklerine karşı alıcı ve satıcıyı korumaktadır (Kayacan, 1995, s. 3).

Eskiden tarımsal ürünler üzerinde düzenlenen Future sözleşmeler günümüzde sanayii ve madencilik ürünlerinin yanı sıra döviz, altın, menkul değer, faiz gibi mali ürünler üzerinde de düzenlenmektedir. Döviz açısından Future sözleşmesinde ki amaç, döviz fiyatlarında gelecekte meydana gelebilecek yükselişler nedeniyle doğabilecek kur risklerini aza indirebilmektir.

Diğer bir türev aracı ise Swap'tır. Swap işlemler, takas sözleşmeleri olarak da bilinir. Swap işlemler bir veya birden fazla Forward sözleşmesine dayanan, iki taraf açısından önceden belirlenen gelecekteki bir tarihte nakit akışlarının karşılıklı değişimidir. Swap işlemlerin diğer türev araçlardan en önemli farkı tarafların her ikisinin de birden yarar sağlayabilmesidir (Ersan, 1998, s. 166). Tezgah üstü piyasalarda işlem gören swap sözleşmeleri, varlıkların fiyat ve yükümlülükleri önceden belirlenmek koşuluyla banka gözetiminde organize bir piyasada değiş-tokusun işlemidir (Örten, 2001, s. 311).

Swap sözleşmeler, sabit faizli bir fonu değişken faizli bir fonla değiştirebilme özelliğinden dolayı iki taraf arasında, belirlenmiş bir sistem içerisinde bir finansal varlıktan kaynaklanan nakit akışlarının gelecekte değiştirilmesini sağlayan sözleşmelerdir. Taraflar bu işlemi yaparak faiz ve döviz dalgalanmalarından kaynaklanan riski azaltmak isterler.

Swap işlemler belirli bir miktar ve nitelikteki para, döviz, altın, mali araç, alacak, mal gibi varlıklarla, yükümlülüklerin, önceden belirlenen fiyat ve koşullara göre, gelecekteki bir tarihte ve banka seklinde organize olan bir piyasada değiş-tokuşunu kapsamına alan vadeli bir işlemdir (Örten, 2001, s. 311). Tarafların, döviz kurlarındaki değişikliklere ve faiz oranları riskine karsı farklı piyasalardaki fonlara ulaşabilme, fonları kullanabilme, riski azaltma ve sabit faizli bir fonu değişken faizli bir fonla değiştirmelerini sağlar (Bal, 2001, s. 148).

Swap işlemlere taraflardan birinde likidite fazlası diğerinde ise likidite eksiği olduğu zaman başvurulmaktadır. Swap işlemlerini kullanan piyasa katılımcıları; işletmeler, finansal kuruluşlar, uluslar arası kuruluşlar, ihracat yapan acenteler, hükümetler ve hükümet acenteleridir. Swap işlemler, kullanıcıların spot ve Forward işlemleri aynı anda

yapmasıyla gerçekleştiği için dövizler arasında borç anapara taksitlerinin veya faizlerin değiş-tokuşu olarak adlandırılır. Forward ve spot işlemler, gerçekleştiği anda pozisyonlardan biri alış diğeri satış olur. Swap işlemlerde, spotta alınan Forward satılır ya da spotta satılan Forward alınır. Bu işlemlerden pozisyon etkilenmez, ancak hesap hareketleri valör günü gerçekleşir (Berk, 2002, s. 345-346).

Son olarak değinilmek istenilen araç niteliğinde olan kavram ise Swift'tir. 1970'lerin ortalarından itibaren uluslararası finansal iletişimde ortak bir dil oluşturmak üzere kurulan Society for Wordwide Interbank Financial Telecommnication (SWIFT), üye bankalar ve aracıları ile üyelerin kendi müşterilerinin ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik olarak tüm finansal piyasalar arasında yapılan uluslararası para transferi hizmetidir.

2.4. PARA POLİTİKASI ARAÇLARI

Para politikası araçları, ulusal bir kurum olan Merkez Bankası'nın hedeflerine ulaşmada kullandığı kontrollü değişkenlerden oluşur. Para politikası araçlarında açık piyasa işlemleri, reeskont politikası, karşılıklar politikası ve diğer araçlar kullanılır.

Para politikası denildiğinde üç grupta toplanabilecek alt politikalar anlaşılıyor. Birinci gurupta dolaysız para politikası araçları yer alıyor. Dolaysız para politikası araçları fiyat ya da miktara, limit koyma gibi doğrudan müdahale yoluyla uygulanan araçlardır. Bunlar kredi tavanı, faiz denetimi, ve diğer araçlar olarak üç başlıkta ele alınabilir. Geçmişte bu araçlar yoğun biçimde kullanılırken, artık serbest piyasa ekonomilerinde önemini yitirdiler. Çin gibi kontrollü ekonomilerde ise bu araçlar hala kullanılmaktadır. İkinci grupta dolaylı para politikası araçları yer alıyor. Bunları reeskont politikası, açık piyasa işlemleri (APİ), karşılıklar politikası, faiz politikası ve diğer politika araçları olarak sıralayabiliriz. Bu araçlar modern merkez bankacılığında bankacılık kesiminin elindeki serbest rezervlerin miktarını yönlendirmeye yönelik olarak kullanılmaktadır (Eğilmez ve Kumcu, 2016, s. 175).

2.4.1. Açık Piyasa İşlemleri

Merkez Bankası'nın piyasada dolaşımda olan para miktarı üzerinde etkili olabilmek (para miktarını azaltıp veya çoğaltmak) adına ve kontrol sağlamak için Açık Piyasa İşlemleri (APİ) aracını kullanır. Bunu yaparken tahvil, bono veya hisse senedi gibi değerli kağıtları alır ya da satar. Merkez Bankası'nın alım satım işlemlerindeki amacı ise bankalardaki rezerv üzerinde etkili olmaktır. Yani piyasalar para darlığı çekiyorsa Merkez Bankası piyasadan hisse senedi değerini satın alarak parasal bir bolluğun oluşmasına neden olur. Yalnız Merkez Bankası senet satarsa, satılan senedin piyasadaki değeri azalır veya tersi durumda senedin piyasadaki değeri artar. Her iki durumda da faiz oranları üzerinde etkiye sahiptir. Yani senet satımında faiz artar, senet alımında faiz azalır. Ters bir ilişki olan bu durum bilinen bir gerçektir.

Bu alışverişlerin sonucu olarak bankaların likiditeleri artar ya da azalır. Bankaların tuttukları rezerv paranı değişmesi, bankaların kaydi para yaratma ve bu parayı kredi olarak dağıtma politikalarını etkiler. Yani açık piyasa işlemlerinin miktar etkisi, önce banka likiditesinin daha sonra da kredi çarpanı yoluyla para arzının etkilenmesidir (Parasız, 2003, s. 10).

Merkez Bankası açık piyasa işlemlerine başvurmak suretiyle piyasadaki para miktarını (likiditeyi) ayarlayabilmektedir. Tahvil vb. kâğıtları satın aldığında piyasaya likidite vermiş, geri sattığında ise piyasadan likidite çekmiş olur. Bu yolla piyasadaki para miktarını ve faizleri etkileyerek talep üzerinde oluşan baskıları denetleyebilmekte ve enflasyonist ya da deflasyonist gidişe müdahale edebilmektedir. (Eğilmez ve Kumcu, 2016, s. 178).

Merkez Bankası, döviz, altın ve tahvilleri piyasadan satın alarak veya satarak, piyasadaki para miktarına, fiyatlara ve faiz oranlarına, açık piyasa işlemleri aracı ile etki edebilirler. Yani, eğer bir ülkede yatırımlarda ve tüketimde azalma, yani talep yetersizliği varsa, para otoriteleri tarafından döviz, altın ve tahviller satın alınarak piyasaya para çıkarılır. Bu durum depresyonist bir süreçte uygulanan enflasyonist niteliği olan bir politikadır. Bir ülkede aksi bir durum yani, talep fazlalığı varsa, o zaman Merkez Bankası döviz, altın ve tahvilleri satarak piyasada bulunan para miktarını

azaltma yolunu seçecektir. Bu durum ise deflasyonist bir politikadır niteliği taşımaktadır.

Faizlerin düşmesi; tüketim eğiliminde artışa, iş hacminde genişlemeye ve gelir düzeyindeki artışların oluşmasına neden olur. Bu bakımdan açık piyasa işlemleri (APİ) hem devletlerin borç yüklerinde bir hafiflemeye hem de piyasalardaki dengenin oluşması açısından iyi bir seçenek olabilir.

2.4.2. Reeskont Politikası

"Reeskont; iskonto edilmiş, diğer bir deyişle bir bedel karşılığı el değiştirmiş (iskonto) olan kıymetlerin, bir bedel karşılığında yeniden el değiştirmesini (reiskonto) ifade eder" (www.tcmb.gov.tr).

"Bankalar ellerindeki ticari senetleri, vadeleri dolmadan merkez bankasına kırdırarak rezervlerini arttırabileceklerine göre, onların bu başvurularını, reeskont oranlarında yapacağı değiştirmeler yoluyla tahdit ya da teşvik ederek bankaların rezervlerini ve kaydi para yaratma olanaklarını etkileyebilir" (Parasız, 2003, s. 11) Bu yolla Merkez Bankası, bankaların kredi oluşturma yeteneğini çoğaltabilir veya azaltabilir.

Banka eğer likiditeye ihtiyacı varsa iskonto ederek aldığı bu senet ya da tahvili merkez bankasına verip yeniden iskonto ettirerek karşılığında nakit alır. Senedin bu şekilde ikinci kez iskonto edilmesine reeskont dendiği için bu işleme reeskont kredisi kırdırma, bedeline de reeskont faizi denir. Bu kredi merkez bankasının son ödünç verme mercii olma işlevinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır (Eğilmez ve Kumcu, 2016, s. 177).

Reeskont haddi düşürüldüğü zaman bankalar Merkez Bankası'na reeskonta getirmekte oldukları senet miktarını çoğaltarak nakit (banknot) mevcutlarını arttırırlar. Banknot mevcutlarının artması, bankalara kredilerini genişletme ve dolayısıyla ek para yatırma olanağı verecektir. Diğer taraftan bankalar, müşterilerinden istedikleri faizi de reeskont haddindeki düşüşe paralel olarak azaltabileceklerinden, kredi talebi de artabilecektir. Reeskont haddi yükseldiği zaman da olaylar bunların tersi yönünde gelişecektir. Gerçekten, bu durumda bankalar, Merkez Bankası'nda senet iskonto ettirmek suretiyle

borç almaktansa, kredilerini genişletmemeyi daha kârlı bulacaklardır. Ülkemizde reeskont hadleri Merkez Bankası'nın kuruluşundan beri bir çok defa değiştirilmiştir (Aren, 2014, s. 331)

Merkez Bankası reeskont yoluyla elindeki nakit parayı herhangi bir bankaya aktardığını ve o bankanın da bu aktarılan parayı müşterisine kredi olarak verdiğini düşünelim. Müşteri aldığı krediyle tüketim harcaması yaptığında bu kredi diğer bankalara mevduat olarak geçmesini sağlayacak ve bu bankalarda yeni rezervler oluşumunu gerçekleştireceklerdir.

Eğer bankalar bu çeşit kredi verirse, bu durumda banka ödünçleriyle birlikte artan para arzı, ticari kanallarda fiziksel mal hacmindeki artışa paralel olarak gelişecektir. Yani bu şekilde artan banka kredisi ve para arzına üretimdeki bir artış eşlik edecektir. Üretilen mal ve hizmet tüketicilere satıldığında alına krediler geri ödenecek ve buna paralel olarak para arzı daralacaktır. Para hacmi ticari ihtiyaçlarla birlikte değiştiğinden etkisi yansız olacaktır. Yani enflasyon ya da deflasyona neden olmayacaktır (Parasız, 2003, s. 12).

Fakat ticari ihtiyaçlar, merkez bankası için uygun bir kredi ölçütü olarak kabul edilmemektedir. Çünkü banka kredisinin ve para arzının ticari ihtiyaçlara göre dalgalanmasına izin verilirse, merkez bankasının enflasyon ve resesyonunu önlemede olanakları sınırlanmış olacaktır. Gerçekten de sadece ticari ihtiyaçlara dayandırılan para politikaları, enflasyon ve resesyonu yumuşatacak yerde, kamçılar (Parasız, 2003, s. 12).

Örneğin, ekonomide bir küçülme başlamışsa buna bağlı olarak ticari ihtiyaçlarda da azalmalar görülür. Bundan dolayı para arzında ve bankaların verdiği kredilerde düşüş başlayacaktır. Bunun sonucunda ise iş hacminde yavaşlama meydana gelecektir. Tüm bu olumsuzluklara karşın Merkez Bankası'nın izlemesi gereken politika ise bu darlıkları önleme üzerine olacaktır.

Ödünç alanlar faiz oranlarının artacağını düşünürlerse, kendi yatırım planlarını yeniden gözden geçireceklerdir. Bu sırada ödünç verenler de faiz oranlarının daha da

yükseleceğini düşünerek ödünç vermekte isteksiz davranacaklardır. O halde, reeskont oranındaki bir yükselme hem kredi arzını hem de kredi talebini azaltacaktır. Dolayısıyla yatırımlar azalacaktır. Tersine resesyon sırasında reeskont oranındaki bir düşüş, hem kredi arzını hem de kredi talebini arttıracaktır. Bu sırada bireyler merkez bankasının gerekli karşı önlemleri aldığını hissederlerse, resesyondan fazlaca endişelenmeyeceklerdir. Merkez bankasının göz önünde beyan etkisinin en önemli yönü, enflasyon veya resesyon bekleyişlerinin yönünü değiştirmede yardımcı olmasıdır (Parasız, 2003, s. 13).

2.4.3. Zorunlu Karşılıklar Politikası

Bankalar topladıkları mevduatların ve diğer bazı yükümlülüklerin Merkez Bankası, tarafından belirlenen oranda belirlenen miktarını, ileride karşılaşabilecekleri zorluklarda talep edip kullanabilmek için Merkez Bankası'na yatırmak zorundadır. Buna zorunlu karşılıklar, bunun miktarını belirlemeye yarayan orana da karşılık oranı adı veriliyor. Merkez Bankası'nın karşılık oranını arttırıp azaltarak bankaların açabileceği kredi miktarını ve maliyetini etkilemesi eylemine de karşılıklar politikası adı veriliyor (Eğilmez ve Kumcu, 2016, s. 178).

Zorunlu karşılıklar politikası açık bir şekilde miktar üzerinde etkilidir. Yani reeskont politikası ve açık piyasa işlemlerinde olduğu gibi fiyatlar üzerinde etkili değildir. Ama miktar etkisi gücü azamide olsa fiyat etkisi oluşturabilir. Zorunlu karşılıklar politikasının çıkış noktasında, bankaların güvenilirliğini arttırma ve borçlarını ödemelerinde onlara yol göstermek vardır.

Aslında karşılıklar politikası, bankacılık sisteminin serbestçe kullanabileceği kaynakların miktarını düzenlemeye yönelik bir para politikası aracıdır. Modern merkez bankacılığında bu politikanın modası geçmiş olsa da, özellikle 2010 yılından sonra Türkiye'de Merkez Bankası bu politikayı sık ve etkin bir biçimde kullanıyor. Merkez Bankaları, bankalardan aldıkları bu karşılıklar için belirli bir faiz ödeyebilecekleri gibi herhangi bir ödeme yapmayabilirler (Eğilmez ve Kumcu, 2016, s. 179).

2.4.4. Ödemeler Bilançosu ve Dengesi Üzerine

Ödemeler dengesi 'ekonomide' (hükümet tarafından idare edilen coğrafi bölge) 'yerleşik' kişilerin (bir yıldan daha fazla süreli ikame edenler) yurtdışında yerleşik kişiler ile yapmış oldukları ekonomik işlemlerin kaydedildiği istatistiki bir tablodur. Bir ülkenin uluslararası ekonomik ilişkilerinin toplu olarak özetini sunma nedeniyle oldukça önemlidir. Ödemeler bilançosu ülke ekonomi politikaları açısından üzerinde dikkatle çalışılan bir konudur. Ödemeler bilançosunda dengelerin sağlanabilmesi, uluslararası alanda da bir devletin itibarını ve güveninin olduğunun göstergesidir. Ödemeler bilançosu dengesinin sağlanması demek aynı zamanda kurlarda, yatırımlarda, enflasyonda, gelir dağılımında ve genel fiyatlarda da dengenin sağlanabilmesi açısından oldukça önemlidir.

Ödemeler dengesi istatistikleri üç ayrı bölümde incelenir. Çift kayıt ilkesine göre her işlemde, yani bir alacak ve bir borç olmak üzere karşılıklı iki ayrı kayıt tutulur. Örnek olarak, Türkiye'de yerleşik bir üreticinin yurtdışında yerleşik birine 10.000 dolar tutarında ürün ihraç ettiğini düşünelim. Bu işlemin gerçekleşmesinde ödemeler dengesi tablosunun (mal ihracatı kısmına) alacak olarak, diğer kısmına ise (yatırımlar-varlıklar-mevduat hesabına) ise borç olarak kaydedilir. İkinci ilke olan mülkiyet değişimi ilkesine göre kayıt mülkiyet değişimi gerçekleştiğinde yapılır. Üçüncü olarak piyasa değeri ilkesine göre ise, ekonomik işlemlerin değerlendirilmesinde piyasa fiyatları kullanılır.

Ödemeler dengesi tablosu üç farklı kalemde incelenir. Bunlardan birincisi cari işlemler hesabı, ikincisi sermaye hesabı ve son olarak finans hesabı işlemleridir. Cari işlemlerde, hizmet ve gelir akımı işlemlerini gösterir. Cari işlemler hesabında gelirlerin giderleri aştığı yani farkın (+) olduğu durumlarda 'cari işlemler fazlası' olarak adlandırılırken, giderin geliri aştığı yani farkın (-) olduğu durumlarda 'cari işlemler açığı' olarak adlandırılır. "Cari işlemler açığından daha fazla borçlanma uluslararası döviz rezervlerini artırırken, daha az borçlanma ise uluslararası döviz rezervlerini azaltabilir" (Eğilmez ve Kumcu, 2016, s. 242). Ayrıca not olarak belirtmek gerekir ki cari işlemler dengesi kısmı devlet bütçesine benzemektedir.

İkinci kalem olarak sermaye hesabı, üretilmeyen ve finansal olmayan varlıklara ilişkin işlemler ile sermaye transferleri yoluyla oluşan akımları (flow) içerir. Yani borç alma ve verme faaliyetleri söz konusudur ve sermaye yatırımları ile ilişkilidir. Ve yine not olarak belirtmek gerekir ki sermaye hesabı da devlet bütçesinin finans kısmına benzetilir.

Üçüncü kalem olarak finans hesabı, bu iki hesabın toplamının nasıl finanse edildiğini gösterir. Dolayısıyla cari işlemler hesabı ile sermaye hesabının toplamının finans hesabına eşit olması gerekir. Ancak uygulamada bu denklik her zaman sağlanamayabilir. Verilerin değişik kaynaklardan elde edilmesi, değerlendirme ve ölçme ile kayıt zamanı farklılıklarına neden olur. Bu nedenle bu denkliği sağlamak için net hata ve noksan kalemi kullanılır.

Bilindiği gibi ödemeler bilançosu, belli bir zaman döneminde (bir yıl) iç ve dış ekonomik birimler arasındaki ödemelerin rakamsal durumunu gösteren bir bilançodur. Bilançonun aktifinde ödeme girdileri, pasifinde ise diğer ülkelere yapılan ödemeler yer alır. Para politikasının ödemeler bilançosu dengesini sağlayıp sağlayamayacağı noktası önemlidir. Bu dengenin sağlanması incelenirken, yürürlükteki döviz kuru sistemiyle birlikte ele alınması zorunludur. Eğer sabit döviz kuru sisteminde para politikası ödemeler bilançosu dengesinin sağlanmasını destekleyebiliyorsa sorun yoktur. Bu sağlanmadığında, dengeyi sağlamak için esnek döviz kuru sistemi önerilmektedir. Esnek döviz kuru sisteminde yabancı paraların fiyatı dalgalanmaya bırakılır. Paraların fiyatındaki değişmelerle ödemeler bilançosu dengesi sağlanmaya çalışılır. Ödemeler bilançosu dengesinin sağlanmasında bir diğer yol da döviz kontrollerine gidilmesidir. Yani hükümetin getirdiği düzenlemelerle dış ödemeler sınırlı tutulmakta ve bu yolla denge oluşturulmaktadır (Parasız, 2003, s. 3).

2.4.5. Hazine

Hazine'yi devletin parasal yönetim merkezi olarak tanımlamak mümkündür. Çünkü kamu kesiminin parasal alışverişini, devletin gerek yurtiçi gerek uluslararası finansal kuruluşlarla olan ekonomik ilişkilerini düzenleyen ve yürüten bir kuruluştur. Diğer taraftan devletin tüm mal varlığının temsilcisi ve mülki haklarının koruyuculuğunu

yürütür. Ayrıca madeni para basımında tek yetkili kurumdur. Kısaca devletin tüm parasal akışını sağladığından devlet kasası olarak da nitelendirilir.

Hazinenin tolumun hemen her kesimi ve kurumu ile yakın ilişkileri vardır. Zira hazinenin aldığı ya da almadığı kararlar kişi ve kurumları etkiler. Hazinenin toplumun bütün kesimleriyle olan ilişkisinin ötesinde Merkez Bankası ile çok daha içli dışlı bir ilişkisi vardır. Dünyanın ilk Merkez Bankası olan İngiltere Bankası'nın kuruluş amacı İngiliz Hazinesinin borçlanmasına olanak sağlamaktı. Bu ilişki, para politikasının düzenleme ve uygulanmasında, iç ve dış borçlanmanın programlanması ve yürütülmesinde, Kambiyo mevzuatının düzenlenmesi ve uygulanmasında, Mali sektörün yönlendirilmesinde ve nihayet ekonomi politikasının yürütülmesinde yaygın bir şekilde ortaya çıkmaktadır (Parasız, 2003, s. 336)

2.5. KUR POLİTİKASI

Döviz kuru denilen kavram genel olarak bir paranın yabancı bir para karşısındaki fiyat değeridir. Bu fiyatların belirlendiği ve alışverişin yapıldığı yer ise döviz piyasaları olarak adlandırılmaktadır. Bu piyasalarda bir para, başka bir paraya dönüştürülebilir. Döviz piyasalarındaki aktif ve etkili kuruluşların başında Merkez Bankaları gelmektedir ve ikincil rolde ise kamu kuruluşları, ihracat yapan üreticiler, bankalar, güçlü şirketler, mali kuruluşlar vs. etkili aktörlerdir. Döviz piyasaları sadece fiziksel piyasalardan ibaret değildirler bunun yanı sıra gelişen teknoloji ile bilgisayar ve çeşitli iletişim araçları aracılığı ile de bir alışveriş imkânı sunmaktadır.

Milli bir para biriminin ait olduğu ülkesinde ki değerinin öncelikli belirleyicisi enflasyondur fakat ulusal anlamda ele alacak olursak burada da kurlar ön plana çıkar. Kurun değer belirlemedeki senaryosu ise, bir ülkenin ticari, politik ve ekonomik büyüme oranı ele alınarak yazılır. Eğer bu üç unsurda güçlü bir istikrar varsa milli paranın yabancı paralar karşısındaki değerinde de artış görülür. Kurlar bu üç unsur için önemlidir. Daha açık ifade ile herhangi bir ülkede uygulanan herhangi bir kur politikası, o ülkenin siyasi ve ekonomik politikalarındaki bağımsızlığın ölçütünü de yansıtır.

Ekonomilerde ve piyasalarda riskler her zaman için mevcuttur. Ayrıca piyasalar için özellikle gelişmekte olan ülkelerin piyasalarında riskler daha fazladır ve kurlardaki ani gelişmeler döviz piyasalarındaki birincil ve ikincil aktörleri önemli derecede etkiler. Risklerin bilinmesi veya tahminlerin güçlülüğü bu aktörleri belirsizlikten kurtarır.

Döviz piyasasındaki baş aktör olan Merkez Bankası, piyasaya döviz satışı veya piyasadan döviz alımı yaparak kur müdahalesinde bulur. Bunun için merkez bankaları etkin müdahaleleri gerçekleştirebilmesi için ellerinde yeterli miktarda döviz bulundururlar. Müdahaleye örnek olarak, olası bir artışta mesela Türk Lirasının Amerikan Doları karşısındaki değerinin düşmesi durumunda, Merkez Bankası piyasaya dolar satar. Bu yolla Türk Lirası değerinde denge sağlanmaya çalışılır. Fakat bu müdahale yolu piyasadaki para miktarında değişim gerçekleştirdiğinden dolayı fiyatlar düzeyinde değişimlere yol açabileceği gibi, ekonomik belirsizliğin oluşumunu da sağlayabilir. Bu yüzden kur politikaları üzerinde hassasiyetle çalışılması gereken bir konudur.

Dolar'da veya Euro'da değer yükselmesi Amerika'nın veya Almanya'nın diğer ülkelerle olan rekabet gücünün zayıflamasına yol açar. Aksi durumda ise yani paralarının değerinin azalması durumunda Amerika ve Almanya yerel ekonomisindeki ürün fiyatlarında artışlara sebep olur. Bu sebepten dolayı Amerika ve Almanya açısından para birimlerinin aşağı veya yukarı yönlü büyük değerlerin önüne geçebilmesi için para politikası uygulamaları oldukça mühimdir. Bu durum diğer ülkeler açısında da benzerlik gösterir. Bu iki ülkeyi örnek olarak göstermemin sebebi sanayii bakımından rekabet gücüne sahip oldukları içindir. Ve ithalata bağımlı ve üretim yapmayan yatırımların sergilendiği ülkeler açısından döviz kuru ciddi önem taşımaktadır.

Merkez Bankaları döviz kurlarında (özellikle gelişmekte olan ülkelerde) ve faiz oranlarındaki aşırı dalgalanmayı engellemek amacıyla ciddi önlemler almaya çalışırlar. Dalgalı kur politikasının uygulandığı ülkelerde kur ve faizler en ufak hareketlilikten (ağırlıklı olarak siyasal, küresel ve sosyal) çok fazla etkilenirler ve ani değişim gösterirler. Örnek olarak, ABD iç savaşın olduğu Suriye hakkında alacağı karar (savaş içerikliyse) aniden gelişmekte olan ülkelerdeki dolar kurunda yükselişlere sebep

olabilir. Veya Ortadoğu'da gerilimlerin artması petrolün ya da gelişmiş ülkelerin dünya üzerinde kendine yer arayan sermaye birikimini (finansal kuruşların ellerindeki rezerv dışında daha çok bireysel olarak ticari ilişkilerde bulunmak isteyenler) kendi ülkesine çekmek amacıyla uygulamak istenilen politika, diğer ülkelerde faiz artışına sebep olabilir. Bu bakımdan Merkez Bankaları ortaya çıkabilecek herhangi bir ani değişimin olmasını engellemek ve ekonomiyi dengede tutmak için elinden gelenin en iyisini yapmaya çalışırlar. Diğer taraftan; 'trilemma' veya diğer adıyla 'imkânsız üçleme' teorisi, herhangi bir ülke ekonomisinin para politikasında sabit döviz kuru rejimi varken sermayenin serbest dolaşımının mümkün olmayacağını ve uygulanmak istenilen para politikalarında ise bağımsızlığın sağlanamamasını ifade eder. Örneğin istihdamı artırmak adına merkez bankasının para miktarını çoğaltma çabası (diğer ifade ile para arzında artış) faizleri aşağı yönlü çekebilir ve faiz oranlarının aşağı yönlü olması sermaye kaçışına neden olabilmektedir. Fakat dalgalı kur rejiminde durum farklıdır. Çünkü kurların serbest bırakılması aynı zamanda sermaye dolaşımının yolunu açar. Ayrıca para politikaları uygulamalarında karşısına çıkabilecek bağlayıcı etkenleri ortadan kaldırır yani para politikası bağımsızlık kazanabilmektedir.

I. Dünya Savaşı öncesindeki altın standardı sistemi süreci etkisiyle II. Dünya Savaşı'ndan sonraki süreçte görülen doların altına ve bir çok para biriminin de dolara bağlandığı Bretton-Woods, sabit kur rejiminin uygulandığı bir sistem mevcuttu. Bu sistem ABD için önemli derecede kazanç kapılarını açtı en basitinden birkaç cent kâğıt maliyeti olan 100 Amerikan doları, ABD için önemli bir ek gelir kaynağı haline gelmişti. Bu süreçte birçok ülke, güçlü konumu yüzünden kendi paralarını ABD dolarına bağladı. Diğer taraftan ABD'nin bol altın rezervine sahip olduğu için altın fiyatlarındaki yükselmelerden de büyük kazançlar elde ediyordu. Fakat doların bolluğu enflasyonu da canlı tutmaktaydı yani fiyatlarda ciddi yükselmeler söz konusuydu. Bu durum zaman içerinde doların değer kaybına uğramasına yol açtı. Sonraki süreçte ise altının dolara bağlanması fikriyle bu sistem çöktü. Bunun sebebinin literatürde güçlü altın üreticisi ülkeler yüzünden olduğu söylenmektedir. Ve özellikle Amerikan karşıtı yönetimler etkin olmuştur. Doların güç kaybı, sermaye hareketlerinde değişikliğe ve ülkelerin ellerindeki doları altına çevirmesine yol açmıştır. Bunun sonucunda ise paralarını dolara bağlayan ülkeler, paralarını başka güç kazanmış ülkelerin paralarına

bağlamaya çalıştılar. Sonraki süreçte ekonomiler serbest (dalgalı) döviz sistemini tercih etmeye başladılar. Özellikle liberal ekonomilerde tercih edilen bir sistem oldu. 1980'li yıllardaki liberalleşme politikalarının etkisiyle Türkiye'de de bu sisteme geçildi. Fakat yönetimin müdahalesi gerektiğinde söz konusuydu.

Kurların politikalarında ele alınması gereken diğer bir konu ise faizlerdir. Çünkü faizler, para birimlerinin değerinin belirlenmesinde de oldukça etkili olabilmektedir. Ayrıca sermaye hareketlerinin yönlendiricisi konumundadır. Faizlerin belirlenmesindeki başlıca aktör ise Merkez Bankalarıdır. Örneğin, kurlardaki artışın önlenmesi için merkez bankaları faiz artırımına gider ve böylece sermeyenin kendi ülkesine girmesini sağlayarak piyasalarda hareketliliği canlandırır ve döviz kurunda düşüş eğilimi başlar. Faizle ayrıca ticari ilişkilerde, enflasyonda ve şirket borçlarını da etkiler.

2.5.1. Sabit Kur

Sabit döviz kuru rejiminde paranın değeri merkez bankası tarafından ya da devletler tarafından belirlenir. Bu rejimi uygulayan ülkede paranın değeri sabittir. Değişim ise, piyasalardaki arz ve talebe bakılmaksızın merkez bankası veya devlet otoritesi tarafından belirlenir. Sabit kur rejiminin uygulanması için yeterli miktarda dövize sahip olunması gerekir.

Türkiye'de de, merkez bankasının kurulduğu 1930'lu yılların başlarından itibaren sabit kur rejimi hep baskın oldu. Önce frank ve sterlin gibi para birimlerine bağlanan Türk Lirası; Bretton-Woods sisteminde dolara bağlanacaktı. Bretton-Woods sonrası kısa bir bocalamanın ardından da; 1980'li yıllardan itibaren yönetimli dalgalanma rejimi uzun süre tercih edilecekti. 1990 sonrasında, enflasyonu düşürmek için hayata geçirilen nominal çapa ve Avrupa ekonomisi ile bütünleşme süreci; kısmen de olsa, tekrar (önce Alman Markı ve sonra Avro ile devam eden) bir sabitlenme sürecini başlatacaktı (Eroğlu, 2016, s. 373).

Sabit kur rejiminde ticari ilişkilerde netlik dalgalı kur rejimine göre daha fazladır. Belirsizliklerin ve risklerin (ani gelişmelerden kaynaklanan) etkisi daha azdır. Bu yüzden yatırımlar açısından geleceği görebilme imkânı sunar. Fakat para politikasının

etkinliğini ve müdahalesini sınırlar. Para politikasını sınırlandırdığı içinde olası bir kriz ortamında, krizlerin baskısı çok daha güçlü olur. Kriz ortamlarında da insanlar paralarının değerini koruma adına farklı yollara başvururlar. Sabit kur sistemi Türkiye'de ilk olarak 2000 yılında Merkez Bankası tarafından uygulamaya sokuldu fakat 2001 yılında meydana gelen kriz sebebiyle bu sistemden vazgeçildi. Sabit kur rejiminde manipülasyon veya spekülasyon gibi ekonomide sürdürülmeye çalışılan istikrarı engelleyici unsurları ortadan kaldırır. Bunun örneğini, günümüz dünyasında çok hızlı büyüyen Forex (foreign exchange- döviz) piyasalarından da görebiliyoruz ve bunun için çeşitli önlemlerin de alındığını gördük. Örneğin Türkiye'de küçüğünden büyüğüne binlerce yatırımcının Forex piyasalarında işlem yapmaktaydı. Fakat dönemin başbakan yardımcısı Nurettin Canikli tarafından açıklanan karar ile küçük yatırımcıların piyasaya olumsuz yön verdiğini ve para kayıpları yaşadıkları gerekçesiyle 100 dolar olan başlangıç limitini 50.000 Türk Lirası ve 1/100 olan kaldıraç oranı 1/10'a düşürüldü. Bu işlemlerin yapılmasında aracı olan kurumlar Sermaye Piyasası Kurulu tarafından incelenmeye alındı. Burada konumuzu ilgilendiren taraf spekülasyonlar ve manipülasyonlar üzerinedir. Bu iki kavram aynı şekilde borsa ortamında da yapıldığı ve tespit edildiğinde gerekli müdahalelerin olduğu bilinmektedir. Forex örneğini verilmesinin sebebi sadece Türkiye'de değil tüm dünyada etkin olduğu, 24 saat aktif piyasa sunduğu ayrıca trilyonlarca doların gücünü yansıttığı, bir para biriminin diğer bir para birimine elektronik ortamda hızlıca dönüştürüldüğü bir döviz piyasası niteliği taşıdığı içindir. Yatırımcıların piyasaya girerken yatırdıkları teminatın parasal büyüklüğü ile alınan ya da satılan sözleşmenin parasal büyüklüğünün aynı olmaması bu etkinin temelini oluşturmaktadır. Örneğin 100.000 Türk Lirası değerinde bir malı spot piyasada almak istediğimizde ödeme yapıp malı teslim alabilmemiz için 100.000 Türk Lirası'na sahip olmamız gerekir. Aynı tutarlı bir pozisyonu vadeli işlem piyasalarında almak istediğimizde ise (teminat oranının %10 olduğu varsayımıyla) 10.000 Türk Lirasına sahip olmamız yeterli olacaktır. Yani küçük bir miktar teminat ile büyük miktarda pozisyona sahip olabiliriz. Türev piyasaların bu özelliğine teminatların kaldıraç etkisi denilmektedir.

Sabit kur sistemi; fiyatlar genel düzeyinde istikrar, ödemeler bilançolarında dengelerin sağlanmasına ve merkez bankasının elindeki rezervi korumasına yardımcı olur. Ayrıca döviz hareketlerinde bağımsızlık olmadığından dolayı faizler üzerinde de aşağı yönlü

etkilidir. Örnek olarak, bir ülkede işsizlik var ve merkez bankası yatırımların artmasını (istihdamın sağlanması amaçlı) için para miktarını genişletiyor bu durumda faiz oranları düşecektir. Fakat diğer taraftan faiz aracılı ile kâr eden sermayedarlar daha fazla kâr elde edebilmek adına paralarını başka yerlerde kullanacaklardır. Burada da dövize yönelik adımlar atılacaktır. Dövize karşı talep artacak ve yerli paranın değerinde düşüş başlayacaktır. Buna müdahale etmek isteyen merkez bankasının atacağı adım ise artan döviz talebini karşılayabilmek olacaktır ve piyasaya döviz satarak yerli paranın değerini artıracaktır. Sonucunda ise, para miktarında görülen genişleme istihdamın engeli olacaktır ve piyasadaki para bolluğu fiyatları yukarı yönlü etkileyecektir. Bu sistem sabit kur sistemindeki bağımlı para politikası uygulaması niteliğindedir.

2.5.2. Esnek Kur veya Dalgalı Kur

Esnek veya dalgalı kur sisteminde, devlet veya merkez bankası piyasadaki arz ve talebi göz ardı etmek dikkate alır çünkü kurun değeri arz ve talebe göre şekillenir. Dünya, ticari anlamda rekabet piyasası olduğu için dalgalı kur sistemi uygulayan ülkelerde, ülkenin para değeri gün içerisinde sürekli değişim gösterir. Merkez bankası kurda görülen dalgalanmayı kontrol altında tutmak için çalışır ve bunu yaparken kurun belli bir bant aralığında dalgalanmasını sağlarlar. Bu işlem aynı zaman da müdahaleli dalgalı kur sistemi olarak ta adlandırılabilir. Çünkü dalgalı kur rejiminde para politikasında bağımsızlık vardır ve merkez bankası gerekli gördüğü durumlarda çeşitli para politikalarını devreye sokarak kura müdahale edebilmektedir. Dalgalı kur rejiminde dikkat edilmesi gereken bazı hassas konular mevcuttur. Bunların en başında ülkede siyasi denge, yatırımların genişlemesi ve üretebilir nitelikte olması ve faizlerdir. Örnek olarak sermaye hareketleri sabit kur sistemini pek sevmez. Bunu sebebi sürekli daha fazla kâr arayışında olmasıdır ve faizleri dikkate alırlar. Ya da siyasi belirsizliklerin seyrettiği ülkelerden kaçarlar çünkü dalgalı kur sistemi beraberinde geleceğe yönelik belirsizliklerinde getirir. Bu belirsizlikler ticari ilişkiler açısından risk barındırır. Yatırımlar açısından da sermaye girdiği bir işte her zaman karlı çıkma meyillinde olduğu için güvence arar yani yatırımcıların kararları olumsuz etkileyecek bir durumun olamaması gerekir. Dalgalı kur sisteminde sermaye serbest bırakılır.

Dalgalı kur sistemi uygulanan ülkede, uluslararası ticari ilişkilerde veya borçlarda denge sağlanır. Eğer dalgalı kur sistemini uygulayan bir ülke güçlü bir siyasi yapıya, güçlü müdahalelerin yapıldığı bir merkez bankasına ve güçlü bir dış ilişkiye sahipse içsel ve dışsal ekonomik dengeleri her zaman için sağlayabilme gücüne sahip olur. Dış dengenin sağlanması beraberinde iç dengenin sağlanmasını, iç dengenin sağlanması ise beraberinde belirsizlikleri ortandan kaldırır. Kardırmasa bile tahminlerde netlik sunar. Diğer yandan uzun vadede yükselişlere geçen kurlar ihracatı ucuz hale getireceğinden dolayı artış gözlemlenir, ithalat ise pahalı olacağından dolayı azalır.

Türkiye, tarihinde görülen 2001 ekonomik krizin ardından neolibaral politikalarında etkisiyle sabit kur sisteminden dalgalı kur sistemine geçti. Döviz kurundaki değer tamamıyla arza ve talebe göre şekillendi. Fakat sabit kur siteminde olmayan fakat dalgalı kur siteminde meydana gelen spekülasyonlar ve manipülasyonlar dalgalı kur sisteminde sürekli müdahaleler gerektirdi. Bu yüzden Türkiye bu sisteme geçerken yönetimli dalgalı kur sistemini benimsedi. Ayrıca Türkiye bu sisteme geçerken enflasyonla mücadelede başarılı olabilmek, ticaretin, turizmin, yatırımların piyasaya karşı olan etkilerini kontrol altında tutarak müdahaleci olmak istedi.

2.5.3. Kura Müdahale

Türkiye'de uygulanacak döviz kuru rejimini hükümet ile belirlemek ve uygulamak Merkez Bankasının temel görevlerinden biridir. Belirlenen döviz kuru rejimi çerçevesinde döviz kuru politikasının biçimlendirilmesi ve uygulanması görevi ve yetkisi ise Merkez Bankasına aittir. Merkez Bankası kur politikası uygulamalarını, para politikası hedeflerine uygu olarak belirlemektedir. Uygulanan para politikasının değişmesi durumunda, kur politikasında da değişikliğe gidilebilmektedir (www.tcmb.gov.tr).

Kurların değerindeki değişim doğrudan ülke ekonomisine yansır. Enflasyon, işsizlik, yatırımlar, ithalat, ihracat gibi göstergeler kurdaki değişimden etkilenirler. Bu yüzden kurlarda görülen değişimlere ilk müdahaleler Merkez Bankası tarafından gelerek diğer finansal kuruluşlarda bu değişimlere ayak uydurmak zorundadırlar.

Döviz kurundaki değişim iç ticarette olduğu gibi dış ticarette de etkilidir. Ani değişimler ülke ekonomisindeki dengeleri sarsar fakat ülke ekonomisinde üretimin gücü yani ithalata bağımlı olmaması bu dengeleri kısa zaman içerisinde tekrar yerinde oturtacaktır.

Dalgalı rejimden, sabit rejime doğru hareket ettikçe; kur rejimi ile ilgili karar verici organın, piyasaya müdahaleleri giderek artar. Merkez bankalarının ve dolayısıyla da ülke yönetimlerinin, kurlara müdahalelerinin sıklığı ve ölçüsü, o ülkede arzulanan döviz kuru istikrarının ölçüsü ve yine aynı ülkenin döviz rezervlerinin büyüklüğüne bağlıdır. Tam sabit bir kur sisteminde, kur politikaları anlamında istikrar sağlanırken; müdahalelerin gücü, yüksek olur. Çok gevşek veya tam serbest bir kur rejiminde ise; müdahaleler, sınırlı olur. Müdahalelerin gücü de çok düşük kalır. Ancak, her hâlükârda, hükümet müdahalesinin gerektiği her durumda, ülkede belli düzeyde bir döviz rezervine ihtiyaç vardır. Sabit kur rejimlerinin, dalgalı kur rejimlerinden en önemli farkı; sabit bir kur sisteminde, kurun, tamamen devletçe belirlenip ilan edilmesidir. Yukarıda da anlatıldığı gibi, dalgalı kur rejiminin en önemli özelliği, ülkenin ödemeler dengesinin kur hareketleri yoluyla sürekli dengede kalmasına yardımcı olmasıdır. Sabit bir kur rejiminde ise, dış açık veren ülkeler devalüasyon yerine deflasyona başvururlar. Yani, kur değişimleri yoluyla, ihracat ve ithalatı değiştirmek yerine; ülke içindeki fiyatları değiştirerek, iç talebi değiştirmeye odaklanırlar (Eroğlu, 2016, s. 381-382).

2.5.4. Kurların Belirlenmesi ve Etkili faktörler

Döviz sistemleri ülkelerin iç ve dış siyasetiyle, turizmiyle, yatırımlarıyla, ithalatı, ihracatı ve tüm ekonomi politikalarıyla yakından ilgilidir. Dünyadaki gelişmelere bağlı olarak tüm ülkeler birbirlerinin ekonomilerini yakından takip eder. Gelişmiş, gelişmekte ve gelişmemiş ülkeler kendi grupları arasında ekonomilerinde benzerlikler gösterirler. Dünya piyasası demek aynı zamanda döviz piyasası demektir. Dünyadaki gelişmeler doğrudan para birimleri üzerinde etkili olmaktadır. Dolayısıyla bütün ülkeler para piyasalarını ciddiyetle takip ederler ve ona göre adım atarlar. Gelişen dünya düzenine (ekonomik bakımdan) ayak uydurmak ülkeler açsından bir koşuldur ve gerekli düzenlemelerini veya uygulamalarını hayata geçirmeyen ülkeler kendi ekonomilerinde olumsuz etkilerin doğmasına yol açarlar.

Kurların belirlenmesinde; faizler dolayısıyla sermaye hareketleri, ticaret özellikle döviz alım-satım işlemleri ve riskler yani kriz ortamlarına sebebiyet verecek durumlar birincil nitelikte olmaktadır. Diğer taraftan, ekonomik büyüme, enflasyon, devalüasyon, spekülasyon, siyasi ilişkiler, küresel olaylar, jeopolitik konum ikincil niteliktedir diyebiliriz. Bu olaylardan bazıları hükümetin veya merkez bankasının kontrolü altındayken bazıları ise dışındadır. Bu bölümde de kurların belirlenmesinde bazı konular ele alınacaktır.

Enflasyon oranının yüksek olduğu bir ülkede ithal mallara talep artar çünkü yerel fiyatlardaki yükselmeler ithal malları daha kârlı hale getirir. Bunun yanı sıra dövize olan talepte artar ve yerli para döviz piyasasında değer kaybeder. Yani kurlardaki yükseliş görülür. Bunu fark eden merkez bankası; ithal mallara olan talebi azaltmak, enflasyon oranını düşürmek ve yerli paranın değerini artırmak için faiz artırımına gider ve dolayısıyla yerli para değer kazanır. Ülkelerin ekonomik olarak büyümelerini incelerken iki önemli faktörünü yani tüketimlerini ve üretimlerini incelemek bize büyük ölçüde bilgi verir. Çünkü üretimin olmadığı tüketime dayalı büyüyen ülkelerde dövize talep artar çünkü ithalat artmıştır. Üretimin olduğu yatırım yaparak büyüyen ülkelerde ise yerli paranın değeri artar çünkü üretimde maliyetler azalmıştır ve yatırımlar sonucu ihracatta artış olmuştur.

Gelişen teknoloji sayesinde paralar, bir ülkeden diğer bir ülkeye olan geçişi ciddi derecede hız kazanmıştır. Bu hızın ve aktarılışların sağlayıcısı olan finansal kuruluşlar hemen hemen her ülkeye şube açmışlardır ve sermaye hareketleri de finansal kuruluşların sağladığı hızdan faydalanarak nerede daha fazla kâr varsa oraya aktarılışı kolaylaşmıştır. Sermayeler aktarıldığı ülkelerin ekonomileri açısından bazen olumlu bazen olumsuzlukların doğmasına neden olabilmektedir. Örneğin sermayenin bir ülkede yatırım amaçlı uzun vadede işlem görmesi, o ülke ekonomisi açısından olumlu etkiler yapar mesela istihdam konusunda artış gözlemlenir. Diğer taraftan kısa vadede daha fazla kâr bilinciyle hareket eden sermaye tipleri (buna çoğunlukla sıcak para olarak adlandırılır) hedeflediği kârı bulduğu anda aktarıldığı ülkeden çıkar yani en tehlikeli

sermaye tipi denilebilir. Çünkü ani çıkışı döviz dengesinde dolayısıyla ekonomide bozulmaya yol açabilmektedir.

Bir ülkede görülen siyasi istikrar, güç, diğer ülkeler ile olan ilişkiler, yönetim şekli doğrudan o ülkenin ekonomisine yansır ve ilk etkileyeceği şey ise paranın değeridir. Çünkü siyasi istikrar varsa geleceğe yönelik tahminler netlik kazanır ve siyasi sebeplerden dolayı doğacak belirsizlikler azalmıştır. Bu sebeple yapılacak olan yatırımlarda artış görülür bu da döviz kurunda etki sağlar yani yerli paranın değerinde artış olur. Bireyler ve ticari kuruluşlar sahip oldukları tasarruflarını en yüksek getirisi olan alanlarda kullanmak isterler. Burada karşımıza faiz çıkmaktadır. Parasını faize yatırarak kâr elde etmek isteyenler faiz oranlarının yüksek olduğu ülkeleri tercih ederler. Örneğin, Türkiye'de faizler yüksekse para Türkiye'deki finansal kuruluşlara aktarılır yani Türk Lirası cinsinden tahvillere yönlendirilir ve Türk Lirası'nın değerinde yukarı yönlü hareket başlar.

Spekülatörler, kurların gelecekte (çoğunlukla kısa vadede) hangi yöne doğru gideceği konusunda tahminler yaparak pozisyon (alış-satış işlemleri) alırlar. Spekülatörler tarafından alınan pozisyonlar piyasayı takip edenlerin de kararlarını etkiler. Herhangi bir yabancı para biriminin değer kaybetmesi sonucu spekülatörler alım yaparak değer kaybeden paranın tekrar yukarı yönlü hareket etmesinde etkili olurlar. Bahsi geçen kurun yükselişe geçtiğini gören bireysel takipçiler ise ellerindeki tasarruflarını o para cinsine dönüştürebilirler. Fakat bu hareketler aynı sıcak para cinsinden oldukça risklidir. Bu işlemlerin yapılabilmesi tabi ki büyük miktarda para hareketleriyle gerçekleşir. Büyük meblağlarda paraya sahip olan piyasa oyuncuları beklediği kârı bulduğu anda satış işlemi yaparak, onları takip eden bireysel yatırımcılar açısından zarara sebep olurlar. Diğer taraftan spekülatif hareketlerde medyanın gücünden de bahsetmeden geçemeyiz. Medyanın gücünü kullanmada en başta uluslararası derecelendirme kuruluşları gelmektedir. Bu kuruluşlar farklı dönemlerde ülkelerin ekonomileri hakkında çeşitli açıklamalarda bulunurlar. Bu açıklamalar veya haberler ülkelerin para değerlerini ciddi ölçüde etkiler. Bu kuruluşları takip edenler ağırlıklı olarak büyük yatırımcılar/büyük sermaye sahipleridir. Uluslararası niteliğe sahip olan kuruluşları; Fitch Ratings, Standards and Poor's ve Moody's olarak sıralayabiliriz. Türkiye'de ise,

kurulan ve Sermaye Piyasası Kurulu tarafından yetkilendirilen kuruluşlar ise; JCR Avrasya, Saha, Kobirate ve TURKRATING olarak sıralayabiliriz. Bu kuruluşlar global manada piyasalarda oldukça etkili olabilmektedirler. Yapacağı haberlerin döviz piyasasına etkisi kaçınılmazdır. Bu kuruluşların açıklamalarını ve değerlendirmelerini ekonomik büyüme, risk faktörleri, yatırımlar, siyasi dengeler vb. faktörler üzerinden yaparlar. Genel olarak ve tek cümlede ifade edecek olursak bu kuruluşlar 'yatırım yapılabilir veya yatırılamaz' şeklinde açıklamalarda bulunurlar. Bu açıklamayı da farklı derecelerde sunarlar (düşük-orta-yüksek veya AA-BB-CC vb. şeklinde).

Diğer taraftan krizlerin de kurlar üzerinde belirleyici etkiye sahip olduğu herkes tarafından bilinmektedir. Eğer Türkiye'de kriz ortamı varsa tasarruf sahipleri ellerindeki paralarını çoğunlukla dolara yatıracaktır. Bir tabir ile 'güvenli liman' arayışına çıkacaklardır. Veya Amerika'da kriz ortamı mevcut ise yine paralar güvenli liman arayışına çıkacak olup Avrupa ülkelerine veya gelişmekte olan ülkelerin paralarına çevrilecektir. Bu işlem, çevrildiği parada değer artışına sebep olacaktır. Fakat bu durum gelişmekte olan ülke ekonomilerinde aşırı dalgalanmaya sebep olabilir. Yani, yatırımcıların güveni ve değeri artan paranın geleceği söz konusudur.

2.5.5. Para Basımı

Para politikasının amaçları arasında istikrar kazanmış bir ilişki olmalıdır. Örneğin, fiyat istikrarı için parasal büyüklükler oldukça etkilidir. Fakat parasal büyüklüklerin merkez bankaları veya hükümetin kontrolü altında tutulması gerekir. Çünkü fiyat düzeyi parasal büyüklükler ile bağlantılıdır. Bu açıdan olası fiyat artışlarında para otoritelerinin müdahalesi gerekir. Diğer taraftan bütçe açıklarındaki artış, para arzında da artışa neden olur. Fakat merkez bankasının açıkları kapatma adına fazladan para basımı ise fiyatların artmasına neden olur. Bu bakımdan arzın, piyasa koşullarının ve bugün alınan bir kararın gelecekte nasıl etki yapacağı iyi araştırılmalıdır. Çünkü ekonomiden bağımsız bir hayat düşünülemez. Bu sebeptendir ki toplumların iktisadi hayatı paraya ve parasal değişimlere bağlıdır. Para arzındaki değişim ülke ekonomilerinde; üretimi, tüketimi, istihdamı, büyümeyi, fiyatların düzeyini belirler. Örneğin enflasyon parasal bir durumdur ve para miktarındaki genişlemeye bağlı hareket eder.

Bir ülkede üretimler belli bir seviyede kalıyorsa para basmak anlamsızdır. Çünkü para basmak demek var olan parasal miktarın değerinin azalmasına yol açar. Ayrıca talep fazlası basılan para ürün fiyatlarını artmasına yol açar. Bunun haricinde para basmak devletler için ek bir kazanç kapısı olduğu bilinmektedir. Bu durum, devletlere fiyatların yükselmesinden dolayı artan enflasyon geliri, kâğıt para basım geliri (senyoraj yani kâğıt paranın üzerinde yazan miktar ile kağıt paranın üretim maliyeti arasındaki fark) devletin kasasına girmektedir. Bu gelir topluma karşı hizmete dönüştüğü takdirde hem büyümeye hem de refah seviyesinde artışa neden olur.

Merkez Bankası'nın piyasadaki likiditeyi arttırarak sorunları çözmeye yönelmesi halinde piyasaya yeni para basma sürmesi eylemini bir politika gibi kullanması söz konusu olabilir. Bunlar geçmişin para politikası araçlarıdır. İçlerinde göreli olarak yeni olanları açık sözlülük politikası ve faiz politikasının bugünkü uygulama biçimidir. Geçmişte açık sözlülük politikası bir şey ne biliniyor ne de uygulanıyordu. Faiz politikası ise aşağı yukarı aynı amaca hizmet etse de bugünkünden daha farklı biçimde uygulanıyor ve reeskont politikası adını taşıyordu. Bugün artık Merkez Bankaları'nın politika faizi adını verdikleri bir uygulama var (Eğilmez ve Kumcu, 2016, s. 181).

2.6. FAİZ POLİTİKASI

Faiz politikası genel ifade ile faiz oranlarının ekonomik çerçeve içerisinde belli amaçlara göre para otoritesi tarafından hareket ettirilmesidir. Faiz hareketleri; ekonomik istikrar, büyüme, yatırım, iç ve dış ilişkilere göre şekillenmenin yanı sıra daha öncede ifade edildiği üzere birçok sebebe bağlıdır. Faiz politikası değişken bir niteliğe sahiptir. Faiz oranlarındaki aşırı dalgalanmalar ekonomi için belirsizlik oluşturur bu da gerek bireysel tüketicilerin gerek yatırımcıların alçağı kararları olumsuz etkiler. Faizlerin orantısız artışı bireysel tüketiciler için sağlıklı olmamaktadır. Çünkü bir ev veya bir otomobil almak isteyen tüketiciler banka aracılığıyla kullanacakları kredilerin geri ödeme planı değişeceğinden, tüketicilere ek maliyet çıkaracaktır. Yani tüketicilerin ekonomik planları bozulacaktır. Bu durum ayrıca müşteri ile banka arasındaki ilişkiyi de bozacak olup bankaların güç etkinliğinin azalmasına da yol açacaktır. Veya diğer taraftan yatırım yapacak biri için faizlerin yüksekten seyretmesi, yatırımcılarında kararlarının ertelenmesine yol açacaktır. Faizler ve karşılığı olan geri ödemeler,

ekonomide oluşturulan tasarruflarla mümkün olur. Bu sebepten faiz; tasarruf ve yatırım arasındaki dengeyi sağlamakla meşgul olmalıdır. Bunun yanı sıra sermayenin dağılımı konusunda oldukça hassas olmalıdır. Ülkeler çoğunlukla faiz oranlarını düşük tutmaya çalışırlar. Bunun sebebi, faiz oranlarındaki artışın ek maliyetten kurtulmak ve yatırımların önünü açmaktır. Hükümetler yatırım teşvik projeleriyle toplumu üretim konusunda, yeni projeler konusunda yani büyümeye fayda sağlayacak tüm yatırım projelerinde topluma destek sunarlar. Bunu yaparken de faiz politikasını ele alarak yapar ve müdahale hakkı yine merkez bankasının elindedir. Yani müdahaleden kasıt merkez bankasının faizi aşağı yönlü hareket etmesini sağlayacak yönde olan girişimlerdir. Faiz oranlarındaki aşağı-yukarı yönlü sürekli dalgalanmalar ekonomilerde belirsizlik oluşturur. Bu durum ekonomilerin gelecek planlamalarını güçleştirir. Faizler; tasarruflar karşılığı elde edilen ek gelir, tüketim ihtiyaçlarının karşılanması için verilen ödünç para, , yatırımların gerçekleşmesinde hızlı çözüm diyebiliriz. Fakat tasarrufların artış göstermediği bir ortamda yatırımların artması da pek mümkün değildir. Çünkü bankalar vereceği ödünç para karşılığında bir gelir elde ederler ve bu geliri de paralarını faize yatıran kişilere yönelik ek gelir sunarlar. Bu tarz işlemler sadece kişiler arası değil bankalar arası da gerçekleşir ve baş kontrol otoritesi ise merkez bankasıdır. Faiz kullanılarak yapılan tüm işlemler bir döngü içerisinde hareket eder.

Zaman zaman ekonomik sistemlerde ortaya çıkan belirsizlikler merkez bankası müdahalelerini kaçınılmaz kılmaktadır. Amaç, ekonomide görülebilecek belirsizlik ortamını ortadan kaldırarak fiyat istikrarını sağlamaktır. Fakat her geçen gün büyüyen kredi sistemleri ve dalgalı kur politikası uygulayan ülkelerde görülen kurlardaki aşırı dalgalanmalar ekonomilerde büyük risklerin oluşmasına neden olabilmektedir. Bu risklere karşı tedbir almak, önlemek ve aşırı dalgalanan kurları sınırlandırabilmek adına para politikasına bir araç daha eklenmiştir. Piyasalarda istikrar ve merkez bankası için hem kurlara hem de faizlere ayrı ayrı müdahale edebilme yeteneği kazandıran bu sistemin adı faiz koridorudur. Faiz koridorunun genel olarak amacı ekonomilerde görülen değişmeleri ve belirsizlikleri ortadan kaldırmak ayrıca sermaye hareketlerinde görülen olumsuz etkileri minimuma indirmektir. Bu durumdan hareketle faiz koridorunun net anlamı ise merkez bankasının gecelik borç alırken uyguladığı faiz oranı ile borç verirken uyguladığı faiz oranı ortasında kalan aralıktır. Buna bir diğer ifade ile

‘bant’ da denilmektedir yani faiz koridorunun tavan ile taban arasındaki yer. Kısa vadeli faiz işlemlerinde, faiz oranının bu bant içerisinde hareket etmesi merkez bankası beklentileri arasındadır. Kısa vadeli işlemlerden kasıt, para politikalarında uzun süreçlerde uzun vadeli faiz oranları kullanılmıştır. Bu aslında ülke ekonomileri açısından bir risk unsurudur. Çünkü her geçen gün küresel ekonomide şartlar değişim göstermektedir. Fakat 2000’li yıllarda görülen ekonomik belirsizliklerin artışıyla birlikte kısa vadeli işlemler, para politikaları için daha da bir önem kazanmıştır.

Faiz koridoru sisteminde üç farklı faiz oranı bulunmaktadır. Birincisi, faiz koridorunun tavanını oluşturan ve likidite ihtiyacı içerisinde olan bir bankanın merkez bankasından borç alırken ödemeyi kabul ettiği faiz oranını ifade eden borç verme faiz oranıdır. İkincisi, faiz koridorunun tabanını ifade eden ve fon fazlası olan bir bankanın getiri elde etme amacıyla merkez bankasına bu fonu mevduat şeklinde yatırması halinde elde edebileceği getiriyi gösteren borç alma faiz oranıdır. Bunun yanı sıra borç alma ve verme faiz oranlarının arasında kalan ve genellikle bandın orta noktasına (simetrik) yakın belirlenen politika faiz oranı faiz koridorunu oluşturan üçüncü faiz oranıdır (Özatay, 2012, s. 9).

Politika faizi, Merkez Bankası Para Politikası Kurulu (PPK) tarafından yapılan toplantıda belirlenir ve açıklanır. Faizin düşürülmesi, artırılması veya sabit bırakılması PPK’nın alacağı karara bağlıdır. PPK faizleri belirlerken dünya çapında etkileri ve küresel ekonomiyi dikkate alır. Eğer politika faizi artarsa bankalarda nakit azalır bunun sonucunda da kredilerin faiz oranları artar. Global ekonomik etkilerin neden olduğu belirsizlikler faiz oranlarının dalgalanmasına neden olduğu gibi kısa vadeli işlemler açısından da çeşitli spekülasyonların ortaya çıkması da kuvvetle muhtemeldir. Örneğin, sermaye hareketlerinin artışı söz konusuysa faiz koridorunun aşağı yönlü, düşüşü söz konusuysa koridor yukarı yönlü genişler. Finansal istikrarın sağlanmasına yönelik uygulanan ve para politikası aracı olan faiz koridoru günümüzde bir çok ülke (Avrupa Merkez Bankası, Türkiye,, İngiltere, İsviçre, Kanada Norveç ve daha fazlası) tarafından uygulanmaktadır. Diğer ülkelerde ise mesela Amerika’da Federal Rezerv sistemde faiz koridoru sistemi değiştirilerek uygulanmaktadır. Her ülke farklı baz puanlarda (25, 50, 75,100 gibi) oran belirler. Bu durum ülkedeki kredilerin ve mevduat faizinin de

göstergesi niteliğini taşır. Faiz koridorunun ülkelere göre farklılık göstermesi onların ekonomik sistemlerindeki değişimlerine ve gelişimlerine bağlıdır.

Merkez Bankası'nın bankalarla para alışverişinde uyguladığı faizleri değiştirerek piyasa faizlerini etkilemeyi hedeflemesine faiz politikası deniyor. Bankanın çeşitli işlemler için uyguladığı farklı faiz oranları vardır (Eğilmez ve Kumcu, 2016, s. 180).
Bunlar sıralanacak olursa:

Bir hafta vadeli repo işlemlerine uygulanan faiz (politika faizi): Merkez bankası bir hafta vadeyle repo ihalesi açıyor, bankalar ellerindeki tahvil ve bonoları Merkez Bankasına verip karşılığında para ve vade sonunda parayı iade edip kâğıtlarını geri alıyor. Merkez Bankası bu araçla banka ve finans kurumlarının piyasada uyguladığı faiz oranlarını, bankalardan alınan kredilerin miktarını, hisse senedi ve döviz gibi varlıkların fiyatlarını etkileyebiliyor.

Gecelik işlemlerde uygulanan faiz (gecelik faiz, fonlama faizi, ya da koridor faizi): Merkez Bankası'nın, hesaplarını kapatabilmek için gecelik olarak borç almak ya da elinde kalan paraları gecelik olarak borç vermek isteyen bankalara uyguladığı faize bu adlar veriliyor. Merkez Bankası bu yolla, ikincil piyasada oluşan kısa vadeli faiz oranlarını döviz kurlarını ve kredilerin büyüme hızını etkileyebiliyor.

Geç likidite penceresi faizi: hesaplarını kapatma ya da elinde bulunan parayı borç vermek için son ana kadar bekleyen bankalara uygulanan caydırıcı faiz oranlarını kapsayan bir uygulamadır. Merkez Bankası'nın bu faiz oranlarında yapacağı değişikliler bankaların fonlama maliyetleri üzerinde etki yapıyor ve sonuçta piyasa faizlerini etkiliyor. Gecelik fonlama faizi tavanın düşürülmesi bankaların daha ucuza fon bulmasını sağladığı için onların maliyetini aşağı çekiyor. Bu durumda da bankaların kredi faizlerini düşürmesi bekleniyor (Eğilmez ve Kumcu, 2016, s. 180).

Kısa vadeli faizler, bankaların kaynak maliyetini belirleyen unsurlardır. Dolayısıyla, Merkez Bankası'nın kısa vadeli faizleri arttırması ya da düşürmesi bankaların kaynak maliyetini arttıracağından ya da düşüreceğinden, banka kredi faizleri (orta-uzun vadeli

faizler) de artacak ya da düşecektir. Orta uzun vadeli faizlerin değişmesi ekonomideki yatırım ve tüketim harcamaları düşecek, tüketici kredileri daha pahalılaşacağından, kredi yoluyla yapılan tüketim harcamaları da düşecektir. Faizlerin düşmesi ise tam tersi etkiye yol açar. Merkez Bankası'nın para politikasının bir aracı olarak kullandığı kısa vadeli faizlerden yatırım ve tüketim harcamalarının etkilenmesine kadar giden sürece 'aktarım mekanizması' denir. Aktarım mekanizması Merkez Bankası'nın ekonomideki toplam talebi etkilediği süreçtir (Eğilmez ve Kumcu, 2016, s. 182).

Birde buna ek olarak geleneksel aktarım mekanizması vardır: Merkez bankasının ekonomide faizi arttırmasının ardından yerli paraya karşı talep artar, döviz kuru değerlenir ve enflasyonda düşüş başlar. Fakat borç stoku döviz cinsinden ise veya ekonomide herhangi sebepten dolayı belirsizlik ve risk var ise bu surumda faiz oranın artışı borç yükünün daha da ağırlaşmasına neden olur. Artan borç yükü sebebiyle hükümet iç ve dış kaynaklardan borç alamayabilir ve beraberinde sermaye kaçışı gerçekleşebilir. Bu durumun sonucunda ise milli parada değer kaybı oluşarak genel fiyat düzeyinde artış gerçekleşir.

TCMB, asıl hedefi olan fiyat istikrarı ve ekonomik istikrarın sürdürülebilmesi için uyguladığı para politikası araçlarına (gerek kredileri gerekse döviz kurlarını ayrı ayrı etkileyebilmek için) faiz koridoru aracını da eklemiştir. Bu çerçevede diğer araçlar haricinde faiz koridoru para politikası aracı olarak benimsenmiştir.

TCMB para politikasını uygularken piyasa faizlerini ve likiditesini etkilemek için kullandığı faiz koridoru ile piyasada ihtiyacı olan bankalara kısa vadeli (günlük veya haftalık) likidite sağlayabildiği gibi, fon fazlası olanlardan da gecelik vadede borç alabilmektedir. TCMB'nin bankalardan gecelik vadede borçlanabileceği ve borç verebileceği faiz seviyelerinin arasında kalan alan 'faiz koridoru' olarak adlandırılmıştır (Kara, 2012, s. 8).

2.7. ENFLASYON

Döviz kuru, faiz ve enflasyon bu üç gösterge ekonomilerdeki fiyat mekanizmasının işleyişi bakımından oldukça önemlidir. Bir göstergedeki değişim diğerini etkiler. Bu bakımdan üç gösterge arasında karmaşık bir ilişki mevcuttur ve dengelerin çok iyi sağlanması gerekmektedir. Daha açık ifade ile; döviz kuru milli bir paranın yabancı para karşısındaki değerinin ifadesi, faiz; duruma göre ek bir maliyet veya ek bir getiri olarak ifade edilirken enflasyon ise paranın değerinin düşüşü ve fiyatların artışı olarak değerlendirilmektedir. İstikrarlı bir büyüme için bu üç unsur/göstergenin üzerinde çok iyi çalışılması gerekir. Bu üç göstergenin herhangi birinde artış veya azalış olacaksa diğer iki göstergenin de ona yakın hareket içerisinde olması gerekir. Tek bir göstergede görülen aşırı oynaklık diğerlerini olumsuz etkileyeceği gibi ülke refahını da olumsuz etkiler. Refah çerçevesinden ele alacak olursak bu üç gösterge oldukça mühimdir.

Enflasyonun sebep olduğu fiyat artışları üreticilerin kâr oranlarında azalmaya ve tüketicileri alım gücünde zayıflamaya neden olur. Döviz kurundaki artış aynı zamanda enflasyon oranında artışa neden olur. Kurlarda görülen herhangi bir değişiklik doğrudan fiyatlara yansımaktadır. Kurun artışı söz konusuysa, ithal mal fiyatları artar. Bu sadece kullanılmaya hazır bir ürünün fiyatında değil, bir hammadde, enerji, petrol gibi emtia fiyatlarındaki artışı tetikler. Bu çerçeveden değerlendirecek olursak, döviz kurlarındaki artış ülkelerin birbirleriyle olan dış pazardaki rekabetini de zayıflatır. Çünkü ürünler, ürün talebinde bulunan ülkeler için ek bir maliyet çıkarır. Bu bakımdan paranın değer kazanmasıyla rekabet edebilmekte zorlaşır. Bundan dolayı, parası diğer paralar karşısında oldukça değer kazanmış ülkeler, paralarının değerini düşürme yönünde bir politika devreye sokarlar. Faiz ise, hem döviz kurlarında hem de enflasyon üzerinde etkileyici bir güce sahiptir. Örneğin sermayenin gözü faiz oranının yüksek olduğu ülkelerdedir. Ülkeler ve ekonomileri, küresel olaylardan etkilenirler ve faiz konusunda merkez bankaları küresel etkileri, iç ve dış pazarı/piyasaları dikkate alarak girişimlerde bulunurlar. Aksi durumda hareket eden ülkelerde ise doğrudan döviz kurunda artışa ve enflasyon oranında yükselişe sebep olur. Bunun sonucunda büyümede duraksama görülür.

Gelecek planlaması yapan bireyler açısından enflasyon büyük bir engel teşkil olmaktadır.

Çok defa yüksek fiyat düzeyi enflasyonla karıştırılır. Oysa ne kadar yüksek olursa olsun, istikrar kazanmış bir fiyat düzeyinin artık enflasyonla hiçbir ilgisi kalmamıştır. Bazen de enflasyon, fertlerin satın alma güçlerinin azalması (fertlere yükseltilmiş zorunlu bir tasarruf) biçiminde düşünülür. Böyle düşünenler, bireysel gelirler de fiyatlar oranında artarlarsa, enflasyondan bahsedilemeyeceğini öne sürerler. Bu düşünce biçimi enflasyonun sadece bir etkisini göz önüne aldığı için yanlıştır. Çünkü gelirler de fiyatlar oranında artsalar bile, ekonomik istikrarsızlık gene ortadan kalkmayacaktır. Geliri artan hiç kimse para tasarrufu yapmak istemeyecek ve ödemeler dengesi bozulacaktır (Aren, 2014, s. 320).

Bazı eleştirilerde ise enflasyonun bir çeşit vergi getirisi oluşturduğu söylenir. Bu durum hükümet ile toplum arasında soğukluğa neden olur. Devlet açısından ek kazanç olumlu bir ifade olmakla beraber, toplum açısından olumsuzluğun ifadesidir. Çünkü toplum bireyleri fiyat artışları sebebiyle birbirlerine karşı daha fazla rekabet içerisinde olacaklardır. Bu durum piyasalardaki hareketliliği değil, bir tabir ile 'büyük balığın küçük balığı yutması' ortamına zemin hazırlayacaktır. Güçlü firmalar maliyet ile satış arasındaki fiyatı minimuma indirme imkânına sahipken, küçük firmalar bu imkâna sahip değildirler. Eğer enflasyonist ortam süreci uzun sürerse, birçok küçük firmanın iflası gerçekleşecektir. Çünkü küçük firmaların bu süreçte iç piyasalardaki rekabet gücü, büyük firmaların fiyatlar üzerindeki etkili gücü sebebiyle kaybolacaktır. Ayrıca piyasalarda büyük firmaların kalması iç piyasalarda durgunluğa, dış piyasalar açısından ise daha büyük boyutta rekabet ortamına neden olur. Bu durumu domino taşlarına benzetebiliriz. Gerekli politikaların devreye sokulmadığı ve önlemlerin alınmadığı takdirde herkes dağılır. Bu süreç ticari dengesizlikleri ve belirsizlikleri ortaya çıkardığı gibi toplum düzenini, uyumunu ve refah seviyesini de etkiler.

Toplum düzeni çerçevesinde bireyler açısından ele alacak olursak; gelirleri para cinsinden belirlenmiş herkes fiyatların bu yükselişi karşısında zarar eder. Bunu önlemek için, bütün sınıf ve tabakalar kendi gelirlerini fiyatlara koşut olarak arttırmaya çalışırlar.

Örneğin, işçiler ücretlerini, memurlar maaşlarını, köylüler taban fiyatlarını, şoförler dolmuş tarifelerini, doktorlar vizite ücretleri arttırmaya çalışırlar. Buna sınıflar ve tabakalar arası gelir çekişmesi diyoruz. Böylece enflasyon, yani fiyatların devamlı artışı başlamış olur. Burada dikkat edilecek nokta, enflasyonun sözünü ettiğimiz başlangıç nedenlerini enflasyona, yani devamlı fiyat artışlarına dönüştüren mekanizmanın sınıflar ve tabakalar arası gelir çekişmesi olduğudur. Çünkü gerçekten, enflasyonun başlangıç nedenlerinden ötürü ortaya çıkan ilk fiyat artışlarına, eğer bundan zarar görenler tepki göstermez ve zararlarını sineye çekerlerse, fiyat artışları da sürmez, çıktıkları düzeyde kalırlar. Ama böyle olmaz da ilk fiyat artışlarından zarar görenler bunu sineye çekmez ve karşı koyarlarsa, fiyatlardaki yükselme de eriştiği düzeyde durmaz, artmaya devam eder, yani enflasyon başlar (Aren, 2014, s. 325).

Dış piyasalar bağlamında ise, öncelikli etki döviz kurlarına bağlıdır. Örneğin, döviz kurunda yükselme, daha öncede belirtildiği üzere ihracat talebini artıracaktır fakat diğer yandan yerel piyasa fiyatların artışına da neden olacaktır. Bunu önlemek, ihracat talebini karşılayabilme gücüne sahip olmakla yani üretim artışına bağlıdır. Çünkü üretim maliyetlerinde düşüş görülür. Döviz kuru artışı karşısında ekonomik büyümenin zarar görmemesi; sermaye hareketlerinden kazanç sağlamaya, araştırma ve geliştirmeye (ARGE) önem vermeye, gerekli teşvik ve yatırımlardan kaçınmamaya, üreten yatırımlara, ürün geliştirmeye, teknoloji gelişiminden faydalanmaya gibi bir takım dünya ekonomilerinde önem kazanmış unsurlara bağlıdır. Diğer taraftan, her fiyat artışını enflasyon var diye nitelendiremeyiz. Çünkü çok düşük seviyelerde enflasyon olması istikrar kazanmış ekonomiler açısından fayda sağlamaktadır. Enflasyonun sıfır düzeyinde olması veya çok yüksek seviyelerde dolaşması işsizlik problemini öne çıkarır. Yani, enflasyon artışını önlemek isterken işsizliğin artmasına veya işsizlik problemini çözmemiz gerekiyorsa biraz olsun enflasyona ihtiyacımız vardır. Bu iki durum toplam talep çerçevesinde hareket eder. Yani, toplam talepte artış beraberinde fiyatlarda artışa ve üretimin teşvik edilmesiyle istihdam oluşumunu gerçekleştirir. Tersi durumda ise, yani talepte azalış beraberinde fiyatlarda düşüşü ve üretimin zayıflamasını bunun sonucunda da işsizlik oranında artışı gerçekleştirir. Bu bağlamda enflasyonun tanımına, toplam talebin arzdan fazla olması yani arz ve talep dengesizliği anlamını da ekleyebiliriz. Bu dengesizliği ortadan kaldırmak için de talebi azaltıcı politikaların

izlenmesi gerekir. Ancak bu, görüldüğü kadar basit ve sadece dar anlamda ekonomik bir sorun değildir. Bir kere, yatırımları kısmak, ekonomik büyümeyi yavaşlatmak gerekecektir. Bunun ilk hamlede yatırım sektöründe işsizlik yaratacağı açıktır. Sonra bu işsizlik yatırım çoğaltanın tersine işlemesi yoluyla, bütün ekonomiye yayılacaktır (Aren, 2014, s. 328).

Enflasyon hedeflemesi politikasının en önemli özeliklerinden biri de, para politikasının, enflasyon hedefine ulaşabilmek için, gerektiğinde ekonomik büyümeyi yavaşlatmayı göze alması olgusudur (Eğilmez ve Kumcu, 2016, s. 185).

Şu noktayı önemle belirtmek gerekir ki, planlamaya gitmeden, kapitalizmin serbest piyasa kuralları içinde kalarak, yani sadece daraltıcı para politikaları izleyerek (faiz hadlerinin yükseltilmesi, kredilerin kısılması gibi) enflasyonu önlemeye kalkışmak, çok defa, talebin gereğinden fazla kısılmasına ve ekonominin duraklamaya ya da çöküntüye sürüklenmesine neden olur. Şu da unutulmamalıdır ki, fiyatlar özellikle aşağı doğru esnek değildirler. Bu nedenle, talep azaldığı zaman fiyatlar ona koşut olarak azalmazlar. Bunun yerine üretim ve istihdam azalır. Bundan ötürüdür ki, enflasyonu önlemek için talep kısıntısına gidilince, fiyat artışları önlenir ama bu, üretimin düşmesi de işsizliğin artması karşılığında olur (Aren, 2014, s. 329).

Her ne kadar enflasyonun kontrolünde sıkı para politikası temel olmakla birlikte, bu politikanın uygulanması hakkında şikâyet özellikle 'sıkı para politikasına bağlı olarak yükselen faiz oranlarının enflasyonu durduracağına, körüklediği' şeklinde olmaktadır. Faiz oranları üretim maliyetlerinden birisi olduğundan daha yüksek faiz oranlarının tıpkı daha yüksek ücretler gibi fiyatları aşağıya çekmekten çok, yükselteceği düşünülmektedir (Parasız, 2003, s. 215).

Bu açıklamaya örnek olarak Kredi Derecelendirme Kuruluşlarından biri olan Standart Poors (S&P) 2 Mayıs 2018 tarihinde yaptığı açıklamada şu sözlere yer verdi: "Türkiye'nin ekonomik büyüme hızı yüzde 2017'de 7,4'e ulaşırken, bu yıl dolar/TL kuru tarihi zirveye ulaştı. Enflasyonu yüzde 10'un altına çekmek mümkün olmadığı için Merkez Bankası faizleri arttırdı. Kredi derecelendirme şirketi bu adımların Lirayı

istikrara kavuşturmaya ve enflasyonu düşürmeye yetmediğini duyurdu" (www.dw.com.tr).

Enflasyon, en basit tanımıyla fiyatlar genel düzeyinde ortaya çıkan sürekli artış demektir. Bu basit tanımı ayrıntılarıyla açıklamak gerekirse: (1) Ele alınacak olan, fiyatlar genel düzeyidir. Yani tek tek fiyat artışları enflasyon olarak tanımlanamaz. (2) Fiyatlar genel düzeyinin sürekli bir artış içinde olması gereklidir. Yani bir veya birkaç malın fiyatının sürekli artış göstermesi ya da bütün malların bir defa artış göstermesi enflasyon değildir (Eğilmez ve Kumcu, 2016, s. 63).

Fiyatların belli bir süreç içerisindeki harekine bağlı olarak artışı söz konusuysa buna enflasyon, eğer düşüş söz konusuysa deflasyon, milli gelirin belirli bir süreç içerindeki artışı söz konusuysa büyüme, eğer düşüşü söz konusuysa resesyon denilmektedir. Bu bağlamda, bireyin tüketim ihtiyaçlarını karşılayabilmesi için parasal bir güce sahip olması gerekmektedir. Fiyatların artışı demek bireyin parasal gücünde zayıflama aynı zamanda da milli gelir düzeyinde düşüş demektir.

Para arzı denetimden çıktığı aman enflasyon artmakta, yani yerli paranın iç değeri hızla düşmekte, buna karşılık yerli paranın yabancı paralar karşısındaki değeri daha da hızlı düşmektedir. Para arzı denetime alındığı zaman ise enflasyon hızı kesilmekte, yerli paranın yabancı paralar karşısındaki değer kaybetme hızı çok daha hızlı bir inişe geçmektedir.

Enflasyonun ölçülmesinde çeşitli endeksler kullanılır. Bunların başlıcaları Tüketici Fiyatları Endeksi (TÜFE) ve Üretici Fiyatları Endeksi (ÜFE)'dir… TÜFE, belirli bir dönem içinde belirli bir kitle tarafından satın alına mal ve hizmetlerle belirlenen bir sepetin fiyat değişikliklerini zaman içinde ölçen endekstir. TÜFE'de en büyük ağırlığı gıda, içki ve tütün ana grubu, kiralar ve konut ana grubu ve giyim ve ayakkabı ana grubu oluşturmaktadır. TÜFE'nin oluşturulmasında mal ve hizmetleri gruplandırmak ve ağırlık verebilmek için Hane Halkı Bütçe Anketleri kullanılmaktadır. Ortalama fiyat artışlarını analiz edebilmeye yönelik bir başka veri seti TÜİK'in yayınladığı Özel Kapsamlı TÜFE Göstergeleri tablosudur. ÜFE, ülke ekonomisinde üretim faaliyetleri

içinde yer alan maddelerin fiyatlarında aydan aya ortaya çıkan değişimleri ölçmekte kullanılan bir endekstir. Üretici Fiyatları Endeksi'ne dâhil olan mallardan sebze ve meyve halleri, balık halleri ve borsalar grubuna girenler hariç, diğerleri her ayın 5,15 ve 25'inci günlerinde derlenir. Sebze ve meyve halleri ve balık halleri grubunda her ayın 27'inci gününe kadar işlem gören fiyatlar, borsalarda işlem gören maddelerin fiyatları derlenmektedir. ÜFE'nin dörtte üç oranında ağırlığını imalat sanayi maddeleri oluşturmaktadır (Eğilmez ve Kumcu, 2016, s. 65).

Enflasyonla mücadelede hükümetin ve merkez bankasının açıklamalarının toplum düşüncesinde ve beklentilerinde oldukça etkili olması gerekir. Çünkü yapılan açıklamaların içerinde belirsizlik seziliyorsa bu sefer toplum geçmişte uygulanan politikalardan yola çıkarak gelecekte ne olacağı konusunda farklı beklentiler içerine girerler. Yüksek enflasyonu düşürme çalışmalarında inandırıcı olabilmek/gerçekçi olabilmek, amaçlanan hedefe en başta toplumun psikolojik olarak hazırlanmalarını sağlayarak çalışmaların daha kolay yürütülmesini sağlar.

2.8. İŞSİZLİK

İşsizlik kavramını bireyin iş yapabilmek için her türlü şarta sahip olup da iş imkânı bulamamasıdır. Diğer anlamda emeğini üretime dâhil edememesidir. Eğer bir bireyin özrü yok ise yaş kriteri uygun değilse veya iş yapmasına mani olacak herhangi siyasal ve sosyal nedeni de yok ise ve bütün bunlara rağmen iş bulamıyorsa buna işsizlik denilmez.

İşsizlik ve istihdam bir bütün olarak düşünülebilir. Aradaki tek fark istihdam kavramı içerdiği mana itibariyle pozitif, işsizlik kavramı ise negatif bir olguyu ifade etmektedir. İstihdam kavramı ideallerle ilgilenirken; işsizlik kavramı ise olmaması arzu edilen bir durumu ifade etmektedir (Aktürk, 1999, 186-187).

İşsizlik, ekonomilerde temel bir problem olarak görülmektedir ve birçok ekonomide bu sorunun var olması siyasi, ekonomik ve sosyal alanlarda da bir takım sorunlara yol açmaktadır. Bundan dolayı ülke yönetimleri, bu sorunu ortadan kaldırma amacıyla çeşitli ekonomi içerikli (istihdam ağırlıklı) politikaları devreye sokmaya

çalışmaktadırlar. Çalışma gücüne sahip kişiler (belirli yaş kriterleri doğrultusunda) iki grup içerisinde yer alırlar. Birincisi işgücü içerisinde olanlar yani istihdam olanaklarından faydalanan, referanslı ve yarı zamanlı olarak sıralayabiliriz. İkinci grup ise işgücü dışında olanlar yani emeğini üretime dâhil edemeyen ve çeşitli sebeplerden dolayı iş bulamayan bireyler. İşsizlik sorunu ekonomilerde büyüme oranını önemli ölçüde etkileyen etkili bir unsurdur. Bu çerçevede para politikası uygulayıcısı olan merkez bankası istihdamda dengeleri sağlama adına öncül rolde yer aldığı bilinmektedir. Belirtildiği üzere merkez bankasının nihai hedefi fiyat istikrarıdır. Bunu sağlayan merkez bankası aşırı enflasyonunda engelleyicisidir. Diğer yandan düşük oranda enflasyon düşük oranda işsizliğin var olması gerekliliğini savunur. Bu durum işsizlik ile enflasyon arasındaki ters orantılı dengenin ifadesidir.

Her geçen gün gelişmekte olan dünya ekonomileri açısından önem arz eden bir konu teknolojidir. Teknoloji, bütün dünyada etkileyici bir güce sahiptir. Çünkü teknoloji, üreticilerin üretim hacmini artırabilmesini ve kârlarını en yüksek seviyeye çıkarabilmesini sağlar. Teknolojik gelişimlerden etkilenmeyen hiçbir iş alanı olmadığı gibi hiçbir ekonomide yoktur. Bunun sebebi teknolojinin zaman kavramı üzerinde de etkili olmasıdır ve rekabet savaşlarında hızlı olmak maksimum fayda sağlar. Maksimum fayda sağlayan teknolojiyle beraber ülke ekonomilerinde hizmet artışı da görülür bu da beraberinde ekonomik büyümeye katkı sağlar. Fakat tarihin önemli dönemlerinde ve günümüzde zaman zaman teknolojinin emeği çaldığını, teknolojinin gelmesiyle insan emeğine gerek kalmadığını ve işsizliğin artmasına sebep olduğu tartışılmaktadır. Bu durum teknolojik işsizlik olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu konu üzerinde tartışmaların temelini atan Karl Marx açısından teknolojik işsizlik, dünyanın gelişimine bağlı olarak artacağı düşüncesini savunurken, bu konu üzerinde araştırma yapan bilim insanları ise teknolojik işsizliğin uzun süreçte etkin olamayacağını savunmuştur. Bilim insanları haklıdırlar. Çünkü her gelişim ve yenilik beraberinde yeni alanların doğmasına yol açacaktır. Gelişen teknoloji hangi alanda olursa olsun bilgi birikimi işle işler hale gelecektir. Teknolojiden faydalanabilmek için onun ne için ne amaçla hangi doğrultuda ve ne sonuçlar elde edebileceğini de bilmek gerekir. Daha sonraki süreçlerde de o teknolojinin yine geliştirilmesi gerekir ki burada da yine

karşımıza bilgi birikimi ve tecrübeler çıkar çünkü dünyanın gelişimi aynı zamanda teknolojik ilerlemeye bağlıdır.

Yabancı işçilerin çalıştırılması, kaydı olmayan ekonomi, bürokratik sistemde verimli yatırımların desteklenmemesi, üretimde maliyetlerin fazla olması, istihdam vergisi, sigorta, sermayenin etkin ve verimli kullanılamaması gibi bir takım nedenler işsizliğin artmasına neden olabilmektedir. Bu tarz problemlere karşın çözüm bulmak, insan emeğinde yeniliğe yer vermek ve kullanılmasını sağlamak, teknolojik gelişimleri sürekli takip etmek ve faydalanmak, üretimleri dünya piyasa şartlarına önceden hazırlayabilmek, istihdamda sürekli gelişim ve denge, iç piyasa şartlarında düzenlemeler, fiyat istikrarı gibi bir takım nedenler ise işsizlik sorununun azaltılmasını sağlayabilir. Örneğin, sermayenin verimli kullanılamaması ve etkin dağılımında dengenin sağlanamaması gizli işsizliğe (bir kimsenin üretimde katkısının olmadan çalışması) neden olur. Diğer bir deyişle, gizli işsizlik ülkede ücret fonu biçiminde gizli bir tasarrufun varlığının da göstergesidir. (Sadun, 2014, s. 364) "Bu tür işsizlik özellikle az gelişmiş ülkelerde kırsal alanlarda ve kamu sektöründe görülmektedir (Ersel, 1999, s. 17). Bu durum ise, bu ülkelerin ekonomideki üretimini ve refah artışını olumsuz etkilemektedir.

Bu duruma somut bir örnek vermek gerekirse; bir tarlada çalışan 20 kişilik tarım işçisi düşünelim. Bu gurup günde ortalama 100 kilo patates toplamakta. Bir süre sonra 5 kişinin işten herhangi bir sebeple ayrıldığı ve hiçbir teknolojik değişimin olmadığını varsayarak, geriye kalan 15 işçi biraz daha verimli çalışarak yine günde ortalama 100 kilo patates topluyor. Sonuç olarak işten ayrılan 5 kişi üretim miktarında değişime neden olmadıkları, üretim oranının yine aynı seviyede olduğu görüldüğü durumda bahsi geçen 5 kişi gizli işsizlik grubunda yer almaktadırlar. Yani çalışıyorlar fakat verimli değiller.

Ekonomilerde istihdam oranında artış olduğunda ve dengenin sağlandığında, aynı şekilde yatırımlardaki artışta, sermayenin etkin, dengeli verimli dağılımında, parasal değerde artı olduğunda, ekonomide istikrar güç kazandığında bunlara bağlı olarak tüketim ve birikimlerde artış gerçekleştiğinde ortaya ekonomide yükselme meydana

gelir. Bazı kaynaklarda buna yüksek konjonktürde denilmektedir. Aksi durumda yani üretimde durgunluk, kredilerde azalma, istikrarda ve parasal değerde aşağı yönlü hareketlerin görüldüğü durumda ekonomide alçalma meydana gelir. Buna da bazı kaynaklarda alçak konjonktür denilmektedir. "Konjonktürel işsizlik, özellikle sanayileşmiş ülkelerde görülen bir işsizliktir. Toplam talep yetersizliğinin ve mal fazlalığının üretim ve yatırımları daraltması sebebiyle istihdam oluşturmada kısıtlamaların oluştuğu geçici bir işsizlik türüdür" (Lordoğlu ve Özkaplan, 2003, s. 397).

"İşsizlik türlerinden bir diğeri ise mevsimsel işsizliktir. Mevsimsel işsizlik özellikle tarım, turizm ve inşaat sektörlerinde görülen ve mevsimsel farklılıklardan ortaya çıkan bir işsizlik türüdür" (Zaim, 1997, s. 139). "Bir diğer tanımda ise hava şartlarındaki veya mevsimlerdeki değişmeler sonucu malların sunum ve isteminde meydana gelen oldukça şiddetli azalmalar sonucunda ortaya çıkan işsizlik türüdür" (Ersel, 1999, s. 18). Bu duruma somut örnekler olarak, yaz sezonunda artan turizm sebebiyle sahil kesimlerinde bulunan otellerin dönemlik işçi alımlarında bulunmasını örnek verebiliriz. Ayrıca yine dönemlik olarak tarım işçilerinin, tarımda çalışmak üzere mevsimlere göre bir yerden bir yere göç etmesi de örnek olarak gösterilebilir.

Dönemsel işsizlik türü genelde talep yetersizliği işsizliği olarak da bilinmektedir. Bu bağlamda konjonktürel işsizlik, emek piyasasında yeteri düzeyde açık işin bulunmaması neticesinde meydana gelen işsizliğe denmektedir. İktisadi resesyondan dolayı mallara ve hizmetlere olan talebin azalması ile birlikte işçilerin işten çıkarılması devamında görülecek durumlardır (Lordoğlu ve Özkaplan,2003, s. 397).

İşsizlik problemi, hemen hemen tüm ekonomiler açısından ciddi problem teşkil eder. Dolayısıyla işsizliğin bir sorun olarak algılanması; işsizliğin ekonomik yapıya, ailelere ve bireylere karşın farklı farklı maliyetler yükler. Örneğin kişilerce psikolojik sorun oluşturur ve daha sonra bu aileye yansır. Bu durum aynı zamanda sosyal tutumunda zedelenmesine yol açar. Sosyal yardımların fazlalığı işsizlik sıkıntılarını azaltır. Ayrıca yasaların işçi hakları üzerinde güçlü tutum sergiliyorsa, işçiler keyfi işten çıkarılma hususunda daha rahat olurlar.

İşsizliğe sebep olan tüm etmenlere zamanında önleme politikaları alınmış olursa kötü sonuçlar elde edilmez. Son yıllarda aktif istihdam politikalar bu yönde iyi sonuçlar elde etmiştir. Çünkü insanlara öncelikle vasıf kazandırılarak daha sonra iş imkânları sağlayıp iş alanlarını genişletip iş gücünün artmasında etkili olmuştur. Bu şekilde önlemler alınmadığı takdirde işsiz kalan insanlar daha farklı alanlara yönelerek ülkenin sosyal kültürel alanlarında bozulmalara neden olurlar. Şöyle ki; suç işleme, intihar etme, psikolojik sorunlar yaşama gibi sorunlar ortaya çıkabilir ve özellikle gençlerde kötü alışkanlıkların oluşmasında kötü etki eder. Ama tüm bunları engellemek için özellikle batı ülkelerinde işsizlik sigortası uygulaması işsizlik psikolojini engellemektedir. Bu etki genelde kısa vadeli olur ve uzun vadeli ise aktif istihdam politikaları devreye girer. Sonuç olarak işsizlik insanları ekonomik etkilemekte ve bu da psikolojik sosyal bozulmalara neden olmaktadır (Uçan, 2017, s. 9).

2.9. EKONOMİLERDE DENGESİZLİK: Stagflasyon

Herhangi bir ülke ekonomisinde standartların üzerinde enflasyon yaşanıyorsa ve ekonomide gerçek anlamda büyüme gözlemlenmiyorsa, o ekonomide durgunluk yani stagflasyon var demektir. Durgunluk hali, ekonomide kriz ortamında alevlendirici etki yapar. Fakat enflasyonist ortam mevcut olsa bile gerçek anlamda ekonomik büyüme sağlanabiliyorsa bu durum doğrudan enflasyonu tehdit eder ve üzerinde düşüşe neden olabilmektedir. Stagflasyon ortamında, hem enflasyon ile hem de ekonomiyi canlandırma politikaları hususunda çatışmalı ekonomi politikası izlenmesi gerekir ki bu da oldukça zorlu bir süreçtir. Bu süreçte hükümet ve merkez bankası her iki önemli ekonomik alanda mücadele etmektense tek bir alanda hedefe yürümesi daha verimli olabilir.

2.10. EKONOMİLERDE DENGESİZLİK: Resesyon

Ekonomilerde küçülmeye resesyon denilmektedir. Resesyon döneminde ekonomik faaliyetlerde durağanlık ve devamında ise daralma gerçekleşir. Bir ekonomide resesyonu anlamak için GSYH'ye bakılabilir. Eğer GSYH'de küçülme varsa ekonomide de küçülme var denilebilir. Resesyon süreçleri dönemlik olabildiği gibi uzun süreçlerde

de görülebilmektedir. Bu sürecin uzamaması ekonomide uygulanan politikaların doğruluğu ile orantılıdır. Resesyon ortamı aniden gelişen bir şey değildir. Çünkü resesyon birden çok değişkene bağlıdır. Üretim, tüketim, istihdam, gelir ve giderler gibi ekonomide faaliyetlerin negatif yönlü hareketleri resesyon sürecini hazırlar. Örneğin mal ve hizmetlerin maliyetlerindeki artış sebebiyle işsizliğin artması yine aynı sebepten tüketimlerin azalması, piyasalarda parasal cansızlığın olması gibi etkenler bir iki aydan fazla uzun sürüyorsa resesyon dönemine girildiğini söyleyebiliriz.

Resesyon ile mücadele konusunda ekonomilere çeşitli çözüm olanakları sunulmuştur. Örneğin, Keynesyen bir bakış açısıyla resesyon toplam talep yetersizliği sebebiyle resesyonun oluştuğunu savunurken, çözümünü ise kamu harcamalarının arttırılması gerektiğine bağlar. Diğer taraftan Monetarist bakış açısıyla, resesyonun sebebi yine talep yetersizliğidir fakat çözümünün para arzının artırılmasıyla gerçekleşeceğidir. Fakat resesyonla mücadele, yaşanılan ülkenin ekonomik ve sosyal durumuyla ilişkili olduğundan dolayı, mücadele aktörleri kendi ekonomilerinin koşulları çerçevesinde hareket etmesi gerekmektedir.

2.11. EKONOMİLERDE DENGESİZLİK: Deflasyon

Anlam itibariyle genel olarak fiyatlar düzeyindeki düşüşe deflasyon denilmektedir yani paranın salım gücünün süreli artışına deflasyon denilmektedir. Bu durum resesyonda olduğu gibi, anlık değil yine bazı değişkenlerde görülen değişimlerin oluşmasıyla başlar. 500 Türk Lirasına alınan bir çamaşır makinesini 400 Türk Lirasına alabiliyorsak, paranın alım gücünün arttığını görürüz. Deflasyon ilk bakışta pozitif bir algı oluşturabilir. Fakat enflasyonun tersidir aslında. Keynesyenler deflasyonu yetersiz talep olarak görmektedirler. Talepteki yetersizlik, malların elde kalması problemini sağlar bu sebepten fiyatlar aşağı yönlü çekilir. Bunun sonucunda ise üreticilerin kârları zorunlu olarak azalır. İş hacmindeki düşüklük sebebiyle işsizlik artar. Deflasyon birkaç üründe veya genel fiyatlarda çok kısa süreli düşüşün ifadesi değil, dönemlik veya daha fazla süreçte etkili olmaktadır. Tüm bu sebepler doğrultusunda 500 liralık çamaşır makinesi 400 liraya da düşse yani paranın alım gücü artsa bile tüketiciler açısından alım isteği azalacağından deflasyon bir sorun olarak algılanmalıdır. Bu sorunsalın çözüme kavuşması için piyasa müdahalesi gerekir. Bu müdahalelerin en başında para politikası

yer alır. Diğer taraftan mali politikalarında uygulanması gerekir; örneğin devlet ve kamu harcamalarında artışın gerçekleşmesi gibi. Böylece piyasada parasal canlanma yaşanarak üreticiler açısından ise dengeler sağlanır. Bireyler açısından, hükümetin vergi indirimlerine gitmesi tüketicinin tüketim isteğini artırabilir. Bankalar açısında ise, faiz oranlarının düşürülmesi yine tüketicileri tüketime yönlendirerek piyasadaki mal hizmetlerin satışını hızlandırabilir.

Deflasyonist eğilimler devam ederse üretici üretimden vazgeçer, tüketici, fiyatların daha da düşeceği beklentisiyle çeşitli mallara yönelik talebini erteler. Bu kez ekonomi bambaşka bir krizle karşı karşıya kalır. 1990'ların başından beri Japon ekonomisinde böyle bir durum yaşanmamaktadır. 2008 yılında başlayan küresel kriz (büyük resesyon) birçok ülkede deflasyonist eğilimlerin doğmasına yol açmış ve bir çok ülke bu sorunu aşabilmek için talebi, yani tüketimi canlandırmaya yönelik genişletici maliye ve para politikası uygulamak zorunda kalmıştır (Eğilmez ve Kumcu, 2016, s. 69).

2.12. EKONOMİLERDE DENGESİZLİK: Devalüasyon

Döviz kurunun aşırı yükselmesine bağlı olarak yerli paranın değerinin düşüşüne devalüasyon diyebiliriz. Döviz kurunun aşırı düşüşüne ise revalüasyon denilmektedir. Ülke ekonomileri çeşitli ekonomik etkilerden dolayı döviz kurlarına karşı sürekli müdahalelerde bulunurlar. Sabit döviz kuru sitemi yahut dalgalı döviz sisteminde değişimler hemen hemen aynı doğrultuda ekonomiyi etkilemesi kaçınılmazdır. Bahsi geçen iki farklı kur sistemi arasında farklılıklar mevcut olsa da yerli paranın değerinin ani düşüşü sonucu ortaya çıkan devalüasyon bakımından, ekonomik işleyiş üzerinde aynı etkiyi oluşturur. Ülkeler açısından dış ticarette denge bu hususta oldukça önemlidir. Dış açık veren ülkelerde devalüasyon olma ihtimali oldukça kuvvetlidir. Özellikle sabit kur sistemi uygulaması var ise. Devalüasyon, enflasyon oranının arttığı bir ekonomide ihracatı artırıp, ithalatı düşürmek için uygulanabileceği gibi dış ticaret açıklarını gidermek ve dış piyasada rekabet gücü kazanabilmek maksadıyla da yapılabilir (Aslan ve Terzi, 2013, s. 56).

Bir ülke ekonomisinde ürün fiyatlarının artışı (enflasyon) sebebiyle ithal mallara yönelim sonucu dış ticaret açığı artar. Para otoriteleri devalüasyon ile bu açığı

engellemek ister. Bunu yapmasının sebebi artan kur artışı sebebiyle yerli ürünlerin daha ucuz olmasını sağlamak ve ihracata yönelimi artırmaktır. Bunun sonucunda dış ticari açıkta azalma veya uygulanan politikaların gücü doğrultusunda kapanma gerçekleşir. Ülkeler açısından devalüasyonun bir amacı da ülkeler arası rekabette güç kazanabilmektir. Örneğin küresel piyasalarda Çin gibi öncü rakipler, yerli paralarını güçlü bir para birimi karşında (dolar gibi) devalüe ederek rekabette güç kazanır. Bu durum gelişmekte olan ülkeleri de etkiler. Çünkü ihracatta güçlü bir rakip olan Çin'e karşı diğer ülkeler tarafından yönelim olacaktır. Bunun sebebi üretilen malların bir yabancı açısından daha kârlı hale gelmesidir. Diğer taratan para otoriteleri iç piyasalara yönelik olarak çeşitli para politikalarını da devreye sokarak iç piyasaların hareket kazanmasını sağlamaya çalışır. Bu örnekten de anlaşılacağı üzere, ihracatta görülen artış, ithalatta görüle azalış sonucu üretimde artışa neden olacaktır. Bu ise büyümeye ve milli gelir artışına sebep olur. Ayrıca ihracat sonucu piyasaya döviz girerek para otoriteleri tarafından kur sistemine karşı müdahale kolaylaşır. Bir devalüasyon döneminde ülkenin üretim olanakları vefiyat istikrarı oldukça önemlidir. Çünkü para otoritesi açsından devalüasyonun olumlu tarafları olsa da iç piyasa açısından olumsuz sonuçlar ortaya çıkabilir. Böyle bir durumda ilk önce döviz borcu olan kişi ve kurumların büyük zararlar etme olasılığı çok yüksektir. Diğer taraftan ithalata bağlı ülkelerde maliyet artışları sebebiyle ekonomik faaliyetlerde negatif yönlü seyir ortaya çıkar. Yani devalüasyon, ekonomik istikrara fayda sağlayan tüm ekonomik unsurlarda ve göstergelerde dengesizliklerin ortaya çıkmasına eden olabilir.

3.BÖLÜM ‘MERKEZ BANKASI VE STRATEJİK YÖNETİM’

3.1. MERKEZ BANKASI

Merkez Bankaları, ülke ekonomilerinin dengeli, istikrarlı ve güçlü olmaları açısından son derece önemli finansal kuruluşlardır. Para basımı ve para politikaları uygulamaları Merkez Bankası tarafından uygulanmakta olup ayrıca ülkenin siyasal, toplumsal ve ekonomi gelişimi çerçevesi içerisinde hareket eder. Gelişen dünya ekonomileri karşısında Merkez bankalarının işleyişinde de değişiklikler olagelmiştir fakat nihai hedef her zaman için sağlıklı bir ekonomi üzerine olmaktadır.

Dünya üzerinde ilk olarak 1668 yılında merkez bankası olarak kurulan İsveç bankası, bankacılık faaliyetlerinin öncüsü olmuştur. Daha sonra İngiltere bankası, Avrupa Merkez Bankası ve beraberinde diğer ülkeler de kendi bankacılık faaliyetlerini hayata geçirmişlerdir. Bu bölümde Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası’ndan (TCMB) yola çıkarak Merkez bankacılığının işlevleri ve para politikası uygulamalarıyla olan ilişkisi üzerinde durulacaktır.

TCMB’nin asıl amacı bilindiği üzere fiyat istikrarını sağlamaktır. Bunun yanı sıra tüm ekonomik sitemin istikrarlı sürmesini sağlayabilmek adına çalışmalarını dikkatle yürütür. TCMB fiyat istikrarını sağlama adına uygulamak istediği para politikalarını belirlemede yetkilidir. Bu uygulamalar Para Politikası Kurulu (PPK) tarafından belirlenerek gerçekleşir. Uygulamalar, para ve kur politikası çerçevesinden ele alınarak hazırlanır ve devreye sokulur.

Ekonomik sistemin sağlıklı çalışabilmesi açısından para ve kur politikaları oldukça mühimdir. Çünkü ekonomik sistemlerde görülen dengesizlikler bir ülkenin ekonomik büyümesine ciddi zararların doğmasına yol açabilecek nitelikte olmaktadır. Yaşadığımız dünyadaki ekonomik sistemler her geçen gün gelişmektedir ve beraberinde finans kuruluşların da bu değişimlere ve gelişmelere ayak uydurmak zorundadırlar. Uluslararası rekabet bakımından ve iç piyasaların sağlığı açısından merkez bankalarına oldukça önemli görevler yüklenmiştir. Bu bakımdan merkez bankaları iç-dış piyasalara yönelik önlemler ve tedbirler almak zorundadır. Alınan önlemler doğrultusunda

örneğin; küresel bir iktisadi kriz karşısında veya küresel bir ekonomik değişim konusunda, Merkez Bankası politika faizi diye adlandırılan faiz koridorunu ve zorunlu karşılıklar politikasını devreye sokar. Bunun haricinde sermaye hareketlerindeki dengesizliği sınırlandırmak ve likiditeyi ayarlamak adına Rezerv Opsiyonu Mekanizması (ROM)'dan faydalanır. Zorunlu karşılıklar ve faiz koridoruna çalışmamızda yer vermiştik. ROM ise Merkez Bankası Likidite Politikası konusunda ele alınacaktır. Merkez bankalarının para politikası uygulamalarında ekonomik istikrar ve gelişim açısından ayrıca gelişime destekte bulunan finans kuruluşları ve bireyler açısından oldukça önemlidir. Burada devreye giren yine çalışmamızda yer verdiğimiz ödemeler sistemidir. Bu sistemin para politikaları uygulamaları etkinliği açısından güvenli bir şekilde çalışması gerekir.

Eğer ki dalgalı döviz kuru sistemini uygulanıyorsa; uygulanan para politikaları, ekonomik faaliyetler, uluslararası gelişmeler ve beklentiler döviz kurlarını belirlemede (arz talep doğrultusunda) oldukça etkilidirler. Sabit kur sisteminde ise arz ve talep göz ardı edilir. Kurun belirlenmesinde Merkez Bankası veya hükümet tarafından alınan karar sonucu değişikliğe gidilir ve yine ekonomik faaliyetler ve uluslararası gelişimler gibi unsurlarda dikkate alınır. Bu bakımdan döviz kuru sistemini ve politikasını şekillendirmede ve uygulamada otorite Merkez Bankasına aittir. Merkez Bankası para politikasında değişiklik yapacaksa, kur sisteminde de değişiklik yapma hakkına sahiptir.

Merkez bankasının temel amacı fiyat istikrarını sağlamaktır demiştik. Fiyat istikrarı sağlamada dikkat edilmesi gereken bir konu ise enflasyondur. Ekonomik birimler, yatırımlar, tüketimler, tasarruflar konusunda fiyat istikrarı çok önemlidir ve bu unsurlar enflasyon oranlarından oldukça etkilenirler.

Beklenmeyen enflasyonun ve dolayısıyla beklenmeyen parasal genişlemenin üretim ve istihdamı etkileyeceği herkes tarafından kabul edilmektedir. Ayrıca para otoriteleri doğal işsizlik oranının çok yüksek olduğunu düşünerek bu oranı daha aşağıya çekmek için, bir ölçüde enflasyon pahasına da olsa parasal sürpriz yaratma girişiminde bulunabilir (Parasız, 2003, s. 297). Tüm girişimler yani para politikası uygulamaları Merkez Bankası tarafından yapılır. Örneğin, Merkez Bankası faiz değişikliğine

gidebilir. Bu yolla; bankaların uyguladıkları faiz oranlarını, sermaye girişlerini, döviz fiyatlarını, geleceğe yönelik beklentileri, kredi hacmini gibi birçok unsuru etkileyebilir.

Çalışma koşullarına uyum sağlayan bireyler için, istihdama yönelik yatırım ve üretim alanı oluşturulmamışsa işsizliğin artması mümkün olabilmektedir. Günümüzde birçok çeşitli sebeplerden dolayı işsiz insanlar vardır. Bu durum hem ülke ekonomisine hem de siyasi bakımdan sıkıntılara neden olmaktadır. Para otoriteleri işsizliğin uzun vadede tezahür etmesini önlemek amacıyla farklı farklı yollara başvurur. Örneğin, kamu harcamalarında azaltmaya yönelik adımlar, faiz oranlarını düşürme çalışmaları, teşvik paketleri gibi bilinçli uygulamaları devreye sokarlar. Çağımız merkez bankaları iş gücü piyasalarını düzenlerken diğer yandan da fiyat artışlarını dengede tutmaya çalışırlar. Bu doğrultuda hem işsizlik oranı hem de enflasyon hedef olarak belirlenir. Merkez bankaları; gücü yetersiz kalan sendikaların, sosyal yardımların, işçi hakları korumasının zayıf olduğu ülkelerdeki birincil müdahalelerinin düşük faiz üzerine olduğu bilinmektedir. Bundan dolayı merkez bankaları özel sektöre karşın esnek tavırlar sergilemektedir. Yani iş gücü alanındaki kârları koruyarak uzun süreçte işsizliğin azalmasına yönelik adımlar atarak toplumsal bilincin bu doğrultuda şekillenmesini sağlar. Merkez bankasının faiz oranını düşürerek, ekonomiye can vererek (hareketlilik kazandırarak) yatırımları ve harcamaları artırır. Fakat bu işlem piyasayı kendi haline bırakarak değil, merkez bankasının bilinçli bir şekilde hem politik hem de toplumsal açıdan taraflı bir şekilde hareket etmesiyle mümkün hale gelir. Çünkü merkez bankası toplumsal refaha ve zorlu süreçlerde siyasi baskılara cevap vermelidir.

Para politikasının yolunu biçimlendiren birçok faktör başlangıçta geniş halk kitlelerine göre hükümet içindeki politika yapıcılar tarafından daha iyi bilinir. Politikanın biçimlenmesine yönelik baskıların yönü konusunda halkın belli bir bilgisi olabilir; ancak halk izlenecek politikanın boyutu ve zamanlaması konusunda tam bir bilgiye sahip olamaz. Halk ekonominin konjonktürel durumunun farkında olabilir ancak normal olarak politika yapıcıların ekonominin gelecekle ilgili tahminlerinin reel zamanı hakkında enformasyona sahip olmayabilirler. Politika bu tahminlerden etkilendiği için, halk para politikası kararlarının dayandığı enformasyon hakkında tam bilgiye sahip değildir. Halk politika yapıcıların çeşitli ekonomik değişkenlerle ilgili tahminlerini ya

da politika değişikliklerini öğrenebilir. Ancak bu öğrenme süreci genellikle tedricidir. Bu arada sürpriz yaratıldığı için para politikasının reel etkisi olacaktır. Halk yakın geçmişte para politikasını biçimlendiren etmenleri öğrendikçe, yeni etmenler ve yeni sürprizler meydana gelecektir. Sonuç olarak halkın öğrenme süreci para politikasının gidişiyle ilgili belirsizliği ortadan kaldıramayacaktır (Parasız, 2003, s. 302).

3.1.1. Merkez Bankası Politika Faizi Belirlemesi

Merkez Bankaları iktisat alanındaki en güçlü kuruluştur diyebiliriz. Ülke ekonomilerini yönlendirmede belki de mevcut hükümetlerden daha etkindir. Merkez bankalarının; fiyatları, iş gücünü ve hacmini, gelir ve giderleri, kurları ve faizleri, vergileri, tasarrufları, beklentileri ve kararları etkileyen bir güce sahip olduğu açıktır.

Merkez Bankası'nın temel para politikası aracı kısa vadeli faiz oranlarıdır. Buradaki kısa vadeli faiz oranları ifadesi ülkeden ülkeye değişmekle birlikte Türkiye'de gecelik faiz oranlarını ifade etmektedir. Kısa vadeli faiz oranları, enflasyon hedefleri ile uyumlu bir şekilde Merkez Bankası'nın önemli bir karar organı olan Para Politikası Kurulu tarafından ayda bir gerçekleştirilen toplantılarda belirlenmektedir (Parasız, 2011, s. 68).

Para Politikası Kurulu'nun faiz oranlarına (Merkez Bankası'nın gecelik vadedeki borçlanma ve borç verme faiz oranları) ilişkin kararı gerekçesi ile birlikte toplantı sonrası kamuoyuna duyurulur. Para Politikası Kurulu'nun almış olduğu faiz oranı kararları bir sonraki toplantıya kadar geçerliliğini sürdürür. Bu çerçevede, Para Politikası Kurulu, saat 10.00-16.00 arasında Merkez Bankası bünyesindeki Bankalar arası Para Piyasasında ve İstanbul Menkul Kıymetler Borsası Repo-Ters Repo Pazarında borçlanma ve borç verme faiz oranlarını ilan eder. Gün içinde likidite sıkışıklığı halinde, bankalar limitleri ile sınırlı olmak üzere teminat karşılığında TCMB borç verme faiz oranından borçlanabilirler. Likiditenin artması sonucu faizlerin düşmesi halinde ise limitsiz olarak TCMB borçlanma faiz oranından borç verebilir. Dolayısıyla, bankalar arası para piyasasında gecelik faizlerin dalgalanabileceği maksimum aralık ilan edilen bu koridorun sınırlarıdır (Parasız, 2011, s. 69).

Faiz oranının düşük olması ekonomide birçok alanda kredi oluşturulmasını ve harcamaların artışını gerçekleştirir. Tüketicilerin satın aldığı ev, otomobil ve diğer ürünler harcamalara örnek gösterilebilir. Faiz oranlarının yüksekliği ise tersi etki yapmaktadır. Merkez bankaları kredilerin doğrudan kontrolüne sahip nitelikte bir güce sahiptir. Bunun gerçekleşmesi finansal sistemlerle olan günlük hatta saatlik muhasebe işlemlerinin verimliliğidir. Bu nedenler doğrultusunda merkez bankalarının politikaları faiz oranlarının önemli belirleyicisi konumundadır.

Merkez Bankası'nın para politikası duruşu, Para Politikası tarafından kısa vadeli faiz oranlarının düzeyini belirlenerek tespit edilmektedir. Likidite yönetimi ise kısa vadeli faiz oranlarının Para Politikası Kurulu tarafından belirlenen düzeylerde oluşmasını ve para piyasalarının etkin çalışmasını sağlayan para politikası operasyonel araçlarının kullanılmasını içeren operasyonlardan oluşur. Diğer ülkelerde de olduğu gibi Türkiye'de de likidite yönetimi asıl olarak açık piyasa işlemleri kullanılarak yürütülmektedir. Kullanılacak likidite yönetimi araçlarının çeşitleri ve vadeleri piyasadaki likidite düzeyi dikkate alınarak belirlenmektedir (Parasız, 2011, s. 70).

3.1.2. Merkez Bankası Likidite Politikası

Merkez bankalarının müdahaleleri kapsamında mantık; yönlendirmeler üzerinedir. Bu mantık içerisinde ne, nasıl, ne için, ne kadar miktarda gibi bir takım soruları barındırır. Merkez bankası şeffaflık kapsamında bazı şeyleri piyasalara tam anlamıyla ifade etmekten kaçınır. Çünkü ne yapacağını önceden açık bir şekilde söylemekte bir müdahale çeşididir. Bundan dolayı çeşitli spekülatif olayların gerçekleşmesini önlemek ister. Fakat toplum olarak bizler sürekli bir müdahale gereksinimi duyarız. Çünkü daha önceden dediğimiz gibi ekonomi oldukça nazik ve hassas bir yapıya sahiptir. Onu ayakta tutacak olan merkez bankasının gücüyle ilişkilidir.

Bankaların optimal fiyat teklifleri merkez bankasının likidite hedefinde yansız likidite arasındaki farka bağlıdır. Tekliflerin gelişmesiyle ilgili özel bir politikanın niçin meydana geldiğini anlamak için merkez bankasının nasıl bir tür likidite politikası izlediğini analiz etmek gerekir. En basit süreç merkez bankasının tam bölüştürme politikası izlemesidir. Tam bölüştürme sürecinde, merkez bankası daima piyasada

bankaların bütün likidite tekliflerine cevap verir. Faiz oranı hedeflemesinde, merkez bankası bankacılık sektörünün talep ettiği likidite miktarını tahmin eder. Bunun sonucunda piyasa faiz oranı teklif oranı düzeyine yönelir. Bu sürece yansız likidite politikası kuralı denilmektedir. Merkez bankası piyasa ihtiyaç durulanlar daha az likidite verir. Böylece beklenen piyasa faiz oranı teklif faiz oranı düzeyinde tutulmaya çalışılır. Merkez bankası yalnızca beklenen piyasa faiz oranıyla ilgilenmemekte aynı zamanda para piyasasında likidite düzeyi ile ilgilenmektedir. Burada amaç bankaların faiz oranı üzerinde spekülasyon yapmalarını önlemektir. Böylece bankaların teklif verme davranışları büyük ölçüde beklenen gelecek faiz oranına bağlıdır (Parasız, 2011, s. 68).

Bu durumun yanı sıra faiz oranları ve döviz kurları arasında ters bir ilişki mevcuttur. Örneğin, Türk Lirasına göre faiz oranın yükselirse, yatırımcılar ellerindeki dövizi Türk Lirası cinsinden faize yatırarak kâr edeceklerdir. Yani döviz Türk Lirasına çevrilecektir. Bunun sonucunda döviz kuru oranında azalış gerçekleşecektir. Aksi durumda ise, Türk Lirasına göre faiz oranı azalırsa bu kez yatırımcılar daha fazla dövize yönlenecek veya varsa ellerindeki Türk Lirasını dövize çevirerek faizden kaçacaklardır. Bunun sonucunda da döviz kuru oranlarında artış gerçekleşecektir. Bunun bilincinde olan bireyler merkez bankasının faiz artırımı veya azaltıcı müdahalesi sonucunda dövizin hangi yönde yol alacağı konusunda öngörüde bulunabilirler. Örneğin, merkez bankası piyasaya likidite amaçlı para verirse Türk Lirası cinsinden faiz düşer ve dövizde artış gözlemlenir. Tersi durumda yani para çekerse Türk Lirası cinsinden faiz artar ve döviz kurunda azalış gerçekleşebilir. Bunun haricinde merkez bankası müdahalelerini engelleyici bazı durumlarda mevcuttur. Böyle bir durumda sermeye hareketleri ve yatırımcıların alacağı kararlarda etkilenir. Örneğin, ülkelerin herhangi bir sebepten dolayı ekonomik veya politik alanda bir istikrarsızlığın olması ülkeden para kaçışını hızlandırır. Bunun sonucunda da hem dövizde hem de faizlerde artış gerçekleşir. Merkez bankaları da bunu önlemek amacıyla çeşitli yollardan biri olan piyasaya karşı döviz satışı veya alışı politikasını uygular. Örneğin, merkez bankası piyasadan döviz alımı yaparsa (bankalar arası) Türk Lirası cinsinden faiz düşer döviz artar veya merkez bankası piyasaya döviz satışı yaparsa Türk Lirası cinsinden faiz artar döviz kurunda

düşüş gözlemlenebilir. Bu tür sebeplerden dolayı merkez bankası elindeki silahları (kur politikası ve faiz politikası uygulamaları) doğru zamanda doğru yönde ateşlemelidir.

Sermaye hareketlerindeki aşırı oynaklık finansal istikrarın düzenini de bozmaktadır. Bundan dolayı merkez bankası döviz rezervini arttırmak ve bankalara likidite konusunda esneklik sağlama adına ROM'u politika aracı olarak kullanmaktadır. ROM, döviz kurunda meydana gelen aşırı oynaklığı düşürmekte ve faiz koridoru ihtiyacını azaltmaktadır.

3.1.3. Merkez Bankasının Faiz ile Döviz Arasındaki Etkileşimi

Küreselleşmenin temellerinin atıldığı günden bugüne ülkeler (özellikle gelişmekte olanlar) uluslararası piyasalarda kendi yerlerini oluşturmayı başarmışlardır. İçinde bulunduğumuz yüzyılda küreselleşme faaliyetleri ve etkileri eski yüzyıllardakinden farklı bir boyut kazanmıştır ve beraberinde ekonomi alanında bilgisayar hizmetlerini de hızlandırmıştır. Bu durum sermaye hareketlerinin odak noktasının teknoloji olduğunu bizlere göstermeye başlamıştır. Bu başlangıç ile beraber ülkelerin para sistemlerinde değişimler gözlemlenmiştir. Örneğin, sabit kur sisteminden dalgalanmaya bırakılan kur sistemleri gibi bir takım uygulamalar ülke ekonomileri açısından benimsenmiştir. Bu bakımdan dünya üzerinde sabit bir sistemin varlığından söz edilemez.

Günümüz dünyasında sermaye hareketlerinin serbest dolaşımda olduğu ve çok iyi bir piyasa gözlemcisi olduğu bilinmektedir. Bu bağlamda kurlarda görülen aşırı oynaklığın nedenini, serbest dolaşımdaki sermayeye bağlayabiliriz. Küresel etkilerin artması sonucu sermaye hareketlerinde de hız gerçekleşir buna bağlı olarak ülkelerde döviz kurlarında ve faizlerde hareketlilik ve etkileşimler gözlemlenir.

Sermaye, faizlerin yüksek olduğu ülkeleri tercih eder ve sermayenin girdiği ülkede döviz kuru oranlarında aşağı yönlü hareket başlayarak yerel para değerinin de artış sağlayabilir. Bununla beraber faiz oranlarını da etkilemesi kaçınılmazdır. Döviz ile faiz arasındaki ilişki uluslararası alanda gerek ticaret gerek parasal sistem açısından oldukça önemlidir. Dolayısıyla, ülkelerin para otoriteleri para politikalarını oluştururken ve uygularken döviz ve faiz arasındaki etkileşimi de dikkate alarak hareket ederler. Bu

etkileşim, içerisinde; faiz artışı sonucu ülkeye giren döviz miktarı, faiz borcu, beklentiler ve riskleri barındırır. Örneğin, faiz oranının artışı sonucu faiz borcu da artar ve geri ödeme gibi bazı sorunların ortaya çıkmasına neden olur. Aynı şekilde, döviz borcu olan kişi veya kuruluşlar açısından döviz kurundaki artışın olması bilançoları ve ödemeler dengesinde bozulmalara yol açabilir. Risk açısından ise yerli paranın değeri söz konusudur. Faiz ile döviz arasındaki bağ, cari açığı da etkileyebilmektedir. Örneğin, yerli paranın değerindeki aşırı artış cari açığı da artırır. Merkez bankası para politikasıyla döviz kurunu ve faiz oranlarını etkileme gücüne sahiptir bu durumda ülkenin ithalatını ve ihracatını da etkileyerek milli gelir üzerinde de etki sağlayabilir güçtedir.

3.1.4. Rezerv Para Gelişmeleri

Ekonomideki toplam kredi hacmi, kredi arzı ile kredi talebi tarafından belirlenir. Kredi arzının temel kaynağı Rezerv Para, Merkez Bankası Parası gibi rezerv büyüklüklerdir. Bilindiği üzere, merkez bankası, devlet ve dış âlem bu büyüklükler üzerinde doğrudan etkilidir. Bunların Rezerv Para veya Merkez Bankası Parası üzerindeki genişletici etkileri, bankaların serbest rezervlerini, yani kredi açabilme kabiliyetlerini arttırır. Ancak, kredi hacminin genişlemesi için, kredi arzının genişlemesi yanında, kredi talebinin de genişlemesi gerekir. Bu durumda, toplam kredi hacmi ve toplam para miktarı genişler. (Paya, 2013, s. 30).

Genel kabul gören bir husus olarak merkez bankaları rezerv para gelişimlerini kontrol ederler. Çünkü parasal miktar, kredilerin ve faizlerin üzerinde etkili olduğu gibi enflasyon konusunda da oldukça etkilidir. Merkez bankasının rezerv parayı tam olarak kontrol edebilmesi için finansal istikrarın çok iyi sağlanması gerekmektedir. Çünkü iç borçlar, yüksek faiz oranları ve orantısız parasal genişleme gibi bir takım unsurlar merkez bankasının para kontrolünde engelleyici niteliktedir. Diğer taraftan, rezerv para artışında paranın hangi kaynaktan ve nasıl arttığı veya azaldığı hususunun çok iyi bilinmesi gerekir. Müdahale gerektiren hususlar karşısında verimli politikaların devreye sokulabilmesi için kaynağın sebebinin bilinmesi gerekir. İç ve dış varlıkların bilinmesi, ölçülmesi ve aralarındaki ilişkilerin çok iyi saptanması gerekmektedir.

3.2. MERKEZ BANKASI BAĞIMSIZLIĞI, ŞEFFAFLIĞI VE HESAP VEREBİLİRLİĞİ

Merkez bankası tarafından benimsenen şeffaflık unsuru, doğrudan para politikaları etkinliğini kuvvetlendirdiği söylenmektedir. Şeffaflık ve bağımsızlık birbiri ile ilişkilidir. Bağımsızlık ise hesap verebilirliğin her ne kadar kavram olarak engelleyicisi gibi gözükse de aslında hesap verebilirliğin sağlayıcısıdır. Merkez bankasının hesap verebilirliği bir dönüşüm çerçevesinde şeffaflığın ve etkili iletişimin oluşumunu sağlamaktadır. Bu üç unsurun her biri birbiriyle içsel bir ilişkiye sahip olmanın yanı sıra hedeflerin gerçekleştirilmesi ve toplumsal beklentilerin yönlendirilmesi açısından da öneme sahiptirler. Merkez bankasının şeffaflığı beklentilerin ve tahminlerin doğru saptanmasına neden olduğunda ise siyasi etkilerde de artış gözlemlenir.

Birçok ülkede merkez bankasının bağımsızlık derecesini merkez bankası yasası, kişilikler, merkez bankası dâhil kamu sektörü içindeki değişen görüşler ve ittifaklar belirler. Genellikle bu olgular halkın gözünden kaçtığı için merkez bankasının halihazırdaki politika yapıcıları merkez bankasının bağımsızlığı hakkında daha fazla enformasyona sahiptir (Parasız, 2003, s. 305).

Bağımsızlık düzeyi açısından merkez bankası politika uygulamalarının ve bu bağlamda enflasyonun belirleyicisi olduğu düşünülmektedir. Bu doğrultuda, eğer merkez bankası bağımsızlık seviyesi yüksekse enflasyon oranı da düşük seyirde olması muhtemeldir. Aksi durumda yani, merkez bankası siyasi otoritenin baskısı altında kalıyorsa ve merkez bankası alacağı kararları doğrudan siyasi otoritenin isteğine göre belirliyorsa, bu tarz ülke ekonomilerinde enflasyon oranı da kuvvetle muhtemel yüksek seyirde olacaktır. Bu yüzden merkez bankaları açısından bağımsızlık oldukça tartışmalı bir konu olmuştur ve merkez bankalarının bağımsızlık seviyesi ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir.

Birçok ülkede (özellikle gelişmekte olan ülke ekonomilerinde) merkez bankası uygulamaları siyasal otoritenin tesiri altındadır. Değişen hükümetler, personeller, mali yapıda değişiklik gibi durumlar karşısında merkez bankası politikalarında da değişikliklerin meydana gelmesi mümkündür. Bu durumun gerçekleşmesi bizlere merkez bankasının bağımsızlık ölçütünü gösterir. Genel anlamda ele alacak olursak,

merkez bankalarını muhafazakâr kurumlar olarak nitelendirmemiz mümkündür. Çünkü siyasal iktidarlar hedeflerine ulaşmada birçok konuyu ele almak zorundadırlar ve bir hedefe ulaşmada önceliği birden fazla faktöre verebilirler. Fakat merkez bankası açısından öncelik fiyat istikrarı üzerinedir. Yani merkez bankası enflasyon hedeflemesinde, ödemeler dengesinde, zorunlu karşılıklarda, döviz ve faiz politikalarında nihai hedef fiyat istikrarıdır. Bu bağlamda, hükümetlerin hedeflerine ulaşabilmesinde ve merkez bankalarının hedefine ulaşabilmesinde karşımıza çıkacak olan ilk şey bağımsızlıktır. Toplumsal yönlendirmede ve beklentilerin şekillenmesinde ise şeffaflıktır. Daha açık ifade ile tutarlılık ve açıklıktır.

Ülkedeki ulusal paranın basımından tekel olan merkez bankaları işlevlerinin bir sonucu olarak gerek bankalar konusunda gerekse hazinesi hakkında çok şey bilirler. Bu özel bilgileri saklamak zorundadırlar; bu nedenle de merkez bankaları sır küpü gibidir. Diğer taraftan, ülkedeki para politikasının yürütücüsü olarak merkez bankalarının para piyasalarındaki faaliyetleri ekonominin her kesimini ilgilendiren, şeffaf olmak zorunda zorundadırlar. Bu işlevsel şeffaflığın bir sonucu olarak merkez bankası bilançoları belli sıklıkta kamuoyunla paylaşılır (Eğilmez ve Kumcu, 2016, s. 171).

Merkez bankasının ekonomi konusunda diğer kurumlardan daha fazla bilgiye sahip olması (asimetrik bilgi) para politikası verimliliğini ve merkez bankasına olan güveni azaltır. Bu durumun ortadan kaldırılması şeffaflık ilkesinin hayata geçirilmesiyle mümkün olur ve beraberinde para politikası etkinliğinin artmasını sağlar. Toplum, merkez bankasının neyi amaçladığını bilmek ister bu bağlamda merkez bankası ile diğer birimler arasındaki ekonomi konusunda bilgi tutarsızlığı var ise geleceğe yönelik belirsizliklerin olumsuz etkilerini piyasalar ile birlikte toplumda çeker. Bir ülkenin merkez bankasının bağımsızlık derecesi para politikası ve dolayısıyla enflasyon konusunda son derece önemlidir. Merkez bankasının bağımsızlığını yasal, kültürel ve kişisel faktörler belirler (Parasız, 2003, s. 305).

Merkez bankası bağımsızlığı kavramı, bankanın bütünüyle siyasal otoriteden ayrı hareket etmesi veya ayrışması anlamına gelmemektedir. Her şeyden önce merkez bankasının bağımsızlığı tüm ekonomi politikalarından bir boyutta hareket ettiği de

düşünülemez. Merkez bankası gücünü demokrasiden özellikle hukuki faaliyetlerden alır ve bu bağlamda siyasal otoriteden tümüyle ayrı değildir ve demokrasinin tam işlediği bir alanda 'başına buyruk' bağımsız bir kurum olamaz. Buradan çıkan sonuca göre, merkez bankasının bağımsızlığı siyasal otoritenin ve kamu yönetiminin baskılarından uzak olan bağımsızlıktır.

Bu durumda merkez bankası uygulayacağı para politikalarını hükümete veya kamu yönetimi faydasına yönelik olarak değil, genel ekonomi ve toplumsal fayda sağlayacak şekilde uygular. Çünkü hesap verebilirliğin tam sağlanması gerekir. Aksi durumda ise merkez bankasına olan güven azalır. Demokratik rejimin uygulandığı toplum yapısında, hesap verebilirlik merkez bankasının bağımsızlık ölçütünde önemli bir husustur. Merkez bankası tüm para politikası araçlarına sahipken, herhangi bir müdahale gereksinimine zamanında cevap vermiyorsa bu aynı zamanda işlevselliğin kaybını yansıtır. Bu durumda yani hedeflerin yerine getirilmemesi sonucunda gerekirse başkanın değiştirilmesi gerekir. Çünkü hesap verebilirlik bağlamında merkez bankası sadece parlamentoya, topluma karşı değil hükümete karşıda hesap vermeyi gerçekleştirmelidir. Merkez bankasının Her ne kadar hükümetten bağımsız olması gerekse de, hükümetler merkez bankasını etkilen güce sahiptir. Yani, bağımsızlık, şeffaflık ve hesap verebilme bilincine hükümetlerin de sahip olması gerekmektedir.

Şeffaflık bağlamında önem arz eden bir husus ise, merkez bankası hedeflerinin ve uygulamalarının hem toplum tarafından hem de piyasa aktörleri tarafından anlaşılır olması gerekmektedir. Yani sürekli duyurular yapmak veya sürekli bilgi aktarımı yapmanın anlaşılır boyutta olması gerekmektedir. Sonuç olarak uygulanan para politikalarında 'stratejik yönetim' bilincinin var olması, etkinliklerin sağlanabilmesi ve kuvvetli bir iletişimin gerçekleşebilmesi açısından oldukça önemlidir.

3.3. PARA POLİTİKASINDA ŞEFFAFLIK VE BAĞIMSIZLIK

Merkez bankası bağımsızlığı denildiği zaman uygulanmak istenilen para politikası sürecinde alınan kararların siyasi baskılardan etkilenmemiş nitelikte olması gerekmektedir. Diğer bir ifade ile merkez bankası ile siyasal otoritenin birbirini etkileyecek davranışlarda bulunmamasıdır. Bağımsızlığın ifadesinde karşımıza iki

önemli etken çıkmaktadır. Bunlardan birincisi ‘amaç bağımsızlıdır’ yani merkez bankası para politikası kararlarına, hedefine ulaşabilmede siyasal otoriteden bağımsız olmasıdır, kararlarını yansız ve tarafsız bir şekilde doğrudan hedefe yönelik olmalıdır. İkinci önemli etken ise ‘amaç bağımsızlığıdır’ yani merkez bankası para politikası uygulamaları sürecinde çeşitli para politikası araçlarından faydalanır. Merkez bankası faydalanmak istediği araçları kendi iradesi ile doğrudan hedefe yönelik olarak hiçbir baskı altında kalmadan seçme ve uygulama durumuna araç bağımsızlığı denilmektedir. Araç bağımsızlığında hükümetin/siyasal otoritenin kullanılacak araçları veya aracı seçme yahut onaylaması söz konusu değildir. Açık bir şeklide bu seçim hakkı merkez bankasına aittir. Bunun sonucunda merkez bankası kullanacağı araçlarda serbest bırakılmalıdır.

Bağımsızlığın tezahürü sonucunda hükümetin merkez bankasına müdahale etkileri azalır ya da kuvvetli ve etkili bir duruş sergileyebilen merkez bankası, hükümetin kendisine yönelik baskılarını ve etkilerini ortadan kaldırabilmektedir. Ekonomik bağımsızlık, siyasi otorite harcamalarının merkez bankası kredileriyle ilişkilidir. Eğer kamu harcamalarında açık var ise ve bu açık merkez bankası tarafından karşılanıyorsa ekonomik bağımsızlıktan söz edilemez.

Bunun haricinde toplumsal olarak ekonomik etkenleri dikkate aldığımızda karşımıza öncelikli olarak fiyat istikrarı çıkmaktadır. Bu aynı zamanda daha öncede belirttiğimiz üzere merkez bankasının asli görevlerinden biridir. Eğer fiyat istikrarı toplum beklentilerine uzun süreçte olumlu cevap verebiliyorsa bu durum merkez bankasının bağımsızlığının ölçütünü yansıtır diyebiliriz. Çünkü uzun süreçte/dönemde görülen ve toplumu memnun eden fiyat istikrarı aynı zamanda refahın ve sosyal adaletinde sağlanmasını kolaylaştırır.

Diğer taraftan şeffaflık, para politikaları etkinliği açısından da önemlidir. Para politikasında şeffaflık demek, topluma ipucu vermektir diyebiliriz. Çünkü merkez bankası bu yolla hedefine daha hızlı ulaşabilir. Eğer faiz artırımı yapacaksa veya döviz kurunda düşüş gerçekleştirecekse piyasalara ve topluma şeffaflık çerçevesinde bir takım sinyaller verebilir. Bu sinyaller karşısında toplum/piyasa alınacak karara kendilerini

önceden hazırlarlar. Bu sinyaller genellikle açıklamalarla olmaktadır. Örneğin enflasyon hedeflemesi veya ekonomik büyüme hedefi şeffaflığa örnek gösterilebilir. Bu şeffaflık türünün yanı sıra siyasi faaliyetlerde etkili olan bir şeffaflık türü daha mevcuttur. Bu türün adı uygulama şeffaflığıdır. Merkez bankasının sahip olduğu sırları siyasal otoriteyle paylaşması sonucunda politik faaliyetlerde bir takım değişimler gerçekleşebilir. Bu değişimler sonucunda ise toplum, hükümetin kararlarından ekonominin gidişatının hangi yönde olduğu konusunda tahminlerde bulunabilir. Diğer bir şeffaflık türü ise işlevsellik üzerinedir. Merkez bankası dövize veya faizlere karşı olan müdahalelerini yaptıkları toplantılar sonucunda gerçekleştirirler. Yapılan toplantılarda alınan kararları, seçenekleri, oylama sonucunu ve raporları özet bir şekilde yayınlarlar. Bu durum şeffaflık çerçevesinde para politikası işlevselliğin ifadesidir. İşlevselliğin varlığı para politikasında verimliliği ve güvenirliği artırır. Bu durum hem toplumun hem de yabancı yatırımcıların merkez bankasına karşı olan güvenini artırır. Aynı zamanda böyle bir ortamın varlığı merkez bankasının hesap verebilirliğini sağlamaktadır.

Para politikaları uygulamalarında bağımsızlık, hesap verebilirlik, şeffaflık ve merkez bankası gücü ülkeler açısından oldukça önemlidir. Örneğin bu dört unsuru sağlayabilmiş bir gelişmiş ülke ekonomisinden değerlendirecek olursak, mesela Amerika merkez bankası faiz değişikliğine gidecekse bu durumdan en çok yurtiçi ve gelişmekte olan toplumlar etkilenir. Fakat Almanya ekonomisi yapılan değişiklikten pek fazla etkilenmez. Bu durum merkez bankalarının ve ülke ekonomilerinin gücünü yansıtır. Merkez bankası piyasaları ve toplumları bilgilendirmede açık olmalıdırlar. Çünkü açık ve net olmak piyasada gerçekleşmesi mümkün olan ‘ekonomik dengesizlikleri’ önceden engelleyebilir veya beklentileri yönlendirebilir.

Merkez bankasının açık olması toplumun ve piyasaların beklentilerine karşı yönlendirici nitelikte olması durumuna şöyle örnek verebiliriz, mesela enflasyonist bir ortam gerçekleşmişse yahut yerli para yabancı para karşısında aşırı değer kaybetmişse merkez bankası para politikası araçlarını devreye sokarak sıkı para politikası uygulayabilir. Fakat merkez bankasına olan güven çerçevesinde toplum ve piyasa bu durumun geçici olduğunu bilirse, enflasyonist ortamın devam edeceği düşüncesi azalır

ve para miktarında artış olmayacağını tahmin edebilen toplumun ve piyasanın adımları ona göre şekillenir. Ya da döviz kurunun düşürülmesi toplumun ve piyasanın merkez bankasına olan güvenini daha da artırır. Aksi durumda yani geleceğe yönelik belirsizlikler ve merkez bankasına karşı olan güvenin olmayışı gerek fiyat artışlarını gerekse işsizliğin artışını gerçekleştirebilir.

Son olarak belirtmek gerekir ki, tüm ekonomik sıkıntıların temelinde veya ekonomik gücün sağlanmış olasının temelinde sosyolojik, hukuksal ve psikolojik etkilerinde var olduğundan söz edilebilir.

3.4. DIŞ BORÇLANMA VE MİLLİ GELİR

Dünya sistemi yapısından yola çıkarak günümüz dünyasının çok büyük bir bölümünü gelişmekte olan ülkeler ve onların ekonomileri kapsamaktadır. Diğer taraftan bu büyük bölüme kıyasla dünya üzerinde çok az denecek büyüklükte (ki bu büyüklük içerisinde milyonları kapsayan inşaları barındırıyor) olan gelişmemiş ülkeler de bulunmaktadır. Bu iki yapının haricinde tepe konumda olan gelişmiş ülkelerden de söz etmek mümkün. Fakat bu bölümde ağırlıklı olarak gelişmekte olan ülke ve yönetimlerinden ekonomi çerçevesinden yola çıkılacaktır. Gelişmekte olan ülkeler ve onların yönetimleri gelişimlerini gerçekleştirebilmek adına mümkün mertebe en iyi şekilde çalışmaktadırlar. Bu tarz yönetimlerde öncelik, gelir ve gider dengesidir. Bu bağlamda yönetimler yani hükümetler giderlerin karşılanabilmesi açısından gelire ihtiyaç duyarlar. Gelir elde etme konusunda karşımıza iki durum ortaya çıkmaktadır. Bunlarda ilki iç kaynak ve borçlanma ikincisi ise dış kaynak ve borçlanmadır. Gelir miktarı yahut ölçütü, aynı zamanda ülkelerin ekonomik büyüme oranını, kalkınma durumunu ve refah seviyesindeki gidişatı bizlere göstermektedir. Gelir elde etme hususuna gelişmekte olan ülke konumundaki hükümetler önceliklerini, tasarruf ve yatırımların verimliliğine verirler. Bu doğrultuda gelir sağlamak isteyen ülkeler iç ve dış kaynaklara başvururlar. İç kaynaklarda rol oynayan sermaye sahibi varlıklı kişiler, dış kaynaklarda rol oynayan ise yabancı sermayedarlar ve ekonomik kuruluşlardır. Eğer iç kaynakta sıkıntı var ise hükümetler dış kaynağa başvururlar. Eğer yabancı sermayenin akışı da çeşitli sebeplerden dolayı sağlanamıyorsa bu kez hükümetler yabancı ulusal ekonomik kuruluşlara başvururlar. Fakat dış kaynak iç kaynağa göre başvuruda bulunan ülkeler

açısından risk barındırır. Yukarıdaki bölümlerde de incelediğimiz üzere bu riskler 'ekonomik dengesizlikler' üzerinedir. Dış kaynaktan faydalanmak demek iç kaynakların borçlandırılması ya da devletin borçlandırılması demektir. Borç dediğimiz kavram ise genel anlamda belirli bir vadelerde alınan değeri yani parayı günümüz dünyasında faiziyle birlikte geri ödemektir. Genel anlamda borçlanma yerli kuruluş ve kişilerin, yabancı kuruluş ve kişilerden belirli vadelerde aldığı krediye denilmektedir. Eğer kişi veya devlet tarafından alınan krediler borçlarını ödeyemez duruma gelirse bu durumda faiz artışıyla birlikte borç yükü daha da ağırlaşır.

Ülke yönetimi çerçevesinde devlet, kendi iç kaynakları dışında kullanacağı dış kaynağa, dış borçlanma denir. Dış borçlanma milli gelir düzeyinde yukarı yönlü hareket sağlayabileceği gibi, devlet tarafından alınan mali ya da reel kredinin doğru kullanılmaması sonucunda da milli gelirin düzeyinde aşağı yönlü hareketin başlamasına hatta borç yükünün artışıyla birlikte eski seviyesinin de altına inmesi durumu mümkün hale gelir.

Türkiye ekonomisinden ele alacak olursak, yıllardan beri sürekli artış içerisinde olan dış borç, Türk ekonomisinin birçok alanında çeşitli etkilerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Alınan ve alınmakta olan dış borç/kredi, hangi ihtiyacı karşılamak, hangi şartlar dâhilinde ve sonuca etkisinin ne olacağı gibi sorunların zihinlerde doğmasına yol açmıştır. Çünkü borçlanma gelir dağılımı üzerinde etkilidir. Alınan krediler faizi ile birlikte ödendiğinden dolayı, toplumsal tüketici sermayesini de etkilemektedir. Bunun sebebi alınan kredinin geri ödenmesinde hususunda önceliğin vergilere verilmesidir. Yani devlet borcu 'vergi yükümlüleri' tarafından ödenmektedir. Gelir dağılımında sorunlarda tam bu noktada ortaya çıkar. Yani vergi ödeyenler, yükümlü olduğu halde ödemeyenler ve çeşitli sebeplerden ödeyemeyenler çerçevesinden değerlendirmek bize çözümü gösterecektir. Örneğin, borç alınıyor fakat devlet bu borcun karşılanması için belirli kesimden vergi alabiliyorsa bu durum borcun ödenmesi sürecini uzatacaktır ve artan borç faizi ile birlikte harcamalarda sıkılaştırma politikaları devreye girecektir. Bu nu önlemek için vergilerin herkes tarafında adil bir şekilde alınmasını sağlamak, toplumsa bilinci bu doğrultuda olmasını sağlamak ve en önemlisi cari açıkların kapatılması gerekmektedir. Cari açığın kapatılmasından kasıt, ithalatta azalma, ihracat

gelirlerinde artış ve yatırımların yeni yatırımların yolunu açabilmesi sağlanmalıdır. İthalat ve ihracat haricinde yabancı sermayenin de teşvik edilmesi döviz girişi açısından gereklidir.

Dış borçlanma ekonomik dengenin istikrarını sağlamada yani tüketim, üretim, istihdam ve milli gelir gibi birçok unsur üzerinde etkilidir. Örneğin tüketimin azaldığı gözlemleniyorsa ve iç kaynaklar bu konuda yetersiz kalıyorsa devlet alacağı dış borç ile vergi indirimleri yaparak tüketimin tekrardan canlanmasını sağlayabilir. Diğer bir örnekle, yine iç kaynaklar verimsizlik söz konusuysa, devlet aldığı dış borç ile iç kaynaklara verimlilik ve canlılık kazandırmak istiyorsa yatırım desteklerinde bulunabilir. Fakat yatırımlardan verim elde edilmediği takdirde borç yükü vadesi geldiğinde daha da ağırlaşır çünkü yatırımlar boşa gitmiştir ve harcana para karşılığı alamayarak borç alan açısından zarara sebep olmuştur. Bu durum hem devlet hem de bireyler açısından zorlu bir sürece gireceklerini gösterir. Bireylerden kasıt, devletin ağırlaşan borç yükünü karşılayabilmesi için vergi artışını gerçekleştirmesidir. Artan vergiler yine döngü çerçevesi içerisinde tüketim eğiliminde azaltıcı etki yapar. Genel olarak ülke içi piyasada ise enflasyonist ortamın oluşumunu gerçekleştirir.

Mevcut üretim kapasitelerin geliştirilmediği fakat ihracatın arttığını varsayalım bu durumda da iç pazarda sıkıntılar başlar yani ihracat haddi sadece dış talebe cevap verebilecek boyuttaysa bu durumda iç piyasa talebine cevap veremez. Yani toplum mal ve hizmetlerin fiyat artışıyla karşılaşır. Daha ileri boyutta ise resesyonun olma ihtimali gerçekleşir.

Gelişmekte olan ülkeler gelişimlerini sağlayabilme adına, gelirlerinin büyük bit bölümünü verimli olacak şekilde yatırımlara ayırmak zorundadırlar. Borç yüküne girmeden yatırımların gerçekleştirilmesi ise daha çalışmanın en başından ele aldığımız tasarruflar ile gerçekleşir. Dolayısıyla gelişmekte olan ülkeler ve aynı şekilde az gelişmiş ülkeler tasarruflara önem vermelidirler. Tasarrufların sağlanıp sağlanmadığını anlamak için bir gösterge niteliğinde neye bakmak gerekir diye soracak olursak, bunun cevabı ise milli gelirdir. Milli gelir; bir yıl içerisinde ülkede üretilen mal ve hizmetlerin, üretim faktörlerinin gelirinin toplam parasal değerine denilmektedir. Ayrıca ülkede

üretilen tüm mal ve hizmetlerin toplam değer ölçütü ise (GSMH) olarak adlandırılır. Tüm mal ve hizmetlerden elde edilen gelir milli gelirdir. Milli gelir aynı zamanda toplumsal refahında bir ölçütüdür. Günümüz siyasetçilerinin de sürekli üzerinde durduğu toplum zenginliği ve yoksulluğu kavramları milli gelire bakarak değerlendirilir. Milli gelirin hesaplanmasında üretim yöntemi ve miktarı, harcama ve gelir kavramları ele alınır. Milli gelirin düşük seviyelerde olması aynı zamanda tasarruflarında düşük olduğunu gösterir diyebiliriz. Tasarrufların düşük olması ise yatırımların gelişmediğinin de göstergesidir diyebiliriz.

Tüm bunların sonucunda tasarruf, yatırımlar ve milli gelir zincirinin kırılmaması açısından ülkeler dış borç/krediye ihtiyaç duyarlar. Bu sebeple dış borçlanma ekonomik kalkınma ve büyüme bakımından oldukça önemlidir. Alınan kredilerin önemi; kredilerin yatırımlara dönüştürülebilmesi ve dönüşen yatırımların yeni yatırım alanlarının önünü açabilmesiyle ilişkilidir. Dış borcun önemi ayrıca gelecek süreçlerde iç tasarrufların artışına neden olabilecek bir imkân sunmaktadır. Dış borçlanmaya niçin ihtiyaç duyulduğuna birkaç örnek olarak şunlar gösterilebilir: Milli gelir artışın istenmesi, Kaynak ve tasarruf açığı, cari açık ve ödemeler dengesi açığı bütçe açıklarının giderilmesi, savunma giderleri için kredi sağlanması, büyük yatırım ve reformların finanse edilmesi, vadesi gelmiş borçlara kredi sağlanması, olağanüstü harcamaların (doğal, afetler ve savaş vb.) karşılanması, devletin milli paranın değerini korumak için gerekli rezerv ihtiyacı içinde olması, ekonomik büyümede belirlenen hedeflerin gerçekleşmesine katkı sağlaması gibi durumlarda devlet, iç kaynakların yetersizliği sebebiyle dış kaynağa ihtiyaç duyarlar. Alınan krediler anapara + faiz ile ödendiğinden dolayı milli gelirde tekrar düşüş olur. Ayrıca mevcut borca ek olarak yeniden borç alınması ise ekonomik büyümeyi zayıflatır. Ekonomik zayıflığı önlemek için yurt içi kaynakların verimliliğin ve tasarrufların arttırılması politikaları uygulanması gerekir.

Türkiye Cumhuriyeti Hazine Müsteşarlığı'nın açıklamış olduğu dış borç istatistiklerinden, Türkiye dış borcunun (1989 – 2017 son çeyrek) sürekli artış eğiliminde olduğunu görmekteyiz. 30.03.2018 tarihli açıklamada Türkiye'nin 2017 4. çeyrek brüt dış borç stoku 453,2 milyar Amerikan doları olarak belirlenmiştir. Bu

rakamın milli gelire oranı ise %34,2 olarak açıklamıştır. Milyar dolarları bulan ve sürekli artış eğiliminde olan dış borç stoku, Türkiye ekonomisi üzerinde farklı ekonomik ve sosyal etkilerinde değişimine neden olmaktadır. Alınan borç belirli bir sürede ekonomide nefes almayı sağlarken, vadesi gelen borcu ödeme sürecinde nefes darlığına yol açabilmektedir. Bunu önlemek önceden belirttiğimiz üzere alınan kredilerin doğru harcanmasına bağlıdır. Amaca ve verimliliğe yönelik harcamanın olmayışı ilerleyen süreçlerde ülkenin tekrardan borca ihtiyaç duyma gereksinimini oluşturur. Bu durumda ise genel anlamda ekonomi ödemeler konusunda kısır bir döngüye girer. Alınan kredilerde her zaman için hesaplamaların çok iyi incelenmesi ve stratejik yönetim anlayışı doğrultusunda hareket edilmesi gerekir yani özetle ifade edecek olursak alına kredinin kâra dönüştürülmesi gerekir. Bu bilinçle hareket etmeyen ekonomiler içinde bulundukları süreçte sıkıntıya girmekle beraber geleceğe de borç bırakırlar.

3.5. YÖNETİMLERDE STRATEJİK YÖNETİM ANLAYIŞI

Yönetim, 'Siyaset' terimi gibi literatürde ve halkın dilinde çeşitli şekillerde kullanılmaktadır. Yönetimle ilgili bu tanımları ve kullanışları faaliyet/işler, idari sistem, örgüt ve idari personel olarak gruplandırmak mümkündür. Yönetim kavramının bazen faaliyet bazen örgü bazen kamusal işleri sevk ve idare eden personel ve bazen de idari sistem yönüne vurgu yapılması onu açık yönlü bir olgu olmasından kaynaklanıyor. Aslında yönetim bütün bunları içeren bir kavramdır.

Yönetim belirli amaç veya amaçları gerçekleştirmek için iş birliği içerisinde yürütülen bir kavramdır/faaliyettir. Klasik yönetim kitaplarında yönetim kavramının bu tanımı basit olarak şöyle açıklanabilir: Yönetim, bir kişinin tek başına yerinden kaldıramayacağı bir kayayı hareket ettirmek için iki veya daha fazla kişinin işbirliği yapması halidir. Diğer bir açıklama ise, başkaları üzerinde otorite kurma, başkalarına iş yaptırma veya bir grup içinde yeri olan kişilerin davranışlarını etkileyerek onları ortak bir amaç doğrultusunda istenilen sonuçların elde edebilecek biçimde yönlendirmesi süreci bir yönetim faaliyeti olarak değerlendirilir. Bu anlamda yönetim tanımlaması ülkemizde sevk ve idare kavramıyla anlatılır. Yönetim kaynaklarının (maddi ve beşeri)

belirli bir amaca gerçekleştirilmesi için düzenlenmesi ve kullanılması faaliyeti ya da süreci olarak da tanımlanmaktadır. Bu tanım eşyanın ve insanların yönetimini birlikte içermekte ve dolayısıyla işletme yönetimi ve kamu yönetimini de kapsamaktadır.

Önceleri sadece askeri alanda kullanılan strateji ve buna bağlı kavram ilke ve yöntemler zaman içerisinde özel ve kamu olmak üzere bütün örgütlerde benimsenerek yaygınlık kazanmıştır. Strateji sözcük olarak bir alanda istenilen amaca ulaşmak için uygulanabilecek temel yönetim usulleri ve takip edilecek yolların bütünü anlamına gelmektedir. 1970'lerden itibaren giderek büyüyen ve gelişen karmaşık bir nitelik kazanan örgütler karşılaştıkları sorunları çözebilmek için, stratejik yönetim anlayışına geçmiştirler. Tam bu noktada çalışmamızın merkezinde yatan merkez bankaları açısından stratejik yönetim anlayışı, sürekli gelişim içerisinde olan ekonomilerde önemli rol oynamaktadır. Çünkü stratejik yönetimin temel özelliklerinden bir tanesi, gelecekte ulaşılmak istenilen amaçların belirlenmesidir. Merkez bankaları ve hükümetler açısından fiyat istikrarı, enflasyon hedeflemesi, ekonomide büyüme hedefleri ve ödemeler dengesi gibi birden fazla alanı stratejik bağlamda amaçlara örnek gösterebiliriz. Bu tarz faaliyetler önceden planlanıp hazırlanır. Gelecek hedefleri ayrıca şirketler açısından da önemlidir. Çünkü gelecek hedeflemesi; diğer bir ifade ile 'vizyon' oluşturulmasıdır. Bunun yanı sıra belirlenen hedefleri gerçekleştirmede zaman planlaması da çok önemlidir. Merkez bankaları zaman planlamalarını en iyi şekilde yapmaya çalışırlar ve şeffaflık çerçevesinde takvimlerini yayınlarlar (hangi tarihte hangi açıklama yapılacağı gibi). Merkez bankaları planlamalarını yaparken ülkenin idari, jeopolitik, beşeri ve fiziki yapısını da göz önünde bulundurur. Bu alanlarda analizlerin yapılmasında ve değerlendirilmesinde TÜİK öncü rol oynamaktadır.

Bu kurumun görev ve yetkilerinden bir tanesi, ülkenin ekonomi, sosyal konular, demografi, kültür, çevre, bilim ve teknoloji alanları ile gerekli görülen diğer alanlardaki istatistiklerini derlemek, değerlendirmek, analiz etmek ve yayınlamak (www.tuik.gov.tr) üzerine olmakla beraber rapor hazırlayarak sunarlar.

Merkez bankaları geçmişi göz ardı etmezler, bugünün istikrarı onlar için ne kadar önemliyse, gelecek için istikrarın sürdürülmesi içinde çaba sarf ederler. Ekonomide

hedeflerin belirlenmesi açısından kullanılacak para politikası araçlarının yanı sıra alternatiflerinde hazırda bulundurmaları gerekmektedir. Çünkü ekonomilerde sürekli değişim gelişen dünya düzeni açısından her zaman için mümkündür ve ortaya çıkabilecek her hangi bir sorun karşısında önceden planlı bir şekilde hazırlanmış araçların tam zamanında devreye girmesi gerekmektedir. Ayrıca yönetimler her zaman yeniliklere de yer vermelidirler. Aynı şekilde, özel sektörde de uygulanan ve başarılı olunan strateji yönetim anlayışı kamu yönetiminde, değişime ayak uydurabilmek, sorunları çözebilmek, pro-aktif olarak hareket edebilmek ve gelecek yönelimli olmak için bir takım yenilikler düşüncesiyle benimsenmiştir.

Stratejik yönetim anlayışı merkez bankaları, şirketler ve kamu idareleri de her zaman için gelecek yönelimli hareketlere yer verirler. Geleceğe sağlam adımlar atabilmek için kısa, orta ve uzun vadelerde amaçlarını ve araçlarını hazır tutup, performansları ölçütü dâhilinde hem sorumluluklarını yerine getirebilmede, hem hedeflere ulaşmada başarı sağlayabilmede, hem de hesap verme sorumluluklarını yerine getirebilmelerinde kabul edilmesi ve benimsenmesi gereken bir anlayıştır.

Stratejik yönetim fırsatları ve zamanı iyi kullanabilmektir, gelecek yönelimli olma, olumsuz çevre şartlarına karşı doğru mücadele etme ve değişime ayak uydurmanın adıdır. Stratejik yönetim; planlama, uygulama ve izle-değerlendir aşamalarını takip eden bir sistemdir.

Stratejik planlama, strateji yönetimin bir unsurudur fakat onunla aynı şeyi ifade etmemektedir. Stratejik yönetim, stratejik planlama olmadan da yapılır. Oysa stratejik planlama, stratejik yönetim anlayışı olmadan bir işe yaramamaktadır. Stratejik yönetim anlayışında ulaşılmak istenilen hedeflerin doğru seçilmesi önemlidir. Bunun için örgütün iç ve dış çevresi incelenir. Güçlü ve zayıf yanlar ile fırsat ve tehditler belirlenmeye çalışılır. Kısaca 'SWOT' kavramı ortaya çıkar. Yani güçlü yönler (*strength*), zayıf yönler (*weakness*), fırsat (*opportunity*) ve tehdit (*threat*) kelimelerin bir araya gelmesinden oluşur.

3.6. EKONOMİ YÖNETİMLERİNE FARKLI İKİ ELEŞTİREL BAKIŞ: Monetarist ve Keynesyen

Monetarist bir bakış açısıyla ekonominin doğasında istikrarın zaten hali hazırda bulunduğu söylemi vardır. Dolayısıyla, merkez bankalarına düşen görev, istikrara engel olabilecek etmenleri önceden tespit ederek tam zamanında müdahale etmesidir.

Bu konuda Friedman şunu söylemektedir: Tarihin bize para politikasının ne yapabileceğiyle ilgili ilk ve en önemli dersi şudur: Para politikası bizzat parayı karşılıkların bir kaynağı olmaktan alıkoyar. Para politikasının yapabileceği ikinci şey, ekonomi için kararlı bir zemin sağlamaktır (Parasız, 2003, s. 60).

Monetarist görüşe göre, para arzı fiyat istikrarında dengesizliğe neden olmuyorsa, bu aynı zamanda milli gelir düzeyinde de artışa neden olur. Monetarist görüşü benimseyenler açısından para arzındaki değişimlerin tüketim üzerindeki etkisi bakımından, faiz oranlarında değişme gerçekleşmiyorsa, bu durum bizlere sağlam ve verimli bir para politikasının uygulandığını gösterir. Bunun sebebi, paranın doğrudan mal ve hizmet için harcanmasıdır.

Keynesyen yaklaşım, toplam mal ve hizmet talebindeki cari istikrarsızlığı vurgulamaktadır. Bu istikrarsızlık, toplam harcamaların dışsal bileşenlerine bağlıdır. Bu dışsal ya da otonom öğeler, devlet harcamalarını ve ihracat talebini içermektedir. Ancak başlıca suçlu, işletmelerin fabrika ve sabit teçhizat yatırım talebidir… Bu yaklaşımda istikrarsızlık, yatırımlardaki otonom değişmelerden kaynaklanır. Tüketim fonksiyonun kendisi temelde istikrarlıdır. Dolayısıyla milli gelir düzeyindeki değişimlere bağlı olarak tüketim harcamalarında meydana gelen herhangi değişme, tüketim fonksiyonunun kaymasına neden olmaz (Parasız, 2003, s. 60). Bu bağlamda, Keynesyen görüşü benimseyenler para politikasından ziyade maliye politikasına daha fazla önem verirler.

Gerçekten de monetaristler için para arzı ve parasal taban, Keynesyenlere göre de faiz oranı ve serbest rezervler en iyi gösterge olabilir. Çünkü monetaristlere göre para politikası, para arzının ya da parasal taban gibi bir parasal büyüklüğün büyüme oranı

koşullarında başlar. Dolayısıyla bu değişkenler gözlenerek para politikası daha iyi yürütülebilir. Keynesyenlere göre tersine, para politikası faiz oranı ve serbest rezervler koşularında başlar ve uygulanan para politikası bu değişkenlere göre değerlendirilmelidir (Parasız, 2003, s. 61).

Keynesyenlere göre para politikasının etkinlik anahtarlarından biri finansal aktifler üzerindeki faiz oranları etkisinin ne olacağı ile ilgilidir. Para arzındaki genişlemeyle artan likidite faiz oranlarını düşürmedikçe (ya da para arzındaki dalgalanmaya bağlı olarak azalan likidite faiz oranlarını yükseltmedikçe) para politikası uygulamaları, muhtemelen etkisiz kalacaktır (Parasız, 2003, s. 97).

SONUÇ

Çalışmada; ülke ekonomilerinde önemli bir unsur olan para politikasının ekonomi üzerinde ve yönetimlerin karar alma sürecindeki etkilerine de değinilmiştir. Tüketim, üretim, sermaye ve yatırımlar çerçevesinde 'ekonomik döngü' diye adlandırılan bir sistem ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Ekonomik sistemde birbirine sıkı sıkıya bağlı olan, ekonomik döngüyü oluşturan kavramların her birinin birbiriyle oldukça hassas ilişkisi olduğu vurgulanmaya çalışılmıştır. Bu kavramların ekonomik gelişmeye katkı sağlayabileceği gibi ekonomik büyümeyi de etkilediği de ifade etmeye çalışılmıştır. Dünya nüfusunun her geçen gün artarak büyümesi beraberinde tüketimde artışını da gerçekleştirmektedir. Ülke ekonomileri artan tüketim ihtiyacının karşılanması bakımından kaynaklarının en verimli şekilde kullanmayı hedef haline getirmişlerdir. Tüketim ihtiyaçlarının karşılanabilmesi için üretimin geliştirilmesi gerekmektedir. Üretim nüfusun ihtiyaçlarının karşılanmasını sağlarken, uluslararası piyasa ekonomilerinde de rekabet edebilmenin yolunu açmaktadır. Bu ekonomik sistemde ayakta kalabilen ekonomiler üretim faktörlerinin ve üretim haddinin gelişimini sağlayarak sermayelerini artırmışlardır. Sermayenin artışı ülke içi ekonomide yeni yatırım alanlarının oluşumunu sağlayarak istihdam artışı, gelir artışı, toplumsal ve sosyal refah artışını da gerçekleştirmektedirler. Artan refah ölçütü beraberinde milli gelir düzeyinde artışı ve varsa dış borçlanmada azalışı getirmiştir.

Ekonomik gelişim olarak adlandırdığımız tüm ekonomik kavramları içinde barındıran sistemde, para otoritesi olarak dediğimiz 'merkez bankası' ve siyasal otorite olarak dediğimiz 'hükümet' politikaları ve onların yönetimleri ekonomilerin gelişimi ve büyümesinde önemli rol oynamaktadırlar. Geleceğe yönelik adımların, planların, uygulamaların ve kararların verimliliği ekonomi alanında merkez bankasına toplumsal anlamda ise hükümete bağlıdır. Tabi ki hükümet ve merkez bankası birbirinden tamamen ayrı kurumlar olarak değerlendirilemez fakat her bir kendi yönetimi içerisinde toplumsal ve ekonomik fayda yönünde hareket ederler. Merkez bankası bağımsızdır fakat hükümete ve topluma karşı hesap verebilir özelliğe sahiptir. Aynı şekilde hükümetlerde toplumun faydasına yönelik taraf bir şekilde hareket ederler.

Özellikle gelişmekte olan ülkeler açısından kur ve faizler ekonomilerde yönlendirici etkiye sahiptirler. İthalata bağlı gelişimlerini sürdüren ülkeler için kurlardaki düzey çok önemlidir. Kurlardaki herhangi bir değişim doğrudan rezerv miktarına ve sermayeye etki yapmaktadır. Ayrıca toplumsal tüketimi azaltır. Azalan tüketim sebebiyle işsizlik ve enflasyonda artış gözlemlenir. Diğer taraftan faizlerin varlığı ülke ekonomilerinin büyümesini etkiler. Faizlerin çok yüksek oluşu ülkeye para akışını sağlayabilir. Fakat ülkeye giriş yapan paranın ülke ekonomisine fayda sağlaması gerekmektedir. Doğrudan yatırımlara dönüşmeyen para ülke sermayesine zarar verir. Oldukça hassas dengeye ihtiyaç duyan bu iki politika konusunda merkez bankası politikalarını uygularken zamanlamaya dikkat etmek zorundadır. Bunun haricinde ülke ekonomisi gidişatı hakkında açık ve net tahminlerde bulunarak toplumsal bilinç üzerinde rol oynamalı ve geleceğe yönelik belirsizlikleri ortadan kaldırmak için çok büyük çaba sarf etmek zorundadır. Aksi taktirde kendine olan güvenin azalması demek uygulanmak istenilen politikalardan verim alınamaması ve hatta ekonomilerinde daha büyük zararların ortaya çıkışına neden olur.

Gelişen dünya ekonomileri açısından faizlerin piyasa koşullarına bırakılması ve güçlü kur politikaların uygulanması gelişmekte olan ülkeler açısından faydalıdır. Faizin yüksek olması ülke içi piyasada hareketliği azaltır ve beraberinde yeni yatırım alanlarının doğmasına engel olur. Bu durum sadece büyük yatırımlar değil, bireysel açıdan da çok büyük engeldir. Yükselen faiz bireyin tüketim maliyetini artırır. Yükselen faiz üretimde maliyet artışına neden olur. Artan maliyet doğrudan işten çıkarımları gerçekleştirir. İşsizliğin artışı doğrudan ekonomik büyümeye etki yapar. Ekonomik büyümede düşüş ise yabancı yatırımcıları etkileyerek ülkeye yatırım yapacak olan yatırımcıların güvenini azaltır.

Finansal krizler, ekonomide geleceğe yönelik belirsizlikler ve para otoritelerine karşı olan güvensizlikten doğar. Bunu önlemek için ülkelerin ekonomik koşullarının yapısına ve sermaye akışına karşı en verimli politikaların uygulanması gerekir. Gelişen dünyanın finansal yapısı her geçen gün daha da serbestleşmektedir. Dolayısıyla, gelişmekte olan ülkeler serbestleşen finansal yapıdan en yüksek faydayı sağlamak adına birden fazla para politikalarını hazır tutar ve ülkenin ihtiyacı çerçevesinde doğru politikayı devreye

sokmaktadırlar. Örneğin, Türkiye'ye sermaye akışı gerçekleştirmek istenildiğinde Türk Lirasının değeri artar, maliyetlerde azalış gerçekleşir ve tüketim ucuzlayarak enflasyonda düşüş sağlanabilir. Fakat dikkat edilmesi gereken konu faizin ülke ekonomisi koşullarına göre belirlenmesidir. Çünkü yüksek faiz, ters tepki yaparak üretimi zayıflatabilir ve maliyet artışına neden olabilir. Bu sebepten dolayı dengenin sağlanması gerekir. Finansal serbestleşme sürecinde merkez bankaları fiyat istikrarını hedeflerken, diğer taraftan piyasa istikrarına da önem vererek para politikası amacını genişletmişlerdir. Finansal istikrarı sağlamada para politikası araçlarını kullanırken, stratejik anlamda enflasyonu kontrol altında tutmak için çaba sarf ederler.

Gelişmekte olan ülkeler açısından uluslararası ticaretin genişlemesi beraberinde döviz kuru ve enflasyon oranındaki değişimleri de tetiklemektedir. Döviz kurundaki dalgalanmalar gelişen ekonomilerde talep üzerinde oldukça etkili olmaktadır. Eğer yerli paranın değer kaybetmesine yol açacak bir politika uygulanmışsa, finansal borçlar artar. Finansal ve hatta finansal olmayan borçlardaki artış ise ekonominin gidişatı hakkında tehlike sezgileri oluşturur. Bu yüzden döviz kuru hedeflemesi yahut kur politikasına ağırlık verilmesi, gelişmekte olan ülkeler açısından faiz politikasına göre daha avantajlıdır. Örneğin kur politikasının verimliliği, enflasyonu kontrol altında tutmaya katkı sağlar. Yani, enflasyon hedeflemesinde sapmaların gerçekleşmesini önler. Kur politikasının uygulanması, eğer yerli para değer kaybediyorsa doğrudan sıkı para politikası uygulanması gerektiğine ve eğer yerli para aşırı değerlenmişse bu kez genişletici para politikasının uygulanması gerektiği hususunda vurgu yapar.

Gelişmekte olan ülkeler bakımından kur politikasının elbette olumsuz yanları da vardır. Örneğin ulusal paranın geleceği belirsizse ve döviz cinsinde borç fazlaysa bu durumda 'ekonomik dengesizlik' olarak adlandırdıklarımızdan biri olan, resesyonun olması muhtemeldir. Bu yüzden gelişmekte olan ülkeler kendi ekonomilerinde doğru politikaları tercih etmeli, finansal yapılarını güçlendirmeli, ihracat oranının ithalat oranına göre daha fazla olması için desteklerde bulunmalı ve piyasa mekanizmalarının en verimli şekilde çalışmasını sağlamalıdırlar. Tüm bu süreçte hükümetlere karşın ciddi sorumluluklar yüklenirken, finansal istikrarın sağlanması konusunda da merkez bankalarına karşıda ciddi sorumluluklar yüklenmiştir. Bu bağlamda merkez bankaları

kendi iç yönetimlerinde her zaman için kararlı ve bağımsız duruşuna dikkat etmeli, topluma karşı hesap verebilir ve şeffaf olmalıdır. Ayrıca merkez bankasının alacağı kararları, ülke ekonomisi koşulları çerçevesinde en verimli şekilde alınmalıdır.

Son olarak; Türkiye ekonomisinde görülen günümüz sürecinde kurlardaki aşırı artış, enflasyonun çok yüksek seviyelere ulaşması, piyasalarda ki durgunluk ve faiz oranlarında ki yükseliş sonucunda Merkez Bankası tarafından çeşitli önlemler devreye sokulmuştur. Döviz ve Türk Lirası yönetimindeki verimliliğin artırılması amacıyla döviz karşılığı Türk Lirası ola swap piyasasının açılmasına karar vermiştir. Swap kelime anlamı olarak para takasıdır. Örnek olarak 17 Ağustos 2018 tarihinde Türkiye ile Katar arasında imzalan anlaşma swap anlaşmasıdır. Bu anlaşmanın asıl hedefi finansal istikrarın sürdürülebilmesi ve ticari ilişkilerde kolaylık sağlanabilmesidir. Merkez Bankasının diğer çalışması ise, bankaların ihtiyaç duyduğu tüm likiditeyi sağlama konusunda geniş politikaların devreye sokulması üzerinedir. Bunların yanı sıra rezerv opsiyonunda, zorunlu karşılıklar politikasında etkinliklerin artırılması ve döviz kurlarına karşılık kontrol girişimlerinde bulunmaya çalışmaktadır. Ayrıca faiz oranları üzerinde de ciddi çalışmalar yürüttüğü bilinmektedir. Bunları genel olarak ekonomi gidişatına karşın alınan son derece önemli birkaç tedbir olarak ifade edebiliriz. İç piyasalara yönelik olarak da yükselen enflasyona karşın üretici ve tüketiciler üzerinde de çeşitli önlemleri aldığı görülmektedir.

KAYNAKÇA

Aslan, Nurdan ve Terzi, Nuray. **Küresel Finans.** 1. basım. İstanbul: TÜRKMEN Yayın, 2013.

Aren, Sadun. **Ekonomi Dersleri.** 4. basım. İstanbul: İMGE Yayın, 2014.

Aren, Sadun. **İstihdam, Para ve İktisadi Politika.** 15. basım. İstanbul: İMGE Yayın, 2014.

Aydın, Yılmaz. "Keynes'in Parasal Faiz Teorisi," **Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi.** 1: 207-224, 2015.

Aydın, Nurhan. "**Bankacılık Uygulamaları"**. 1. basım. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayın. 13-30, 2006.

Bal, Harun. **Uluslararası Finansman Dış Borç Yönetimi ve Türkiye**. İstanbul: Türkiye Bankalar Birliği Yayın, 2001.

Berk, Niyazi. **Finansal Yönetim**. 5. basım. İstanbul: TÜRKMEN Kitabevi Yayın, 2002.

Canpolat, Naci. "Türkiye'de Beşeri Sermaye Birikimi ve Ekonomik Büyüme." **Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**. 18:265-281, 2000.

Casaretto, Fabrizio. **Finansal Korunma**. 1. basım. İstanbul: SCALA Yayın, 2017.

Cohen, Daniel. **Dünyanın Zenginliği, Ulusların Fakirliği.** (çev. D. Hattatoğlu). 1. basım. İstanbul: İLETİŞİM Yayıncılık, 2000.

Deacon, T. Robert and Rode, Ashwin. **Companion to the Political Economy of Rent Seeking.** UK: EDWAR ELGAR Publishing, 227-247, 2015.

Demir, Ömer. **Sosyal Bilimler Sözlüğü.** 6. basım. İstanbul: ADRES Yayın, 2005.

Durğun, Serpil. "İnsan Sermayesinden İnsan Yeterliliklerine: Ahlâk, İnsan ve Eğitim Olgularının Değerlendirilmesi," **Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**. 4: 131-133, 2008.

Eğilmez, Mahfi. **Örneklerle Kolay Ekonomi.** 15. basım. İstanbul: REMZİ Yayın, 2017.

Eğilmez, Mahfi ve Kumcu, Ercan. **Ekonomi Politikası: Teori ve Türkiye Uygulaması.** 21. basım. İstanbul: REMZİ Yayın, 2016.

Erdem, Yusuf. **Vadeli İşlem Piyasaları "Forward & Futures" ve Türkiye'de Oluşumun Ekonomik Şartları**. 1. basım. Ankara: TÜRKİYE KALKINMA BANKASI Yayın, 1993.

Ersel, Birsen. **Türkiye'de İşsizlik ve İşsizlik Sigortası**. İstanbul: İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ Yayın, 1999.

Eroğlu, Nadir. **Uluslararası Finans Teori ve Politika.** 1. basım. İstanbul: ORİON Yayın, 2016.

Ersan, İhsan. **Finansal Türevler**. 2. basım. İstanbul: LİTERATÜR Yayın, 1998.

Fromm, Eric. **Yeni Bir İnsan Yeni Bir Toplum: Yanılsama Zincirlerinin Ötesinde.** (çev. N. Arat). İstanbul: SAY Yayın, 1981.

Giddens, Anthony. **Tarihsel Materyalizmin Çağdaş Eleştirisi.** (çev. Ü. Tatlıcan). 1. basım. İstanbul: PARADİGMA Yayın, 2000.

Heinrich, Michael. **Kapital'e Giriş.** (çev. K. R. Yılmaz). 1.basım. İstanbul: YORDAM Yayın, 2017.

Kara, A. Hakan. "Küresel Kriz Sonrası Para Politikası," **TCMB Çalışma Tebliği.** Ankara: TCMB Yayın, 2012.

Karagül, Mehmet. **Beşeri Sermayenin İktisadi Gelişmedeki Rolü ve Türkiye Boyutu**. Afyon: AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ Yayın, 2002.

Karatani, Kojin. **Dünya Tarihinin Yapısı: Üretim Tarzlarından Mübadele Tarzlarına.** 1. basım. İstanbul: METİS Yayın, 2017.

Kulaklıkaya, Ömercan. "Modern İpek Yolu: Orta Asya'nın Küresel Ekonomiye Açılan Kapısı," **Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı**, Şubat, 2013.

Kurşun, Arzu ve Rakıcı, Cemil. "Sosyal Refah Devletinin Tarihi Süreci ve Günümüz Bazı Refah Devletlerinin Değerlendirilmesi," **Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi.** 2: 135-156, 2016.

Lebe, Fuat, Özalp, Leyla Firuze. "Fisher Hipotezinin Alternatif Faiz Oranları İle Türkiye Ekonomisi Açısından Analizi," **Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**. 31: 95-122, 2016.

Lordoğlu Kuvvet, Özkaplan, Nurcan. **Çalışma İktisadı.** İstanbul: DER Yayın, 2003.

Loomba, Ania. **Kolonyalizm Postkolonyalizm.** 1. basım. İstanbul: AYRINTI Yayın, 2000.

Marx, Karl. **Ekonomi Politiğin Eleştirisi: Sermayenin Üretim Süreci.** (çev. M. Selik ve N. Satlıgan). 1. basım. İstanbul: YORDAM Yayın, 2011.

Marx, K. ve Engels, F. **Alman İdeolojisi.** (çev. T. Ok. ve O. Geridönmez). İstanbul: EVRENSEL Yayın, 2013.

Marx, Karl. **Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı**. 4.basım. İstanbul: SOL Yayın, 1979.

Marx, Karl. **Kapital.** (çev. R. N. İleri). İstanbul: SOSYAL Yayın. 1965.

Mishkin, S. Frederic. **Para Politikası ve Teorisi**. (çev. İ. Şıklar). İstanbul: BİLİM TEKNİK Yayın, 1999.

Mill, Alfred. **Ekonomi 101**. 3. basım. İstanbul: SAY Yayın, 2017.

Modigliani, F. "Liquidity Preference and the Theory of Interest and Money," **Econometrica**. 1(12): 45-88, 1956.

Muhsin, Kar. ve Hüseyin, Ağır. "Türkiye'de Beşeri Sermaye ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Eş bütünleşme Yaklaşımı ile Nedensellik Testi 1926-1994," **Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi**. 6: 50-68, 2006.

Örten, Remzi ve Örten, İpek. **Türev Finansal Araçlar ve Muhasebe Uygulamaları**. Ankara: GAZİ Kitabevi Yayın, 2001.

Özatay, Fatih. "Para Politikasında Yeni Arayışlar ve TCMB," **Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı Raporu**. R201202: 1-17, 2012.

Paya, Merih. **Para Teorisi ve Politikası.** 6. basım. İstanbul: TÜRKMEN Yayın, 2013.

Parasız, İlker. **Para Politikası.** 1. basım. İstanbul: EZGİ Yayın, 2003.

Parasız, İlker. **Merkez Bankacılığı ve Para Politikası.** 1. basım. İstanbul: EZGİ Yayın, 2011.

Seyrek, İsmail ve Zekeriya, Mızrak. "Faiz Teorileri Üzerine Bir İnceleme, Finansal İstikrarsızlık Hipotezinin Temel Dayanağı," **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi.** 22: 383-394, 2009.

Stiglitz, E. Joseph. **Eşitsizliğin Bedeli: Bugünün Bölünmüş Toplumu Geleceğimizi Nasıl Tehlikeye Atıyor?.** (çev. O. İşler). 5. basım. İstanbul: İLETİŞİM Yayın, 2016.

Türkoğlu, Faruk. **Ekonomiyle İlgili Her Şey**. 1.basım. İstanbul: OPTİMİST Yayın, 2014.

Türkölmez, Mehmetcan. **Türkiye'de Ekonomik Büyüme ve İşsizlik**. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi SBE, 2007.

Topuz, G. Seher. **Gelir Eşitsizliği ve Ekonomik Büyüme İlişkisi.** Yayınlanmış Doktora Tezi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi SBE, 2017.

Uçan, Y. Ayşegül. **Türkiye'de İşsizlik ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: 1990-2015 Dönemi Analizi**. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. Nevşehir: Hacı Bektaşi Veli Üniversitesi SBE, 2017.

Wallerstein, Immanuel. **Dünya Sistemleri Analizi.** (çev. E. Abadoğlu ve N. Ersoy). 3. basım. İstanbul: BGST Yayın, 2014.

Wallerstein, Immanuel. **Tarihsel Kapitalizm ve Kapitalist Uygarlık.** (çev. N. Alpay). 6. basım. İstanbul: METİS Yayın, 2012.

Yanık, Hatice. **Bankacılık Sektörünün Ekonomik Kalkınmaya Etkileri**. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi, 2008.

Yanıklar, Cengiz. **Tüketimin Sosyolojisi**. İstanbul: BİREY Yayın, 2006.

Yetiz, Ansu. **Ofis Mobilyaları ve Ofis Mobilyalarının Tasarımını Etkileyen Ergonomi Faktörünün İncelenmesi Adana'da Bir Banka Örneği.** Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Adana: Çukurova Üniversitesi SBE, 2009.

Yıldırım, Oğuz. "Türk Bankacılık Sektörünün Temel Sorunları ve Sektörde Yaşanan Mali Riskler," **Dış Ticaret Dergisi**. Dış Ticaret Müsteşarlığı, 36, 2004.

Yıldırım, Sevgi. **Beşeri Sermaye Birikimi ve Ekonomik Büyüme: Teori ve Uygulama.** Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri: Erciyes Üniversitesi, 2005.

"Hazine'den Altın Fırsatı"… http://www.aljazeera.com.tr/haber/hazineden-altin-firsati Erişim Tarihi: (19.04.2018)

"Reeskont ve Avans Faiz Oranları"…
http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Temel+Faaliyetler/Para+Politikasi/Reeskont+ve+Avans+Faiz+Oranlari Erişim Tarihi: (15.05.2018)

"Döviz Kuru Politikası"…
http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Temel+Faaliyetler/Doviz+Efektif Erişim Tarihi: (04.04.2018)

http://www.dw.com/tr/sp-türkiyenin-kredi-notunu-düşürdü/a-43621935 Erişim Tarihi: (02.05.2018)

"TÜİK, Görev ve Yetkileri"…http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=gorevYetki Erişim Tarihi: (21.05.2018)

http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/aa4c238c-7272-4d52-811b-8dc0ccb54fb2/Bulten28.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE-aa4c238c-7272-4d52-811b-8dc0ccb54fb2-m3fB9BK Erişim Tarihi: (01.03.2018)